

Фондация „Фридрих Еберт“

**Факултет по журналистика
и масова комуникация при
СУ „Свети Климент Охридски“**

Насилие и медии

**Съставителство
и научна
редакция
доц. г-р Весела Табакова**

A 97 - 11723

София, 1997

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение (7)

I ЧАСТ / МНОГОТО ЛИЦА НА НАСИЛИЕТО (8)

МИХАЕЛ КУНЧИК (Германия) / Насилие и медици:
профессионални и етични аспекти (8)

РАДОМИР ЧОЛАКОВ / Показването на сцени на насилие
като правен проблем (30)

МАРИЯ НЕЙКОВА / Насилието изважда на повърхността
най-доброто и най-лошото (42)

ВЕСЕЛА ТАБАКОВА / Тероризъм и масмедиите (49)

ТЕОДORA ПЕТРОВА / Насилието в семейството
и медиите (54)

ЕЛИЗЕР АЛФАНДАРИ / Насилие чрез медиите (62)

ПОЛИ ИВАНОВА / Короната на насилието, или кръвният
данък на голямата политика (69)

ПРЕСЕЧНА ТОЧКА / „Скандалната“ фотография (75)

II ЧАСТ / КУЛТУРНОТО НАСИЛИЕ (78)

ГЕОРГИ ЛОЗАНОВ / Логопериферизъм - едно от имената на
културното насилие (78)

ПРЕСЕЧНА ТОЧКА / Обществени нагласи
и език на печата (90)

АЛБЕНА ШКОДРОВА / Границата между силата и
насилието. Аномалии (94)

СНЕЖКАНА ПОПОВА / Насилието на схемата (97)

© Весела Табакова, съставител
© Boedan Maurodinov, графичен дизайн
© Издателски център на ФЖМК

ISBN 954-8194-24-X

**СВЕТЛОСАЗ КИРИЛОВ / Религиозната тема и българският
местен печат (102)**

**ПРЕСЕЧНА ТОЧКА / Другостта - непозната
и агресивна? (108)**

МАРКО СЕМОВ / Езикът като медийно насилие (110)

**ПРЕСЕЧНА ТОЧКА / „Езиковата агресия на медиите“ и
развитието демокрации (117)**

**МАРИЯ ГРИГОРОВА / Езикът не търпи насилие и не трябва
да бъде инструмент за насилие (122)**

РОСИЦА КРУПЕВА / Престъпление без наказание (126)

ЗДРАВКА КОНСТАНТИНОВА / „Разбойници с перото“ (129)

III ЧАСТ / НАСИЛИЕ И ТЕЛЕВИЗИЯ (132)

**ШЪРЛИ РАМЗИ, МИША НЕДЕЛКОВИЧ / Ескалация на
напрежението:
насилието в международните новини (132)**

**ПЕНКА КАРАИВАНОВА / Силовите инерции в
международната дискурс след спускането война (143)**

**СВЕТЛАНА БОЖИЛОВА, ВЕНЕТА ГЕРАСИМОВА / Телевизионното
насилие и децата (154)**

Вместо заключение (159)

Введение

Книгата, която представяме на вниманието на читателите, е създадена на основата на фуднебен семинар, проведен в края на октомври 1996 г. Радостно е, че с благородното съдействие на Фондация „Фридрих Еберт“ професионалната общност от медијаизследователи и журналисти имаше още една възможност за саморефлексия и рефлексия. И както обикновено - в атмосфера на толерантност на дискусията. Надяваме се, че читателят поне малко ще „влезе“ в тази дискусия.

Темата за насилието в медиите е една от онези теми, които заедно с развитието на самите медиа представляват и ще представляват постоянно предизвикателство за журналистическата колегия, за професионалните, етичните и правните стандарти на журналистиката.

Насилието присъства в различните му форми във всяко общество. Развитието на медиите го „покани“ у дома ни, при това често пъти като „привилегиран“ гост.

Как трябва да се отразява насилието в медиите? Може ли показването на насилие да породи поведение на насилие, или пък то „имунизира“ срещу насилие и агресивност?

Какви са скритите форми на насилие в медиите? Как самата медиа се пребръща в инструмент на насилие? Професионалната дискусия за насилието в медиите се разполага в една голяма територия. В която се сблъскват различни гледни точки и критерии, намерения и интереси. В нея всеки проблем предпоставя пораждането на още няколко, всеки поставен въпрос има няколко отговора.

Затова и в книгата, която предлагаме, читателят няма да намери единствени формули и отговори. Едно обаче е сигурно - в едната дискусационна територия за насилието в медиите има един ориентир - отговорността на журналистиката пред обществото.

I ЧАСТ / МНОГОТО ЛИЦА НА НАСИЛИЕТО

Проф. МИХАЕЛ КУНЧИК (Германия) / Насилие и медии: професионални и етични аспекти

1. Актуалност на темата

Темата „Масмеди и насилие“ и днес има голяма актуалност. Въпреки че почти не съществуват проучвания на въздействието на насилието в медиите, публикациите не спират. В последния том на „Годишен социологически преглед“ е публикувана статия за масмедиите и ефекти върху поведението на насилие, подобна статия е публикувана и в Годишния преглед на обществено здраве за 1996.

В политика темата е също актуална и популярна. Много политици използват темата за насилието в една популарна мотивирана активност, за да отклонят вниманието от собственото си безсилие и откажат да се борят с реалните причини за насилието.

Бившият канцлер на Германия Хелмут Шмидт през ноември 1979 „се занима с темата за въздействието на представянето на насилието в медиите и се оплака, че има гъвгуре много убийства, търгове много жестокост, търгове много катастрофи в новините“. Канцлерът предупреди: „Това също има възпипателни ефекти върху малгунте хора! И то много по-силни, отколкото тези на „Бигл Цайтунга“. С други думи, публично-правният характер на телевизионните институции може да изложи населението необходимо за едно човешко общество.“ Тогавашният канцлер предрече „спирала на влошаване на програмното качество“ поради спремежда към по-високи зрителски рейтингове под натиска на растящата комерциализация на германските средства за масова информация. Тринадесет години по-късно, през ноември 1992 г., след излъчването на филма „Терористи“ канцлерът Хелмут Кол

протестира остро в писмо до председателя на Съвета на йогозападната радио- и телевизионна корпорация: „Моят настойчив апел към Вас е да се погрижите в програмите на йогозападната корпорация за нами предавания, в които се представя прилагането на насилие съръмно представители на нашата държава.“

Четвъртата европейска конференция за масмедиите на политика, която се състои в Прага през декември 1994 г., показва „загриженост“ за неоснователно голямото място, което медии, и особено телевизията, отдават на представянето на насилието, както и за отражението, което то има върху обществото...“ През 1995 г. ЮНЕСКО проведе кампания „Screen-Peace“ против насилието в медиите.

Кампания срещу насилието в медиите имаше и шма в Германия.

В САЩ по време на последната президентска кампания Бил Клинтън и сенаторът Боб Доул отново се обърнаха към темата за секс и насилието в медиите. Доул заяви, че насилието в рок- и рапмузицата може да стимулира реално насилие и е неморално. Сенаторът се аргументира: „Тези, които подглеждат морално обикновен заради печалба, трябва да разберат това: ние ще назовем техните имена и ще ги разобличим, тъй като те заслужават да бъдат разобличени... Вие продадохте душите си, но трябва ли да лишавате от устои нацията и да застрашавате децата ни в името на корпоративните печалби!“

През февруари 1996 г. Клинтън подписа нов медин закон, който между другото предвижда че нар. V-chip (violence-chip) - чип за насилие, с който до две години всеки нов телевизор трябва да бъде съоръжен. По този начин децата трябва да бъдат предпазени от насилието, секса и булгария рече от телевизионния екран. Новинарските емисии и спортните предавания засега остават незасегнати.

Чрез V-чипа ще може да бъде възпрепятствано консумирането на определени категории програми. Тег Търнър коментира регулирането с сумите: „Ние сами се съгласихме на това.“ Тук обаче остава въпросът, по какви критерии трябва да бъдат направени оценките в САЩ, където дневно на 70 телевизионни канала излъчват около 1640 часа, и каква дефиниция на насилието ще лежи в основата на тези оценки.

Клинтън изтъква, че V-chip е „проектиран да засили възможностите на семействата да защитят децата си от телевизионното насилие и от други неподходящи програми“.

2. Историческо измерение

Тематиката за отразяването на насилието в никакъв случай не е нова. В съчинението си „Разтуха и полза от вестника“ през 1695 г. Каспар Щилер засътъпва гиференцирана, може да се каже модерна теория за учене чрез наблюдение. Той посочва, че вестниците „често разказват за някое мошеничество, а начинът, по който е извършено, се описва толкова подробно, че човек със зловредни наклонности може пресокопай да си вземе урок и да стори същото“. Авторът се спира на причинната връзка между престъплението и масмедиите: „Но какво да искаем от вестниците, какво могат те? Та нали Светото писание гъмжи от примери за кръвосмешение, изневери, кражби и много други пороци, като говори и за наказването им.“

Тези разсъждения може да се отнесат и към въздействието от представянето на насилие по телевизията - обикновено освещаването южнобългарска национална тема възпроизвеждащите. Впрочем още преди Щилер темата за насилието е обект на интереса на друг изследовател - Тобиас Пойсер. За вестника трябва да се направи подбор между безброй събития, смятани той през 1690 г., и следва да се избере онова, което заслужава да бъде научено, за което си заслужава да си спомним. Такива събития според Пойсер са „на първо място знаменятия, чудовищни явления; фантастични или необичайни творения и произведения на природата и изкуството, набоднения и страховити бури, земетресения, небесни стихии, открития и изобретения, на каквито този век бе особено богат. На второ място идват гержавите, промените в мята, смяната на управници, военни действия и усилия за постигане на мир, причини за избухването на войни, намерения на враждуващите страни, битки, поражения, планове на пълководци, нови закони, присъди, назначения на висши чиновници, титулувани особи, раждането и смъртта на князе, престолонаследници, прозвеждане в звание и други такива публични церемонии, а също тъй смъртта на прочути ложе, кончината на безбохници и прочее“. Списъкът внушава, че не бива да се съобщава за безлични и безинтересни неща, към които Пойсер причислява например „всекиднебния човешки труд“.

3. Конструиране на реалността чрез масмедиите: вълни на престъпности формирани на имидж

Особено тежките престъпления се рагват на съръхпредставяне в средствата за масова информация. Дорис Грабер (1979 г.) сочи, че съгласно криминалната статистика в Чикаго убийствата представляват 0,2 % от всички престъпни деяния, докато делът им в информационното пространство е близо 26 %. Бетина Шваке (1983 г.) разкрива, че пресата във ФРГ също предлага картина на престъпността, дадеч несъответстваща на действителността. От обемистия комплекс „престъпна реалност“ се подбират малоброи фрагменти, търсещи Шваке, визуални не само булевардната, но и сериозната преса. „В повечето случаи поднапялото от медиите престъпното поведение е свързано с насилие; преобладават жестоките, брутални деяния, много рядко се споменават други криминални прозиви. Тежките престъпления доминират в печата, изпълнен с разкази за насилия, за жертви на насилие, за тежки щети и сурови наказания.“

По отношение на съхраняването почти не се забелязва разлика между масовата (булевардната) и сериозната преса; има обаче различия в начин и формата на поднасянето на информациите за престъпления. Шваке стига до извода, че - в разрез с действителността - печатът внушава мистърия за „успешно“ приключване на съдебните голям брой насилиствени престъпления (успешни за извршителя), т.е. не информира в достатъчна степен за доста високата разкриваемост на престъпленията.

Масмедиите конструират реалност от по-особен вид и това е валидно и за медийното отразяване на престъпността. Фишман (1978 г.) например разкрива, че мнението вълна на престъпност (в конкретния случай спрямо стари хора) е чисто и просто продукт на фантазията на средствата за осведомяване, които се подговарят взаимно: една мега подхъръля темата, другите я поддържат и обогатяват. Едно от най-ранните съдения за инцизирането на такива вълни на престъпност стължих на Линкълн Стефънс, смятан за един от най-известните американски репортери. През 1931 г. той пише: „Периодично Ню Йорк преживява такива вълни... Те върхушат гражданството и почти удявят абокати, съдии, проповедници и други видни особи, които се чувстват призвани да обясняват и излекуват тези избили на беззаконие. Обожават вълните на престъпност. Веднъж и аз предизвиках една...“

Начинът, по който масмедиите конструират реалността, личи и в случая с едно читателско писмо до сл. „Тайм“. По повод на материал от август 1993 г., разказващ за пристрастеността на американските младежи към оръжието, за лесния гостинг до него и за насилието в САЩ, един германски читател пише: „Никога не съм посещавал Шатите, а след като прочетях вашия репортаж, нямам и да го посетя. Наядвам се, че европейската младеж ще бъде пощадена от страшната зараза на оръжието.“

Масмедиите изигват решаваща роля при дефинирането на социални проблеми. Така например Въпростът за насилието в семейството (особено спрямо жените) бе поет от медиите в САЩ, представени като изключително сериозен социален проблем и така стана достояние на широката общественост (Търни, 1982 г.). Комплементарните институции (в частност социалните служби) реагираха на този нов проблем евтина след като той бе дефиниран от медиите. И обратното - средствата за осведомяване могат просто да игнорират определени въпроси, да се правят, че такива не съществуват. Джонсън и др. (1970-71 г.) констатират „черната слепота“ на всекидневния печат в Лос Анджелис - през наблюденията период вестниците не са писали нищо за негритите и техните многобройни проблеми. Това положение премърсява драматично развитие: избухналите вълнения на расова основа се оказаха внезапни и изненадващи именно поради липсата на информация за назряването им.

Медиите несъмнено поднасят обилна информация за престъпността и насилието, но предимно за юридичните актове, изключвайки например аспекта на „организационните престъпления“ - т.е. тези в предприятията, водещи до физически осакатявания и увреждання на работниците. Според Хейгон и Палони (1986 г.) в САЩ умират повече хора от трудови злополуки, отколкото са жертвите на убийства, като най-често срещаните причини са небрежност и лоши условия за труп.

Читателят обръща много по-голямо внимание на вестникарските информации за престъпни деяния, отколкото на останалите съобщения. Реципиентът на всекидневната преса проявява отчетливо висок интерес към криминалната тематика, констатира Волфганг Дорнбах (1991 г.). В Холандия например бе извършено сърдително изследване сред читателите на един булеварден вестник („Телеграф“, издание с висок дял на информациите за престъпления) и тези на по-качествения „Фолдскрант“. То показва, че аудиторията на булевардния вестник (в съ-

ществено по-висока степен мъжете, отколкото жените) надценява действителния брой на престъпленията, много по-често изпитва силно чувство за несигурност, на заплаха, смята за необходими крайните индивидуални и обществени мерки срещу престъпността (Калма, 1993 г.).

4. Осведомяване за възействието на телевизионното насилие

По правило престъпниците се спремят да докажат пред съда, че не носят отговорност за поведението си и тези твърдения понякога имат благоприятен ефект за разбоя на делото. Важна роля в това отношение има медийното осведомяване: масмедиите внушават впечатлението, че е налице причинно-следствена връзка между насилието и телевизията, киното, видеофилмите, „Интернет“. Кълънският в. „Експрес“ пише: „Очевидно все повече убийства са инспирирани от филмите на ужаса.“ Евро заглавие във в. „Билд“ тък гласеше: „Човешко мясо в консерви купти - мат си имаме работа с видеоканибал!“ Предполагащата взаимна зависимост се подсила от впечатлението на педагози, които въз основа на своя опит също смятат ефекта от медийното насилие върху възпитаниците им за безспорен. В повечето случаи обаче вината не може да бъде приписана само на една причина; категоричните твърдения с лека ръка се основават по-скоро на субективни мнения на журналисти и други наблюдатели без специална научна подготвка.

Отхвърлянето на отговорността като техника на съдженятията се рабва на широка популярност най-вече поради това, че извършилят на престъпно деяние иска да се представи за извършителя на боядиса на външни сили (понякога той наистина си вярва). Източник на информация за подобни хрумвания са медиите, често лансиращи елементарната причинно-следствена връзка (медийното съдържание пораждало насилие). Престъпните индивиди прибягват до „концепцията за билярдната топка“: сочейки с пръст към медиите, те се опитват да омаловажат и да отпрабят собственото си поведение.

В такъв случай ескалацията на престъпността би трябвало да е последица от тактически обусловленото внушене, че представянето на насилие по телевизията неизменно води до насилие в действителността. Колкото по-често „експертите“ се позовават на огромната опасност от изобразеното в медиите насилие,

толкова по-усилено престъпниците експлоатират тезата за причинно-следствената връзка, мътчейки се да се оневинят.

Допитване сред психиатри и психолози в Германия, занимаващи се с проблемни деца, сочи, че малцините хора доста често опрабават агресивните си прояви с победението на своите идоли от филми за насилието. С такива случаи са се сблъсквали 63 % от психолозите и 66 % от психиатрите. Друга категория експерти, които могат да дадат сведения за причините на насилието сред подрастващите и за ролята на медиите, са съдиият и прокурорите - анкета сред тази професионална група в провинция Северен Рейн-Вестфалия показва, че съдът сърдително често се съблязва с виждането на масмедиите насилие върху извършеното престъпно деяние.

Вина върху медийните бе хърълено и по повод на добилото световна известност убийство на малкия Джеймс Бълтър, извършено от две десетгодишни момчета. Малко преди това бащата на едното момче бил взел под наем видеофилм на ужасите. На 26 ноември 1993 г. кърлингският „Щагт анцайгер“ пише: „Детското убийство станало по модел от филм на ужасите.“ Съдият Морланц изрази преподомложение, че видеофилмите са подтикнали невърстните подсъдими към „подражание на такова безпрецедентно варварство“.

Убийството на английското момченце не е изолиран случай. Един от участниците в анкета сред младежки психиатри във ФРГ разказва за две 12-годишни момчета: те често оставали сами вътре, разтушабали се с филми на ужасите, хръмнало им да „изробват“ видяното и посегнати на невърстно съседско дете. Момичетата обяснили, че извършили убийството, защото били любопитни да видят „как става тази работа в действителност“.

5. Освобождаване за демонстрации и спортивни прояви

През 1960 г. Ланг и Ланг разкриват конструкцията на една от дяволско взета медиийна реалност чрез примера с освобождаването за завръщането на генерал Макартър от Корея в Чикаго през 1952 г. Авторите сравняват разказите на очевидци с картина на разпространена от телевизията и достигнала до милиони зрители. Телевизионната публика вижда изключително бурното, граничещо с масова истерия посрещане, което въодушевеното множество устройва на генерала по чикагските улици. Очевидците оба-

че не потвърждават това. Медийното събитие е конструирано от филмов материал, добит чрез селективно водене на камера-та и побобаваш коментар. Ланг и Ланг поясняват: „Камерата побира кадри от шумната, приподигната, разбунена тъпла, телевизионните оператори сътворяват събитието...“

В този случай най-важните е било да се внуши впечатлението, че огромна част от обществеността е на страната на генерала, отзован от президента Труман. Този ефект се засилва, тъй като други медии подхващат темата и продължават да разпространяват създадената от телевизията реалност. В хода на политически дискусици се заговаря за огромната обществена подкрепа, на която се ражда Макартър. Телевизионната действителност изтласква и пропокрива напълно действителността, видяна от наблюдалите ли на място.

По сходен начин промича отразяването на демонстрация в Лондон срещу Виетнамската война (Халоран, 1970 г.). Репортажът подчертава очакванията на журналистите: насилие и граматизъм. Всъщност само около 3000 от общо 60 000 участници в митинга се отклоняват от официалния маршрут на шествието и се отпявят към посолството на САЩ, където именно се стига до прояви на насилие. Близо 90 % от репортажите на английските масмедиа обаче са посветени именно на тези насилиствени действия. Най-широко разпространената във световните снимки показва лежаща на земята полицай, върху когото се сипят ритинци. Всички остава фактът, че повечето демонстранти са запазили мирно и дисциплинирано побединение.

Индивиду и групировки без особено високи позиции в обществото имат търгре незначителен шанс да се появяват в медии и публично да изразяват вижданията си. Ето защо някои групи от хора без достъп до информационната мрежа се опитват да творят псевдосъбития (демонстрации, насилиствени акции и др.) - слухи, инсценирани специално заради медийте, целящи да изненадат журналистите и да привлекат внимание. „Всеки откачен тин знае, че ако извади пищоб в забвение за обществено хранене, със сигурност ще попадне в новините; колкото повече народ застремя, толкова по-голямо внимание ще му отдеят. Ето това възхъба смелиост на откачените“, - заявила полицейски сержант от Хъстън пред сп. „Тайм“ (1993 г.).

Келлинер и Далем (1990 г.) пледират за самоограничаване на журналистите над-вече при отразяването на конфликти, свързани с насилие. Те наставят за физиране от описание на на-

силствени действия, което може да се окаже премия за „актьорите“ и да изостри конфликта. Акторите препоръчват още да не се упражнява масирана критика спрещу употребата на насилие; при вътрешнополитически конфликти тя може да бъде използвана като обосновка за легитимиране на отвествено насилие. Тези изисквания целят „укрепване на чувството за отговорност у работещите в медиите“, както се посочва в препоръките на Комисията по насилието (Швинг, 1990 г.).

Комисията разглежда обратния ефект на освежомяването на насилически действия върху престъпността, наблагайки специално на политически мотивираното насилие, често целящо именно да влезе в полезрението на медиите. Присъствието на репортери при демонстрации или на спортните игрища може да пробокира някои участници да се самоизтъкнат, „да влязат в кадър“ чрез изстъпления, вандализма, сбивания, насилие.

Възможно е да се формират погрешни представи за действителността, които да поблисяват отрицателно върху поведението на индивида. „Пророчествата“ се съдвават например тогава, когато се поднася едностранична информация за бурни демонстрации или изстъпления по футболните игрища (Швинг и др., 1990 г.). „Такива прояви отблъскват тихите и мирни хора, затова ѝ ще привличат търсачи на сензации и конфликти.“ Според комисията някои групички от спортни фенове измерват своята значимост според честопатата на появите си по телевизията, в радиото или в пресата. Има опасност тъкмо информацията в медиите да превърне някои миролюбиво настроени запаленковци в потенциални насилици, констатира комисията и препоръчва да бъдат направени качествени промени в спортните предавания. Не бива да се забравя, че основната новина в репортажа трябва да е самото спортино събитие, а не евидентното насилие срещу публиката. Комисията настоява за климат на почтеност и уравновесеност в спортната журналистика, които може да бъде постигнат без особени усилия, включително чрез по-голямо внимание към езика. Тя критикува някои репортажи, които преличали по-скоро на кореспонденции от бойното поле, отколкото на разказ за спортино събитие. Следва да се наблагя на спортсменските взаимоотношения между състезателите, като се избегват агресивните изрази.

Комисията се тревожи и от преувеличаването на символната стойност на срещите между национални отбори, когато мащът се превръща в битка между две нации. Термини като съхват-

ка, борба и др. създават образи на врага, спортната игра се доближава опасно до лексиката на воения конфликт.

Швинг (1990 г.) пише за генезиса на насилието като функция на медийните публикации. „Благодарение на медиите може да се постигне голям обществен интерес към избиращия в насилие политически пропагест; тук се крият немалко положителни аспекти за формиране на общественото мнение по поводните проблеми. От психологическа гледна точка обаче трябва да констатираме, че е много вероятно медийните информации да въздействат окуряващо на насилиниците. Особено ако тези хора почти не са постигнали успех в досегашния си живот.“

Кеплингер Гиселман (1993 г.) изследват въздействието на реалните образи на насилието в актуалното телевизионно освежомяване. Изходна точка на труда им е констатацията, че позитивното, сиреч „успешно“ изобразеното насилие стимулира въроятната появя на поведенски модели, оценявани като негативни (подражание на насилието); негативното насилие (например показване на страданията на жертвата) по-скоро препятства подобно поведение. В действителност обаче ситуацията (да речем при демонстрации) е доста по-различна от тази в научната лаборатория. При репортажите за демонстрации трябва да се има предвид, че въз основа на политическите си убеждения или на професията си част от зрителите се идентифицират с жертвите на насилието и следователно реагират доста по-различно, отколкото при лабораторен експеримент.

Филм за ръкопашни съхвати между демонстранти и полиция по повод на оспорваното изграждане на франкфуртското летище бил проектиран на „подопитни“ лица - част от тях били симпатизанти на полицията, друга част - на демонстрантите. Единият вариант показвал как демонстрантите упражняват насилие, другият изтъквал полицията като агресор; демонстрантите изливали гнева си върху предмети, а полиците - върху хора. „Подопитните“ били студенти, предимно мъже (вече калени в демонстрациите) и полицаи, участвали в потушаването на масови безредици.

Решаваща роля тук имат личните пристрастия на реципиентите: „подопитните“ полицаи възприемат крайно позитивно поведението на полиците от филма, особено когато са представени като жертва. Изъясредно негативно се посрещат агресивните прояви на групата, несипматична на зрителя. Възгледите се поляризират, собственият лагер се идеализира - а това според

авторите може да предизвика изостряне на конфликта.

Друг важен избор от този експеримент - вербалното легитимиране, респективно осъждане на насилието, практически не влияе върху реакциите на зрителя. Не е важно какво се приказва за насилието, важно е дали то ще бъде показано, а най-важното е кой в репортажа се представя като злодей и кой като жертва. Медийната реалност може лесно да бъде манипулирана, централно въздействие при отразяването на подобен ред събития винаги се пада на визуалния материал, смятат Кеплингер. Насилието, показано на екрана, радиализира привържениците на различни групи участници в него и ескалира конфликта помежду им.

Швинг (1990 г.) набляга на значението на комплементната, безпристрастна гледна точка, която се отразява по-благоприятно върху насилиственото решаване на конфликти, отколкото ожесточената дискусия „за“ и „против“, водена между крайно възвърдени идеологически блокове. При отразяването на демонстрации трябва да се изтъква, че мнозинството участници са мирни, стабилни хора; същигне ли се все пак да съблъснат, трябва да се персонифицират пострадалите и да бъдат показани на несвените им щети.

6. Легитимиране на насилието

Пог това понятие разбираме представянето на начини на победение, които не носят насилие сами по себе си, но могат да го породят. В този контекст включваме незативните стереотипи за мащуствата, дехуманизиращата характеристика на противника, описание на конфликти, внушавашо, че единственият път за разрешаването им е насилието. Деградиращите изображения на групи от обществото, по-специално на жените (например в порнографските произведения) също легитимират насилието.

Тук също е валидно предупреждението на Кеплингер и Далем за въздържане от масирана критика срещу насилието, тъй като тя може да се превърне в легитимираща основа на отвътре насилие. „В медиите във ФРГ тъйреже често се изразява загриженост, че страната можела да се задуши в структурите на полицейщината. Тези настроения благоприятстват омаловажаването на престъпното насилие по политически мотиви“ - отбележва Швинг. Според него тъйреже често се демонизират тържавни те органи на реда. След терористичните акции най-напред преобла-

дава възмущението сред обществеността, но скоро то се изтласква от опасенията, че реакцията на тържавата вероятно е била прекалено търърга и може да породи ескалация на насилието.

Безспорен е фактът, че масмедиите са в състояние да упражняват стимулиращ ефект, особено по отношение на терористичните насилиствени актове. Авторите на подобни дейстия целят на първо място медийна популярност. Комисията по насилието обвинява немалък брой журналисти в склонност за основните ценности и препоръчва да се избягва гоненето на сенации; обществеността трябва да бъде освобождана трезво и съдържано, за да се изключи евентуално подражание.

Романи Розе, председател на Съюза на циганите в Германия, атакувана през 1993 г. легитимирането на насилието и упрекна медиите в антициганизъм. През сп. „Шпигел“ той настоява авторите на материали за престъпления само по изключение да посочват принадлежността на извършиителя им към раса или мащуственна група: „Медийният расизъм е обхванал цялата ФРГ, това е нагло и отвратително“ - заяви Розе.

7. Телевизията и престъпленията спрямо чужденци

Особено внимание по света се обръща на изстъпленията срещу чужденци в Германия. Този проблем е централен за формирането на имиджа на страната извън границите ѝ. Един пример: интервю с Махатир Мохамад, премиер на Малайзия, публикувано през август 1995 г. в сп. „Шпигел“. Мохамад, който по това време вече от 14 години оглавява правителството на Малайзия, признава, че черни информация за събитията в чужбина на най-вече от телевизията, и по адрес на Германия заявява: „Научавам, че там било позволено да се стреля по турици и да се подпалват къщите им.“ Решаващи моменти за формирането на подобни пребразъсъдици бяха нападенията срещу общежития за бежанци в Хойерсверда и Росток, както и убийствата на расистка основа в Мъолн и Солинген (през периода 1991-1993 г.). Според анализ на Броузус и Есер след тези изстъпления се наблюдавала лайвиообразно нарастващо на престъпленията спрямо чужденци във ФРГ и то было породено от подстрекателствата на медиите. Телевизията се е проявила като „подпалвач“, смятат авторите. Нежелателният страничен ефект от подробното информиране за насилието срещу чужденци се състои според Броузус и Есер в окуржаване

то на потенциалните извършители също да посегнат на чужденци, кандидати за политическо убежище във ФРГ.

В своя анализ авторите стигат до извода, че не бива цялата вина за увеличаването на изстъпленията спрямо чужденци да се хвърля върху телевизията. В края на 80-те години броят на чужденците във ФРГ рязко нарасна, а заселването им във временнни лагери ги изложи на показ пред обществото. Броуз и Есер (1995 г.) пишат: „Начинът на настаняването им често в пренаселени вече общини, липсата на възможност за работа, социалната зависимост и безпрецедентността неизбежно създават напрежение между чужденците и немците. В очите на местното население политиците не са способни да се справят с проблема, упражнява се написк за по-решилени действия.“ Медиите придобиват особено значение в момента, в който нещата излизат извън контрол: „Телевизията представя насилието в Хойбергерверда много релефно, зрителят видя подкрепата, която извършителите на нападението над общежитието за чужденци получиха от местното население - то бурно аплодира действията им. Горящият фитил се доближи още побче до бурето с барут; медийното отразяване подпомогна налагашата се невероятна вълна на насилие.“

8. Масмедици и тероризъм

Определени форми на тероризъм, по-специално акции, целящи да се достигне до общественото внимание с помощта на медиите отразяване, понякога се инсцирират съвсем целенасочено заради медиите. Терористите са ясно, че журналистите имат склонност да разпространяват като новина най-вече информацията за драматични или насилиствени събития. Вайман (1990 г.) цитира палестински терорист, който заявила след Олимпийските игри през 1972 г.: „Знаехме, че зрителите в Англия или в Америка ще се прехърлят на друг телевизионен канал веднага щом някой започне да ги занимава с положението на палестинците, особено ако там излъчват спортивно състезание... След Мюнхен Вече никой не може да игнорира палестинците и тяхната кауза.“ Според автора „театрът на терора“ успешно се приспособява към похватите в новинарската селекция; международният тероризъм сам си избухва място сред водещите събития.

Още апостолът на ненасилието Махатма Ганди инсцирира успешно насилиствени псевдосъбития в свобододелната борба срещу британците, за да привлече вниманието на световната

общественост. Така например през 1930 г. той организира Похода до солните мини в Джарасана и допусна няколко хиляди демонстранти да бъдат жестоко бити от полицията с търги тояги с метални шипове на върха. Повече от две хиляди вестници разказаха за кървавата бания.

Към световната общественост бяха адресирани и акции на кипърските партизани, които след 1954 г. подеха борба срещу британците под ръководството на полковник Грибас. С оглед на съотношението на силите кипърците нямаха друг избор и заложиха на психологията на война: „С горещини и самопожертвования постъпъци трябва да привлечем интереса на света към кипърския въпрос, като разчитаме най-вече на вниманието на съюзниците... Трайно да създаваме неприятности и безпокойство на англичаните в Кипър, да им демонстрираме боля за решимостта; да докажем, че не се страхуваме да дадем жертви и че не се отнем...“ А световният печат отрази толкова мащабно тази борба, сякаш бе схватка между Давид и Голият.

Също с оглед на медината ефективност алжирският Фронт за национално освобождение (ФЛН) промени насочеността на своята борба, т.е. акциите из пустинята и отдалечените краища, за които медиите почти не споменаваха, бяха заменени от серия атентати и терористични нападения в градовете, инсцирирани специално заради средствата за масово освобождяване. В свое изследване Шмид и Де Граф (1982 г.) цитират лидера на ФЛН Абан Рамадан: „Кое е по-добро за нашето дело - да избъием десетина бравози в някое затворено село и никой да не разбере това, или да убием един, но в столицата Алжир, и на другия ден то да бъде споменато в американската преса?“

Прег журналистите възникват доста сложни проблеми, които не се вместяват в опростената формулировка „Медиите са най-добрите приятели на терористите“. Понякога се стига почти до симбиоза между журналисти и борци за национално освобождение. Робърт Клейнман, който ръководи парижкото бюро на Си Би Ес в заключителната фаза на алжирската война, разказва: „Телевизионният оператор или фотограф имаха следния проблем: как да уредят да снимат так, където точно са били убити хора? Защото издателите от Ню Йорк искаха от тях точно това... За да бъде сигурен, че ще направи желаната снимка, фотографът трябва да знае къде ще има убийство. Много от нас впечатляващите, най-разпръсващите снимки от Алжир възникват на този начин. Може ли фотографът да бъде обръжен отговорен

за кръвопролитието? Границата между репортажното и пост-прекалено тъмно убийство понякога е тънка като косъм."

Когато са на бойното поле, репортерите са положени на постоянния написък на своите редакции да произвеждат актуални новини. Рамките на отговорностите често се прекрачват именно тогава, когато трябва да се информира за терористични акции. При завземане на самолет на „Луфтханза“ във връзка с отвлечението на германски индустриалец Шлайер терористите случайно чуват по радиото, че капитанът е успял да информира властите. В резултат те изваждат пилота.

Освобождаването на пътищите от отвлечения в Мюнхен също бе сериозно застрашено от журналистите. Израелски радиолюбител успя да засече радиоконтактите и предаде на агенция Франс прес информацията, че германският командоси от спецчастите за борба с тероризма са пристигнали в Мюнхен, за да освободят заложниците. Съобщението се появи по израелската телевизия и в два лондонски весникa. Ако информацията бе стигнала до терористите, животът на заложниците от самолета на „Луфтханза“ щеше да бъде в огромна опасност. По-късно в масмедиите се разгоря дискусия за тактиката на командосите при освобождаването на заложниците, вследствие на която подобен начин на действие става неизползваем занапред.

Креативен пример за безответвания журналистика е информациите на сп. „Лайф“ от САЩ за освобождаването на заложник в околностите на летище. Полицай се спуснали по въжета покрай опасващата терена на летището стена, за да използват ефекта на изненадата и да нахлуят през прозорцищите на сградата. Единствените репортери забелязали това и се избрали кой по-напред да предаде на своята редакция горещата новина за разбор на драмата. Така терористите чули по радиото за спускащите се с въжета полицаи и ги подложили на обстрел.

Много екологи - отдельни активисти или цели организации, също са майстори в инсенирането на събития и насилие в името на приближаването на обществен интерес. Такива псеудосъбития могат да се посочат в Германия, Канада и другаде.

9. Дискусията за събитийната телевизия

Трудно е да се дефинира това понятие, защото то обхваща всевъзможни информации - като се започне от действително избрани убийства и се спишане до възпроизвеждане на спасителни акции или аматьорски филмчета за катастрофи и природни бедствия. Тук трябва да прибавим и така наречените документални драми, в които се представят исторически събития, напр. холокоста. По германската телевизия от досега години върви рубриката „Досие Хикс Игрек: слушат неразрешен“, която също може да бъде причислена към събитийните.

Под събитийна телевизия Глаих и Грьobel (1993 г.) разбират „програмна форма, използваща реалии събития, за да привлече най-голямо зрителско внимание и да постави чакащата нервите на аудиторията. Информационната стойност на самата случка, както и на бекграунда, отива на заден план; тя е изтласкана от сензационното представяне и от драматургията, почерпена от фоторежима.“

От няколко години насам в Германия се води остра дискусия за нормативните измерения на събитийната телевизия. Президентът на Федералната криминална служба Цахерл направо поиска тя да бъде премахната. „Злоупотребата с тежки престъпления, гаврата със съдбата на жертвите на криминални нападения или жестоки злополуки в името на телевизионното развлечението действа отблъскващо“ - заяви Цахерл.

По телевизията в САЩ бе показано реално убийство: на гробище с приятното име „Небесна кралица“ във Форт Лодърдейл, Флорида, мъж застрелял с 12 куричума бившата си съпруга. Операторът на испанскоезичната телевизионна компания „Телемундо“ заснел събитието и повикал полиция едва след като убиецът избягал с колата си.

ТВ каналът „Шерн“ пък излячи френски телевизионен филм, показващи с най-големи подробности мъчителната смърт на 16-годишен войник в Сараево. Друг германски канал - РТГ, направи репортаж, следейки по петимте екипите на „Бърза помощ“ в Колония, посещаващи по домовете тежкоболни хора. РТГ гори използва хеликоптери, за да сържи винаги под око линейките.

Ръководството на канала САТ-1 вербувало пожарникари и ги снабдило със сложна техника, за да съдействат за написване на горещи теми за предаването „Спасители“ (тази рубрика събра ежеседмично над 5 милиона зрители). Атакуван от съръхчуквст-

Вителни критици, шефът на САТ-1 се защити така: „Лицемерно е да се оплакваме от бруталността на събитийната телевизия, а същевременно да се примирияваме с жестоките картини от гражданската война в Югославия, излъчвани в новините!“

През 1991 г., „Тайм“ съобщи за желанието на един обществен телевизионен канал в САЩ да прегава на живо екзекуцията на Роберт Харис в затвора „Сейнт Куентин“. През 1979 г. Харис бил осъден на смърт за убийството на две малолетни момчета. Според телевизионни шефове било особено важно избирателите да бъдат точно информирани за изпълнението на смъртната присъда тъкмо в Калифорния, където това наказание било въведено благодарение на граѓански инициативи. Освен това телевизионните репортери трябвало да имат рабен шанс с вестникарите, на които от края време се разрешава достъп до залата за екзекуции (макар и да им е забранено да снимат).

В резултат на пламналата дискусия всички журналисти били отрязани. „Тайм“ цитира професор по право от Ню Йорк, според когото пребаването на екзекуцията на живо би породило симпатия към убиеца. Зрителят ще види как той умира във мъки, но не и как са извършени измъчваните му жертви. Друг учен от Харвард твърди, че е съbral доказателства за нарастването на престъпността в периодите след екзекуции.

Актуализираният правилник на германския тв канал АРД „Против омаловажаването и възхваляването на насилието по телевизията“ (април 1993 г.) взема отношение и към събитийния аспект. „Недопустимо е да се апелира към воайорските страсти и примитивната жаждка за сензации. Човешкото страдание, процесът на смъртта (например Вследствие на злополучие) не може в никакъв случай да се превърща в централен обект на така наречения автентичен репортаж. Също така е недопустимо да се смесват фикция и реалност, като цинично се експлоатират ударите на собата или катастрофални ситуации. Трябва да се зачитат правата на лична засегнатост от произшествието, си реч частната сфера; не бива да се прекръжват границите на чувството за своя, за дъстийнство на личността.“

Пребаването „Вик за помощ“ по РТЛ апелира към състраданието на зрителя в Германия и има широка аудитория (средно 7,5 милиона гледат всяко излъчване). Ето някои теми: автомобилна злополучие, пострадалите получават пръв помощ от шофьори и пътници на преминаращи коли; дете пада в приютила река, случен минувач го спасява; момченца падат огън въръши, едното плам-

ва, другото запазва самообладание и го изнася от горящата стая. Събитийната телевизия има просоциален ефект: от екрана хората научават простите правила на оказването на помощ, а редакцията на „Вик за помощ“ е засипана с писма, които говорят за огромния зрителски интерес.

10. Вторична виктимизация: жертвата на престъплението и вестниците

Досега изследванията на масовата комуникация, а също и на криминалистите, почти не са се занимавали с въздействието, което представянето на жертвите на престъплението оказва върху самите жертви. Големи спорове предизвикаха например материалиште за Уйлям Кенеди Смит, племенник на бившия сенатор от Масачузетс Едуард Кенеди. Смит, по онова време на 30 г., бе обвинен в изнасилването на милионерска дъщеря. Необичайно в този случай бе, че вестниците се отклониха от възприетата практика на дискрепност и назоваха името на жертвата. По всичко вероятност в редакциите им са пламнали оживени дискуси около този феномен, защото журналистите обикновено не посочват имената на поптребвани от сексуални насилие, за да ги предпазят от нездравия интерес на обществото. В казуса с племенника на Кенеди обаче произходът на жертвата беоценен като много важна информация и солиден аргумент.

Малко на брой са социологическите студии, които изследват реакцията на околните съвяти към жертвата на престъплението. Тук става въпрос за вторична виктимизация, т.е. засегнатият може повторно да се превърне в жертва, този път заради медийното осветяване на неговия случай. Информацията за престъплението може обаче да окаже и положителен ефект върху жертвата, като я накара да преосмисли, да пребъзмогне неприятното преживяване.

Институтът по публицистика към Университета в Майнц провежде изследване на вторичната виктимизация в печатните медии (Кунцик и Бле, 1995 г.). Обширен въпросник бе изпратен на 650 жертви на престъпления, близо половина от извършителят са съдебстват. Най-важните резултати могат да се обобщат така: вторичната виктимизация много често е свързана с някои аспекти на реидентификацията. От една страна, жертвата се бои да бъде разпозната като такава от обичайната си социална среда; от друга - независимо по какви причини тя се

страхува от повторно посегателство, и то от същия извърши-
тел. Анкетираните често отправят критични бележки към
журналистиите, отразявали техния случай, и ги обвиняват в без-
церемонност и коравосърдечие.

Най-много оплаквания имат жените, станали жертва на из-
насилие. В гонитбата на сензации вестникарите слагат на ре-
портажите с крещящи, вулгарни заглавия, изопачаващи същи-
ната на случулото се. „Увертюрата била изсвирена в най-долнопо-
робен локал“ - пише вестник в малък град за изнасилиянето на 34-
годишна жена (за журналиста най-важно се оказва забеведението,
в което насилиникът започнал да дебне жертвата). Друг вестник
отправя глумчески забележки по адрес на 20-годишна жена, ус-
пляла като по чудо да се изплъзне от изнасилич, който смятал да
я убие. Според репортера най-интересното е, че момичето ухапа-
ло насилика, затова избраното заглавие е „Секс-гангстер изпо-
хан от девойка“. И в двата случая вестниците посочват име-
то на жертвата и на населеното място.

Полицейски служители често се оплакват от неборожелат-
елни и необробсъвестни журналисти, когато при изпълнение
на служебния си дълг самите полицаи стават жертва на насилие.
Пример: 34-годишен полицай замобил на местопрестъплението
двама опасни взломафии, които се нахвърлили върху него, пробо-
ли го на 25 места с нож, счупили му носа, били го с бокс, душили го.
Полицаят успял да измъкне оръжието си и застрелял единия кра-
дец. За вестникарите тази случка се въместства в проросигналното
заглавие „Полицай стреля - крадецот мъртъв“. Мнозина представят
случая тъй, сякаш полицаят е действал погрешно и затова
се е стигнало до стрелба. Събитията оправдали служителя и оп-
ределиха поведението му като изрядно. Подобни епизоди с неколко-
месечно закъснение обаче остават извън вниманието на меди-
ите.

11. Дileматата за журналистиите: всеки ден пресни, добри новини

В професионалната си практика журналистият постоянно се из-
правя пред избора как да балансира между критериите за значе-
нието на дадено събитие, предполагаемия интерес на реципиен-
та и възможните положителни и отрицателни последици от ин-
формационната си дейност. Той няма база за вземането на токо-
ва решение, подсигурена от научни изследвания. Изборът и реше-

нието са трудни, особено при осведомяването за престъпления и
насилие.

През 1960 г. в САЩ имало бълна от изписване на пречупени
кръстове по стените на сградите в много градове. Някои местни
вестници популяри съобщенията, опасявайки се от подражател-
и, други покъм публикували сведения за драсканите, без да се
съобразяват с възможните последици. Сравнение (Рийърс, 1973 г.)
на ефекта от потискането на информацията, респективно от
публикуването ѝ, показва, че обнародването на данните наистина
на предизвиквало подражание. Информацията обаче имала и друго
въздействие в седишата, където била публикувана. Обществено-
то мнение се мобилизидало, хората открито давали негативна
оценка на драскатите за свастики. Там където жителите не
били запознати с информацията, нямало подобни настроения,
никой не се сещал да оскъдва антисемитските прояви. В конкретния
случай осведомяването създало у хората нагласа спрямо
опасността от расизма и антисемитизма.

12. „Позитивни“ последици от осведомяването за насилие: доволство от собствената ситуация

Едно американско изследване (Хийт, 1984 г.) върху въздействие-
то на информацията за престъпления се базира на три хипоте-
зи:

1. Информация. Колкото по-малко информация се дава за мотиви-
те на извършителя или за взаимоотношението извършител-
жертвата, толкова по-голям страх се предизвиква у реципиента,
тъй като не е възможно да се вземат предпазни мерки спрям-
вани на извършителя.
2. Нарушаване на нормите. Колкото по-често се събърква за сен-
зационни престъпления, с които се нарушават няколко норми ед-
новременно (жена, която е убита, наризана на парчета и замразе-
на във фризер, жестоко умъртвяване на дете), толкова по-голям
е страхът на реципиента.
3. Локална бръзка. Безсмыслени, необясними престъпления, симу-
лирани в непосредствена близост до реципиента, внушават
страх; те обаче имат обратен ефект, когато са се случили няко-
вие далече. В негативни ситуации човек се сравнява с други хора,
които преживяват много по-лоши неща, и така снижава пра-
га на собствените си страхове.

Изброените тези били проверени в лабораторен експеримент, а също и чрез анкета сред 335 произволно подбрани читатели на 36 всекидневника. От стутията на Хийт произтичат важни изводи за медииното освещаване на престъплението. Информацията за сензационни злодействия в непосредствена близост поражда страх и ужас. Същото важи за престъплението, представени като произволни, загадочни, необясними. Появата на необоснован страх може да се избегне чрез поднасянето на бекраунд-информация (мотивът може да се отпогне, ако жертвата и престъпникът са се познавали, или тък действието се развила в някой от кварталите на „мервените фенери“ и т.н.). Информацията за лоши неща, случили се някъде далеч, действа успокоятелно, защото читателят осъзнава, че тук живее много по-спокойно.

Аналогично на това разпространяваните от масмедиите информации за други народи изграждат определена представа и служат за сравнение между държавите. Когато целите континенти, напр. Африка, или отдални развиращи се страни се представят като бедняшки гема, в които царят мизерия, престъпност и корупция, се създава негативен имидж (които може да съответства на реалността, но това не е предмет на нашето изследване). Голяма е вероятността да нарасне задоволството на собственото население от ситуацията, в която живее. Задоволството не е зависимо от същинското качество на живот, а от базата за сравнение, която се избира, за да се оцени собственият социален статус. Сл. „Журналисти“ писа през 1988 г., че Министерството на информацията в Малайзия призаболо пресата в страната да публикува информация, фиксредишираща чуждите държави. Така чиновниците се опитали да отклонят вниманието от нарушенията на човешките права в самата Малайзия. Широкомащабната им акция била наречена „За почтенно балансиране на информационния поток“.

13. Заключение

Съществен проблем в изследването на темата за престъпността и медиите е незадоболителното усъвършенстване на изследователския инструментариум. Това се попъръждава от проучване на Фрицрихсен Йенцовски за методите и методологията на подбрани изследвания от 90-те години: анализът води до разочаровавшото заключение, че авторите на по-нови изследвания

изобщо не са се научили от по-старите, напрещъкът е минимален.

Темата „Медии и насилие“ няма да изчезне скоро от дневния ред. Достатъчно е да споменем дискусията около „Интернет“, където през август 1996 г. бе включена ужасяващ видеоматериал, показващ в детали разчленяването на труп на убит човек. Политиците неизменно твърдят, че много сензационни престъпления били предизвикани от медииното насилие, и са склонни да превърнат телевизията в жертвени агенции, в главен виновник за скопяването на обществото. Фиксирането върху медиите има още една цел - да отвлече вниманието от факта, че не се прави достатъчно за борба срещу същинските причини за насилието (бедност, безработица, безперспективност).

Един от главните проблеми на науката за комуникациите е свързан с необходиността да се отпогнесе от влиянието на научнопопулярните представи, наследжданите от трактатчетата на Найл Постман, Мери Уин, Джери Мантер и пр., чиято логика се свежда до препоръката: премахнете телевизията и светът отново ще бъде в ред.

Друг важен проблем е, че проучванията неизменно следват една и съща схема. В безброй лабораторни експерименти се задават едни и същи въпроси, леко модифицирани. Затова и резултатите са незначителни.

По мое мнение е дошло време да се търсят нови източници, например допитване до експерти. Проф. Е. Нуц (1993 г.), когато упреква изследователите на насилието в медиите, че задават изцяло погрешни въпроси: „Непонятно е как тъй звани и незвани люди непрестанно се считат на групички, за да анализираме насилието в медиите. Те напевно извисяват глас като на литургия, без нико за миг да помислят сериозно как да обяснят война на реалното насилие. Изследване на насилието в медиите без тясно сътрудничество с изследването на насилието в действителността - това е пълен абсурд!“

Превод Весела Табакова и Величка Стефанова

РАДОМИР ЧОЛАКОВ / Показването на сцени на насилие като правен проблем

Ако човек поразлисти многощата се напоследък книжнина на тема „Насилието в медиите“, не може да не констатира, че автори на повечето изследвания, коментари, статии са практикуващи журналисти, политологи, психолози, социолози, но рядко юрисдикти. Обяснението на това обстоятелство може би се крие в следния факт. Разглеждането на проблема „насилието в медиите“ предполага, че показването на насилие в тях представлява проблем и като всеки проблем следва да бъде преодолен. Всички зададен по този начин, въпростът тръгва по схематичната логика, според което, след като проблемът е в *показването*, то неговото решение следва да бъде пърсено в посока на ограничаване на това показване.

Набързо в групи научни дисциплини една дискусия върху ограничаване на *показването* на нещо може да е занимавателна и плодовитна. Но от гледна точка на правото, когато към едно проблемно поле от социалната (или медийната) реалност се подхожда с предпоставката за необходимост от ограничаване, то това поле става наистина миризано. Да го кажем направо: ограничаването на показване на факти, събития и явления означава раз excellence ограничаване на свободата на разпространяване на мнения, респективно на свободата на информация или изобщо на комуникационните права на личността. За да бъдат допуснати ограничения на тези основни, гарантирани от конституцията права, следва да бъдат изложени много сериозни аргументи за това, че чрез тяхното упражняване могат да бъдат засегнати други, също конституционно защитавани ценности. За да се аргументира това разсъждение, малко суха доктрина е неизбежна.

През това обаче трябва да бъде направено едно ограничение, а именно на възможните форми, чрез които бива или би могло да бъде представено насилието в телевизионните програми. По емпиричен път може да се констатира, че сцени на насилие биват показвани или под формата на информация (тук освен новини се причисляват и публицистичните и спортивните предавания), или в рамките на екранни авторски произведения (филми във всичките им форми).

Второто необходимо ограничение е по отношение на темата на нашата дискусия, а именно кой е въвличащият ни въпрос: „дали изобщо“ може и следва да се показват сцени на насилие, или „как“ такива сцени следва да се показват?

Тези ограничения (подвъпроси) са нужни с оглед на изясняването на някои от аспекти на интересувания ни проблемен кръг от гледна точка на правото.

I. КОМУНИКАЦИОННИТЕ СВОБОДИ В СВЕТИНАТА НА КОНСТИТУЦИЯТА И ПРАКТИКАТА НА КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД

1. Конституционни гаранции за свободата на комуникацията

Съгласно чл. 39, ал. 1 от българската конституция:

„Всеки има право да изразява мнение и да го разпространява чрез слово - писмено или устно, чрез звук, изображение или по друг начин.“

Допустимите ограничения на това „право-майка“ (според определението на Конституционния съд) на всички останали комуникационни права са посочени във втората алинея на същия член:

„Това право не може да се използва за накърняване на правата и доброто име на другого и за призоваване към насилиствена промяна на конституционно установения ред, към извршване на престъпления, към разпалване на вражда или към насилие над личността.“

Още тук следва да бъде обърнато внимание върху един груп, понякога незаслужено пренебрегван текст от конституцията - чл. 54, ал. 2, който се намира в логическа и систематична връзка с правото на свободно изразяване:

„Свободата на художественото, научното и техническото творчество се признава и гарантира от закона.“

Функционалното значение на тази разпоредба ще бъде констатирано по-долу. С оглед на изчерпването на конституционния нормативен текст е необходимо да бъдат цитирани и другите две релевантни за темата ни разпоредби:

„Чл. 40 (1) Печатът и другите средства за масова информация са свободни и не подлежат на цензура.

(2) Сприянето или конфискацията на печатни издания или други носители на информация се допускат само въз основа на акт

на съдебната власт, когато се накърняват добрият и прави или се сътвържат призиви за насилиствена промяна на конституционно установения ред, за извършване на престъпление или за насилие над личността (...),

както и следващия член:

„Чл. 41 (1) Всеки има право да търси, получава и разпространява информация. Осъществяването на това право не може да бъде насочено срещу правата и доброто име на другите граждани, както и срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала (...).“

Струва ми се, че още веднъж трябва да се подчертава, че всяка дискусия за това, доколко е допустимо ограничаването на поиздаване на някакви съществуващи факти и обстоятелства, както и разпространяването на информация за такива факти (в случая за факти на насилие), следва да бъде интерпретирана в светлината на цитираните конституционни текстове.

2. Позицията на Конституционния съд

В своето впечатляващо с мащабността си и неординарен характер на изразените в него схвашания тълкувателно решение № 7 от 4 юни 1996 г. Конституционният съд на Република България постави рамката на интерпретирането на функционалното и нормативното значение на цитираните текстове от конституцията - 39, 40 и 41. Задължителният характер на тълкувателните решения на Конституционния съд, а в случаи - на това решение, изисква цялото последващо законодателство, а и научната доктрина да се ориентират спрямо изложението в това решение схвашания за същността и съдържанието на конституционните свободи. Още повече че и самият съд подчертава, че бъдеща негова задача ще бъде „контролът за конституционност върху закони, които могат да лишат от съхранение конституционните гаранции за ефективно упражняване на правото на свободно изразяване“, тоест бъдещото законодателство, имащо отношение към комуникационните свободи, ще бъде контролирано именно от принципните позиции, застъпени в тълкувателното решение.

Интересни по дискутирания тук проблем са някои от изводите на Конституционния съд в решение 7/96.

Според Конституционния съд правата, гарантирани в чл. чл. 39, 40 и 41 на основния закон, и особено правото по чл. 39, са

индивидуални права, свързани с достойнството на човешката личност, което е издигнато като върховен принцип в преамбула на Конституцията. Съдът намира, че ге невъзможна реална демокрация без добре информирано обществено мнение, без свободно право на достъп до информация и без наличието на независими от властта електронни и печатни медии, тъй като самата философия на демократията изисква основните решения за управлението на страната да се вземат по волята на мнозинството, а съвернетът в демократичното общество - нарочито - има неспоримо право да бъде пълноценно и обективно информиран". Позовавайки се и на юриспруденцията на Европейския съд за правата на човека (ЕСПЧ), българският Конституционен съд подчертава, че „правото свободно да се изразява мнение пряко се свързва с участието в демократичния процес. Оттук се извежда и задължението на масмедиите да предоставят информация и идеи, засягащи въпроси от обществен интерес, произтичащо от правото на обществеността да ги получава.“ Ограниченията на свободата на комуникацията, и в частността на информациите, според съда са само изрично предвидените в конституцията и те се разглеждат като средство за защита на друг (личен или обществен) интерес.

Тълкувайки основните правила за ограничаване на свободата на изразяване на мнения по смисъла на чл. 39, ал. 2, Конституционният съд прави следния генерален извод. Необходимо е, смята съдът, „да се прави разлика между обществен интерес като факти и информация, които обслужват обществената дискусия, и такива, по отношение на които интересът е равнозначен на любопитство“. В тази връзка съдът предлага още едно разграничение: „между информация и идеи, които се правят публично достояние в контекста на политическия и въобще обществения дебат, и такива, които не попадат в този контекст“. Според Конституционния съд изказванията, „принадлежащи към първата категория, определено се ползват с по-висока степен на защита“. Става дума „за различие, което се прави на основата на обективната обществена полезност, за нееднакъв принос към публичната дискусия“.

Ще се касае до отнасящата се към настоящата дискусия проблематика за ограничаване на насилието, Конституционният съд се притворя към едно букално тълкуване на текста на чл. 39, ал. 2: недопустими са изказвания, призоваващи към извършване на престъпления или към насилие над личността; но не

и изказвания, укаzващи върху, или коментиращи престъпленията и насилието.

Като взема предвид наличието на тясна функционална връзка между чл. 40 и чл. 39 от Конституцията, съдът подчертава, че свободата на медиите е гарантirана именно с оглед на тяхната задача да бъдат средство, чрез което се осъществява свободният обмен на мнения и информации. От тази позиция съдът въвежда „изискване за икономичност“ при прилагането и изобщо боравенето с ограниченията на свободата на медиите, посочени в чл. 40, ал. 2.

Един важен аспект от решението е посветен на коментара за ограничаване на свободата на медиите в случаите на „накърняване на добриште нрави“ или „критериите за обществено благоприлиchie“. При интерпретацията на „добритите нрави“ и изобщо на публичната морал съдът смята, че се касае за област, в която меродавни са националните традиции и култура. Придержайки се към текста на Конституцията, съдът приема, че накърняването на добришите нрави е основание за ограничаване на свободата на медиите, но всеага обръща внимание, че „това основание не бива да се събира като отстъпление от изискването ... за забрана за цензура“. Конституционият съд подчертава, че макар и институционализираната цензура да е изрично забранена, нейните „скрити форми на проявление на практика могат да се окажат реална заплаха за ефективното управление на правото свободно да се изразява и разпространява мнение“. За да бъдат събдени до минимум и въобще изключени такива проявления, медиите трябва да бъдат независими.

Изобщо Конституционният съд подчертава на няколко пъти в Решение 7/96, че медиите, включително и електронните, следва да бъдат абсолютно независими от държавата. В пряката или косвена държавна намеса в бейността на медиите българският Конституционен съд вижда потенциална заплаха за свободата на комуникацията и както виждаме, изрично предупреждава, че е възможно забраната за цензура да бъде заобиколена по неформални начини и по „благовидни“ предлози.

По отношение на интерпретацията на свободата на информацията, гарантirана в чл. 41 на конституцията, съдът излага, общо взето, същите аргументи, подчертаващи, че се касае за разпоредба, която е част от цялостната конституционна защита на различните аспекти на процеса на свободна комуникация. „Информацията - според Конституционния съд - не прес-

тавлява друг продукт, различен от фактите, изказванията, мненията и идеите, които се имат предвид от чл. 39 и чл. 40 от конституцията“, поради което и разъжденията върху нейната ценност и функционална относимост са производни от горните.

3. Извод

След този кратък преглед на конституционната база и доктрина в България биха могли да се направят следните няколко извода, релевантни за нашата тема:

1. Българската конституция гарантира защита на свободата на изразяване и разпространяване на „факти, изказвания, мнения и идеи“ като същност на индивидуалното и общественото развитие. Тя не взема отношение към тяхното съдържание, освен в изрично, изчерпателно уредени в самата нея случаи.

2. Когато разпространяванието факти, мнения и идеи имат отношение и подпомагат обществения дебат, то защитата е почти „абсолютна“.

3. Правата, предоставени от разпоредбите на чл. 39 - 41 от конституцията, заставят държавата да се въздържа от на места при тяхното упражняване.

4. Допускимите ограничения на тези права са изрично посочени в конституцията и не могат да бъдат допълнени или тълкувани разширително със закон. Самите допускими ограничения следва да се прилагат ограничително („икономично“).

5. Констатациите за „ злоупотреба с тези права“ чрез медиите могат да се правят, а евентуални санкции да се налагат само от съдебните власти.

6. Разпространянето на мнения, информации и идеи под формата на произведения на индивидуалното творчество (филими) се ползва с обвина защита: тази на свободата на комуникацията по чл. 39 - 41 и тази на свободата на художественото творчество по чл. 54, ал. 2 от конституцията. Мимоходом може да се отбележи и важната за нашата тема защита на целостта и не-накърнимостта на авторските произведения по силата на Закона за авторското право и сродните му права.

Тези изводи позволяват да бъдат направени следните обобщения:

1. Въпросът „дали“ в програмите на електронните медии (телевизията) в България могат по принцип да бъдат показвани съсна на насилие, както под формата на информация, така и под фор-

мата на индивидуално художествено творчество, би трябвало да получи еднозначен положителен отговор. Когато такива сцени представляват по естеството си информационни обекти, чието показване е от значение за освободеността на общество, и подпомагат публичната дискусия по тези въпроси, то правото на медиите ги ги показват в гарантвирано от основния закон.

2. Въпросът „как“ може да бъдат показвани сцени на насилие следва да бъде дискутиран от позициите на общоприетите (ако има такива) представи за добрите нрави. Еベンтуално регламентиране на начините на такъв показ обаче е в правомощията на самата месия, чиято независимост е гарантвана от конституцията. Тоест установяването на критерии за това, как да се показва насилие, може да стане само по пътя на самоконтрола на медиите. Установяването на задължителни правила от страна на държавата относно формите и начините на показване на насилие предполага - до доказване на противното - опит от нейна страна за промивко-конституционна намеса в действащата на свободни и независими месии.

3. Показването на сцени на насилие в рамките на художествени кино- и телевизионни произведения се ползва с двойна конституционна защита. На преценката на отбелената месия се оставя да и къде в своята програма да излъчва такива произведения. Безспорно е, че изкуствена намеса в целостта на такива произведения с оглед отстраняването на карти от тях е непустима по принцип, освен с изричното съгласие на автора.

4. Законът за радиото и телевизията

Проблемът за показването на сцени на насилие в електронните месии е засегнат в Закона за радиото и телевизията (обр. в Д.В. 77/1996 г.). Като един от основните принципи, на които трябва да се подчиняват радио- и телевизионните програми, в чл. 4, т. 7 е изведено „негопускането на предавания ... които представляват и внушават жестокост или насилие по начин, позволяващ те да се възхълват или оневиняват.“

Задно с редица други, и тази разпоредба от Закона за радиото и телевизията бе атакувана пред Конституционния съд, образуван по този повод конституционно дело № 19/1996 г. Ареументът на групата народни представители, поискали отмяната на този текст от закона, бе предполагащата коалиция с чл. 39, ал. 2 от конституцията. Подгражаше се съзванието, че

програмните принципи на чл. 4 са опит за разширително тълкуване на Конституцията, както и че събръкват изисквания и квалификации, които не могат да бъдат оценени по обективни критерии. В своето Решение № 21 от 14.11.1996 г. Конституционният съд нареди, че „такива представяне на предавания гостоприемството и сигурността на личността и пряко настърняват редица конституционни разпоредби, предвиждаци защитата на личността и морала.“ Поради тези съображения една такава законова норма е съобразена с конституцията и не настърнява „арантниране с основния закон свободи“.

Трябва обаче да се отбележи, че около този текст има един втори проблем, произтичащ от органа, назованието от закона да слъбодава спазването на програмните принципи. Законът конституира като надзорен орган на действащата на радиото и телевизията Национален съвет за радио и телевизия, който е произвден от съществуващите държавни власти и е определен в самия закон като „специализиран държавен орган“. Както видяхме по-горе, в Решение 7/96 на Конституционния съд неизвестно е забранено на държавата да се намесва в програмната политика на електронните месии. Следователно гори и съдът га е приел, че разпоредбата на чл. 4, п. 7 от Закона за радиото и телевизията не противоречи на конституцията, то във всеки случай евба ли НСРТ би следвало да бъде органът, който ще надзира и пренява спазването на програмните принципи от страна на радио и телевизионните организации.

II. ЕВРОПЕЙСКИ ДОКУМЕНТИ, ПОСВЕТЕНИ НА НАСИЛИЕТО В МЕДИИТЕ

През последните години някои от секунднерите европейски гремии, на първо място Парламентарната асамблея на Съвета на Европа, обръщат внимание на проблемите на показването на сцени на насилие в програмите на телевизията. Работи се върху два документа: проект за Препоръка относно представянето на насилие в електронните месии и проект за Препоръка относно „reality tv“. Дори и да бъдат приети тези документи, те няма да имат задължителен характер за страните, членки на Съвета на Европа. Все пак тяхното послание е интересно, доколкото ще бъде направен опит за стандартизиране на някои съвпадания и оценки за показа на насилие в телевизионните програми.

1. „Препоръка относно представянето на насилие в електронните медии“ (проект)

От интерес за нашата тема са определенията на понятия, с които си служи тази препоръка. На първо място, препоръката борави не с термина „показване на насилие“ изобщо, а с „награничено (директно) представяне на насилие“ (*gratuitous portrayal of violence*), което означава „разпространяване на съобщения, изрази и изображения, които с оглед на своето съдържание или начин на представяне са в състояние да накърнат чувствителността на публиката, и особено на маладежите, доколкото предимство е отгденено на начина на показването, без той да е оправдан от съдържанието на съобщението“. Тежкото за неподупкане на такова представяне лежи върху „those responsible for the content“, което включва „физически или юридически лица, отговорни за съдържанието на съобщенията, изразите или изображенията, отпразвани като публиката чрез електронните медии“.

Препоръката се базира на чл. 10 ЕКПЧ, който е генералната разпоредба, посветена на свободата на комуникацията в европейската наднационална правна система. Препоръката приема, че чл. 10 ЕКПЧ гарантира „правото на пребаване и приемане на информация и идеи, които включват представяне на насилие“. Същевременно се допуска, че в някои случаи напрочинчивото представяне на насилие може да бъде законово ограничено, като се имат предвид задачите и отговорностите, които произискват от свободата на изразяване и като се изхожда от препоръката, че такова ограничаване на свободата на изразяване трябва да е регламентирано със закон и в граници, доколкото това е необходимо за демократичното общество.

Основната тежкота за спазване на изискванията на препоръката се поставя върху „лицата, отговорни за съдържанието“, от неправителствения сектор. Възможностите за действие на препоръката вижда, както следва:

- чрез осигуряване излечването на предварителни предупреждения като аудиторията, че в програмата на съответната станция ще бъдат показани сцени на насилие;
- чрез приемането на кодекси с правила, определящи отговорността на редакторите и другите професионалисти при представянето на насилие;
- чрез приемане на вътрешни правила за начините за представяне на насилие в медиийните предприятия (самоконтрол);

- прилагане на собствените стандарти и критери при запазване на готови телевизионни продукти.

На следващо място обаче препоръката декларира, че своя част от отговорността за избягване показването на насилие трябва да поемат и родители, които са в правото си и имат задължението да ограничават достъпа на децата до програмите на електронните медии, както и училището, което следва да възпитава у подрастващите потребности от медийна консумация, която не включва консумация на сцени на насилие.

Колкото до задължението на сържавите, членки на Съвета на Европа, препоръката подчертава, че тяхната регулативна компетентност в тази област винаги следва да бъде субсидиарна, т.е. сържавите следва да предприемат мерки за регулиране на непредставянето на насилие само доколкото обществото и независимите медии не са в състояние самостоятелно да изработят стандарти за поведение.

Препоръчва се в страните членки да бъде изработена и приемана с консенсус медийна политика, която да предвижда създаването на независими (сумата е подчертана в оригинална) регулативни тела, които да следят за спазването на стандартите на програмите.

На последно място препоръката обръща внимание, че продуcentите и телевизионните организации следва да инвестират повече средства в програми и продукти, които не включват насилие, като алтернатива на госегашната тенденция в този тип производство.

2. „Препоръка относно reality tv“ (проект)

Втората проектопрепоръка е посветена на ставащите все по-чести в богатите телевизионни организации т.н. *reality shows*, които се основават върху документални кадри, заснети на мястото на събитието: катасрофи, пожари, природни бедствия, актобе на насилие, интервюта с жертвии и др. подобни, било от професионални снимачни екипи, било от любители. Това според авторите на проекта е „форма на зрелищност, която е посегателство върху човешкото достойнство и удовлетворявява възка на телевизионните водещи.“

Проектът предвижда ПАСЕ да призове телевизионните станици да не включват такива пребавания в своите програми; организите, контролиращи телевизионните станици, да налагат

глоби при неспазване регламента на програмите и при необходимост да забранят предаването на неподчиняващите се (I); да се прешибат генерална забрана на такива предавания от страна на правителствата и парламентите на страните членки (II).

Поради липса на място и време тук ще бъде пропуснат прегледът на мерките, които някои страни (по-скоро някои телевизионни организации) в Европа са предприели по пътя на разработването на норми за самоконтрол, с оглед избягването на поиздаване на програми, представящи насилие, на детските и малежките възрастови групи. Засега като цяло възможните мерки се ограничават до индексиране на телевизионните програми с указание за това, за коя възрастова група са предназначени, изтегляне на филми и предавания, включващи сцени на насилие, в по-късните вечерни часове и др.

Влятър в паметта на тази дискусия добър я имеете за въвеждане на т. нар. v-chip (от violence-chip или според други интерпретации, просто video-chip) в телевизионните приемници. Касае се за електронно приспособление, чрез което става възможно при появлата на сцени на насилие в телевизионната програма сигналът да бъде заглушен или картината блошиена до степен на неуздаваемостта на представяните изображения. Както и при генералния анализ на проблема за ограничаване на представяването на насилие, и в този случай се поставя въпросът: „кой ще контролира шалтера на v-chip-a? Нека само бъде споменато, че противниците на това нововъведение лесно си представят върху въпросния шалтер ръката на „Големия брат“.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ако втората част на изложението е прозвучала скептично, то това е съзнателно потресен ефект. Противно на разпространяваните с емоционалност, типична за едни по-стари времена, призиви „да се раждяваме по просветена Европа“, авторът винаги е бил на мнение, че по отношение на организацията на действоспособна на медиите и упражняването на основните комуникационни права единственият мащаб, по който можем и следва да се раждяме, е конституцията, която казва: „Свободата на словото е свещена! Медиите са свободни!“ Интерпретираме на тази свобода и евидентуалните ѝ ограничения са въпрос на култура и традиции, но са във всеки случай наш вътрешен проблем.

Нека бъде повторена още веднъж основната теза на този доклад: ограничаването на показване на насилие по телевизията предполага ограничаване на гарантирания от конституцията свободата на разпространяване на информация и идеи. Историческият опит на нашето общество показва, че може би не сме научени да си служим със свободата, но за сметка на това в нейното ограничаване можем да сищнем до безредел. Нещо повече, у нас по традиции контролиращите механизми се изработват от тържавата, а контролиращите звена са тържавни. В иерархиите на интресите на нашата тържава свободата на словото не е на предните места. Авторът смята, че в контекста на български реалисти въпросът за контрол върху съхраняването на медийните послания може да бъде поставян само ако работещите в медиите имат съзнанието и готовността да изработят неговите критерии самостоятелно и да се приътъркат към тях доброволно. В противен случай, тоест когато въпросът за това, кой и при какви критерии ще упражнява контрола, остава отворен, това само налива вода в мелиницата на тържавата и представлява директен опит да бъде въканан вълкът в кошарата.

В сферата на по-общите разсъждения може би на този етап единствената удача за нашите условия формула на контрол върху медийните съхранявания е косвеният контрол, който пазарът упражнява върху публичистичните и различни медиа, намиращи се в условия на свободна конкуренция помежду си. В края на краищата твърдението, че независимите, пазарно ориентираните медиа биха излъчвали непрекъснато нискохудожествени програми, изпълнени със сцени на насилие, защото, видим ли, това искала публиката, както и твърдението, че насилието, показано в медиите, провокира реално насилие, са чисто кабинетни представи, които евти ли могат да бъдат абсолютно доказани емпирично. Може да се даде пример от друга сфера на медийната действителност - упорито отстояваното схващане, че телевизията може да повлияе върху поведението на гласоподавателите, се оказва очевидно несъстоятелно. Прочее многообразието на медиите и тяхната независимост водят не до пълното опушаване и до затъпяване на публиката, а нап-ротив - до многообразие на възгледите, многообразие на художествените критерии и в крайна сметка до свободата на избора на тази публика, която е съверенът.

Може би е редно преди да проблематизираме контрола върху медиите, да проблематизираме темата има ли многообразие на конкуренции медии у нас. Защото установяването на пряк или

косвен сържавен контрол, макар и с „благородни“ намерения, върху едно обективно монополно медийно пространство, води до сържавен медиен монопол. А той, колкото и да е просветен, е вреден и сам на себе си, и на обществото. Това поне би трябвало да сме изпитали на свой гръб.

Гл. ас. МАРИЯ НЕЙКОВА / Насилието изважда на повърхността най-доброто и най-лошото

Животът е като кутия шоколадови бонбони. Никога не знаеш какво ще извадиш - казва героят на Том Ханкс, Форест Гъмъл, в едноименния филм. През последните години споделят този „зъмпизъм“ и - откровено казано - не предполагах да извадя от кутията на живота пътуване до Съединените американски щати...

Но 20 април 1995 година, 11 гена след пристигането му в САЩ, първите страници на вестниците, първите новини по телевизията имаха един източник - Оклахома сити. Експлозията във федералната сграда „Алфред Мърдай“ стана в 9.02 ч. на предишния ден - 19 април.

До неотдавна познавахме три основни вида тероризъм: тероризъм на фундаментализма (предимно религиозния), идеологически тероризъм и сържавния тероризъм, както и някои по-разпространени подвидове, като наркотероризма или близкоизточната разновидност на зловещото явление. Напоследък все по-често ставаме свидетели на нов, четвърти вид тероризъм - анонимия. Това е тероризъм без граници и задръжки. Това е ярост срещу сържавата и обществото с единствено послание „страх“.

Ако кажем, че насилието ни заобикала, това ще прозвучи вярно, но трибунално и общо. Затова изборът ми е да представя как един анонимен терористичен акт с много жертви, включително бебета и малки деца, е отразен от американските медии, и по-специално от гъба всекидневника.

По време на американския си месец четвъртък главно излизаша в Уил-

мингтън, най-големия град на щата Делауер, вестник „Ню джърнъл“, както и „Ю Ес Ей түдей“. И гъбата всекидневника са собствености на корпорацията Ганет. Във вестникарската индустрия в САЩ, в която верига от 15 вестника се смята за голяма компания, Ганет е гигант с побежи от 80 всекидневника, 30 издания с друга периодичност и гъбе дузини радио- и телевизионни станции. Печалбите на компанията са надхвърлили 340 млн. долара през 1992 г. и макар че числата за „Ню джърнъл“ например се пазят ревниво, твърдят се, че вестникът е една от най-доходните собствености на Ганет. Младият „Ю Ес Ей түдей“ е флагманът сред вестниците, притежание на корпорацията.

Някои американски медийни критици смятат, че има редица проблеми около качеството на „Ню джърнъл“, защото ръководството на вестника според тях се опитва да имитира „Ю Ес Ей түдей“, където пак те се отнасят с пренебрежение заради принасянето в жертьта на остроумно писане и на сериозната информация преднатуриeni и помествани на видно място графики, пред събръхбитите репортажи, прец поставянето на ударението върху жизнерадостни развлечателни фичъри. Въсънността през цялото време едни медийни критици възнасят „Ю Ес Ей түдей“ като революционна сила в промяната на стилът на поднасянето на новини, а други го проклинат като кръстник на повърхностната журналистика.

Много от промените в гъбата вестника през последните няколко години са резултат частично от директивата „Новини 2000“, спусната от Ганет през 1991 година. Заявявите цели на този план са приближаването на читателите, отразяването на разнообразието на общността (срещу която се разпространява даедно издание), предоставянето на информация, която да дава възможности на читателите да „влизат в демократичния процес“ и да се „утвърждават в бранша признанието, че Ганет е на предния фронт на отговорната и откликаща журналистика“. Иззелка, че „Новини 2000“ работи и дава резултати. Ганет увеличи тиражите, проникването в домакинствата (чрез абонамент) и печалбите във време, за което медийните специалисти на всъсъде се съгласяват, че е трудно за вестниците.

„Новини 2000“ постмансия пирамида от 10 блока, които Ганет смята за същностни при създаването на успешни вестници. Пирамидата е състъпила върху блока, наречен „центрове на общността“, над него са разположени редовете, определени като „пътвърдения на произтичащите от Първата поправка отго-

връстни", „необходимост от разнообразие“, „осигуряване на същностна информация“, „предизвикване на емоции“ и „насочване на взаимодействие с читателите“. Върхът на пирамидата е увенчан от „превиждане и изпреварване на промяната“.

Телевизионните мрежки естествено бяха първите, които отразиха експлозията. Малко повече от час и половина след взрива, в 10.45 ч., Си Ей Ен излъчи първото си предаване на живо. Мрежата използваща информационно захранване от две телевизии в Оклахома съди: филиала на Си Би Ес - Кей Дабл Ю Ти Ви, и филиала на Ен Би Си - Кей Еф Оу Ар. По бебд Ен Би Си, Си Би Ес, Си Ей Ен, Фокс и Ен Би Си вече изпращаха кореспонденции и променяха схемите си, за да ги нагласят като новините. До следобеда на следващия ден Си Ен Ен разполагаше вече с 60 души в Оклахома. В сряда - самия ден на експлозията, рейтингиите на живите предавания от мястото на събитието се движеха около 3.6 за деня (2.3 млн. домакинства), като постигнаха между 5.30 и 6 ч. следобед до 6.4 (4.1 млн. домакинства). (Всяка точка в рейтингите за кабелната телевизия е равносътойна на 641 000 домакинства.)

Редом на вестниците бойдне на следващия ден. И „Ню джърнъл“, и „Ю Ес Ей түдей“ посветиха по няколко страници от првите си темперафи на взрива. Впрочем те продължиха да отделят много голямо внимание и площ на събитието в развитие през цялото време. Думата терор зае ключово място, противопостави се на мястото на действието - „heartland“, за да стане усещането за ужас и неочекваност още по-голямо. В американския смисъл думата „heartland“ означава не само „особено важна област“, а също така онаизи разположена в случая в средата на САЩ земя, която е важна за жизнеспособността на цялото и е относително защищена срещу нападения. За няколко минути всичко това се срути заедно с атакуваната федерална сграда.

Още същия ден „Ю Ес Ей түдей“ написа: „Очаква се колите бомби да избухват на места като Бейрут, Белфаст, Северна Ирландия, гори може би в Ню Йорк. Но в една светла сутрин в Средния Запад, в центъра на Оклахома съди, тероризмът премина страшен праг.“

И двата вестника поместиха много снимки, схеми, компютърни графики, които показваха машабите на разрушението, които са засегнатите части на сградата, както и първите усилия

по спасяването на пострадали хора. Една от снимките предизвика доста разгорещен спор сред професионалните среди за това, дали е допустимо публикуването на толкова жестока гледка, при това в цялът, във вестниците, които заедно със сутрешното кафе попадат на масата в много американски семейства.

Фотографът Чарлс Портър получи „Пулцър“ за снимките, направени след бомбения атентат в град Оклахома. Впрочем не-гове е и спорната снимка. Двадесет и пет годишният банков служител и фотограф любител Чарлс Портър IV винаги сържал готов за снимане фотоапаратът. Банката, в която работел, била недалече от федералната сграда „Алфред Мърей“ и когато чул експлозията, той помислил, че взривът е определено за разрушаване здание и това в шанс да направи интересни снимки. Със зареден фотоапарат той излиза на улицата, попада не след тълго в ага на току-що рухналата сграда и започва да снима. Както покъсно ще разкаже, той изобщо не съзнавал на какво е станал свидетел, нито какви кадри в засне, докато не отишъл във фотомагазинията в Уол-Март един час по-късно, чакал още 20 минути и видял прими служители да плачат, когато му давали готовите снимки.

Снимката на пожарникар Крис Файлдс с окървавленото тяло на ръце (детето почина малко след това, преди да стигне до

болница) часове след взрива обиколи посредством Асошиейтед прес съвет и стана символ на трагедията, но и на силата за нейното преодоляване; изпъкана от емоции, снимката предизвикаше емоции. Но животът на Портър се превръща в хаос, понякога му се иска да не е правил такъз и другите снимки. Успокоението за него, както може би и по-широк план, дойде няколко дни по-късно, когато Портър се срещна с Ейрон Олман. Двадесет и две годишната майка на детето от снимката, трупно идентифицирана като единствената Бейли, каза на Портър: „Нигора нямаше да знаем, че за нея са погрижили толкова добре, ако не бяхте направили онези снимки.“

Още 8 мози първи брой след деня на взрива дават вестника зададоха голямия въпрос: какъв тип терористи стояят зад атентата - родни или международни. Оформиха се няколко идеи за отговор. Едната се състредоточи върху датата 19 април - втората годишнина от фаталното и според мнозина явно неумислено опожаряване на имение на сектата Клонкън Даудигова в Уейко, Тексас, от агенти на Бюро то по алкохол, мълчания и оръжията (БАТО) и на Федералното бюро за разследване (ФБР). Првата служба имаше помещения и служители във взривената сграда.

Втората теория се фокусира върху исламските терористи. Првите непотвърдени описание на вероятните извършители, преснити спомен от бомбата в подземието на Световния търговски център в Ню Йорк през 1993 г., 26 месеца преди трагедията в Оклахома, разкриха склонността на обществеността и на журналистиката като неин говорител да съгът за цяла етническа общност въз основа на предубеждения, подозрения, отрицателни чувства, които вече съществуват за нея.

Третата идея беше свързана с втората и разглеждаше трагедията в Оклахома като вероятно отмъщение спрямено към ФБР от същата исламска нелегална терористична група, която постави взрива в подземните гаражи на Световния търговски център.

Към този централен въпрос „Ю Ес Ей пудей“ добави и втори: какъв може да е мотивът на извършителите да нарачат толкова много невинни хора. След првите въпроси дойдоха и първите обобщения, между които се откроиха две - събрало е времето на „небинността“ в САЩ и никоя географска област не е застрахована спрямът тероризъм.

Освен предизвикващите и днес тръпка на ужас, съпътстващи и болка репортажи и снимки, във вестника през този

първи ден на отразяване по странниците им намериха място още реакциите на федералните власти, включително на президента Бил Клинтън и на министъра на правосъдието г-жа Джанет Рино, информация за оказана от различни институции помощ, кратки бележки върху досъдълността на пригответо на бомба от изкуствен тор, в случаи амониев нитрат, както бяха публикувани адреси и телефони на организации, чрез които могат да бъдат правени парични или предметни дарения. Американците, отглеждани с телевизионно и кинонасилие, от самото начало на трагедията се втурнаха с хилди от цялата страна да предлагат услуги си и своята подкрепа за всеки аспект от спасителната акция.

Децата между жертвите - на втория етаж на сградата имаше тъжливна язда и детска гравюра - припадък особен ракурс както на самия терористичен акт, така и на отразяването му от информационните средства, включително от вестника. Още през втория ден на своето отразяване на трагедията „Ню ѝркър“ постави на централно място на първа страница в репортаж проблема за необходимостта да се говори с децата, и с над-маклите, за случилото се. Обясненията, обясняването помагат да се преодолее произвеждането на забавения стрес у децата, бяха единодушни специалистите.

Репортажите за спасяването на якоя от жертвите, за ампутирането на крайник като единствена възможност за измъкване от набисната усилен бетон, за ужаса на очакването на близките до чуята каква е съдбата на липсващия член от семейството прогълхиха да се появяват и през следващите дни. Но внушенията им се насочиха към човешкото съучастие, състрадание и събеопрещане. Търсеха се деликатният баланс на емоциите, жестокостта на случилото се не толкова се опираще, колкото се оставяше на фотографите да покажат чрез разрушена сграда, чрез образите на болката и смъртта.

Още в следващия брой дават вестника продължиха да разширяват темата, като лексикално пристъпват като „терор“, „тероризъм“, „взрив“ или „бомба“. „Ю Ес Ей пудей“ се обърна към проблема за преоценяването на обществената сигурност в страната, към реакциите на случилото се и необходимите мерки, които трябва да бъдат предприети и „че ни направят по-сигури, а не по-малко свободни“. Лексиката на нациите не заглушаваше, а напротив - усиливало звучното на всичко онова, което е насочено към процеса на заиздравяване на отворената огромна

рана. Избухналата пред федералната сграда „Алфред Мърей“ бомба не разтърси само нея, но и живота на стотици семейства, би могло да се каже без преувеличение - на цялото американско общество.

Броят на „Нюз джърнъл“ от 22 април съдържало е две новини. Първият арест беше факт - само днес слег атентатът беше задържан Тимоти Макбей, 27-годишен, ветеран от войната в Персийския залив. И втората, граничеща с открытие - кърваво престъпление беше плод на отмаловано у дома ясно насилие. В този ден бъв вестникар на първи път беше написано за Мичиганска милиция - ясна антиправителствена група, създадена точно една година по-рано, през април 1994 г. От този момент и в бъдещето вестникар набледи темата за т. нар. граѓански опълчения, определяни като десни, подчинени на идеята за пребърховството на белия мъж, расистки, дискриминационни и колкото и да е странно, почерпили съществуването си от Конституцията на САЩ обединени. (Втората поправка гласи: „Твър като за безопасността на всяка свободна държава е необходимо добре организирано опълчение, правото на народа да притежава и носи оръжие не може да бъде нарушавано.“) Другата опора на тези граѓански сърдечници е Десетата поправка към конституцията: „Правата, неделегирани на Съединените щати с настоящата Конституция, но и неотцарени от нея на щатите, се запазват на щатите и на народа.“ Общественият и журналистическият интерес към тези обединения беше провокиран от шока от открытието, че загазрила сънят американци.

Външност от първия ден слег взрива до 7 май, през близо тридесетния период, през който отблизо следих бъдещите всекидневника, все побче и побче ставаха темите, с които обрастваше изтвореният на 19 април терористичен акт. Паралелно се разнообразяваха и изказванието мнения.

След първите намеци за възможна вързка между толкова ярък представител на опълченията като Мичиганска полиция и взрива в Оклахома на страниците на бъдещата вестника се прояви загрижеността на онзи, които се опасяваха от посегателства срещу правото на личен живот и неприносимост, срещу свободното слово, от разширяване на пълномощията на ФБР. С напредването на следствието все побче се застъпваше идеята, че именно Уебко в мотив за терористичният акт и повод за отмъщение - побче от 80 души, включително 18 деца загинаха при обсадата на сектата и след 19 април 1993 г. мястото беше

станало събище, място за поклонение на хора и групировки, определяни като десни опоненти на правителството. Това са онези, които смятат, че има заговор срещу Съединените щати, че правителството вече в превземто и е въпрос єгба ли не на дни Организацията на обединените нации да поеме управлението на страната, като преди това я окупира със своите войски. И няма значение как се наричат - конституционалисти, свободни хора или тък са се вклучили в някое опълчение.

Едно изказване на президента Клинтън допълнително, както се казва, наля масло в огъня. Клинтън осъди онези, които „разпространяват омраза“ посредством радиовъншните. Прико засегнати бяха водещите ток-шоу в радиостанции от цялата страна - от най-скромните до Реш Амбър с огромната му аудитория, до героя от аферата „Иран-контри“ Оливър Стоун и Гордан Лиги от още по-известната афера Уотъргейт. Зад нападките все пак надзвърна една истинска заераженост - да не се допуска нетolerантността да завладява територии, да се устоява на лесното изкушение беззочен твърдения да се превръщат в чиста клевета.

В края на тези близо три седмици бъдещата вестника вече обсъждаха може ли Макбей и другите заподозрени да разчитат на честен процес и каква ще бъде ролята на медиищите в процеса. През същото време броят на жертвите спринчил до 167, включително 19 деца. На 6 май издирането на тела и абсурда на сочленяването им бяха прекратени. Вече беше решено, че останките на сградата ще бъдат досрутени...

Отразяването на спраниния терористичен акт, на кръвожадното анонимно насилие на страниците на ултиматънския „Нюз джърнъл“ и на националния „Ю Ес Ей түдей“ външност отрази същностни черти на американското общество с неговите ценности и сила привързаност към свободата.

Доц. д-р ВЕСЕЛА ТАБАКОВА / Тероризъм и масмедиите

В нашата съвременност тероризъмът е твърде разнолико явление в зависимост от своята идеологично-политическа мотивация, корени и насоченост. Не само терористичният феномен, но и неговото представяне в средствата за масова комуникация само по себе си пребърна в тема на многообразни изследвания в широк диапазон - от амбивалентността на политическото насилие и неговата семантика до „присъдата“ върху медиите като „агент“ и съучастник на терористите.

Не е завършена спарата дискусия върху това, как средствата за масова информация да определят извършителите на политическо насилие. След края на „студената война“ и краха на тоталитарните комунистически режими тази дискусия се освободи от част от идеологическите напречувания. Но от гледна точка на обективността в журналистиката семантичният проблем продължава да съществува, и то в голяма степен по ходен начин - най-малкото поради това, че и сега има борба за независимост, които употребяват въръжено насилие, има различни групи, които използват насилието за дестабилизация на обществото и постигане на политически цели.

„Кой е терорист? Кой е партизанин? Кой е боец за свобода?“ - тези въпроси задаващие английският изследовател Питър Тейлър в една своя студия. За да покаже колко усложнено е намирането на точната гистинкция, той напомни, че „бъчарашните терористи могат да бъдат един ден министър - председатели, а този, който за едни е терорист, за други може да бъде боец за свобода“. Няма съмнение, пише Тейлър, че смъртта или нараняването на 200 английски военни и цивилни в бомбения атентат срещу хотел „Кинг Дейвид“ в Йерусалим през 1946 г. предизвика реакция, която не се е различавала от тази спрямо атентата в Брайтън (става дума за атентата в „Гранд хотел“, извършен от ИРА през 1984 г. - б.м., В.Т.). Фактът, че Менахем Бегин, лидерът на отговорната за атентата съпротивителна групировка „Иргун“, стана министър-председател на Израел, не подлежеше на възражение в умовете на англичаните, които реагираха с ужас наложо - заключава Тейлър (V. Weimann, G. Murdock and Ph. Schlesinger, *Communicating Politics. Mass communication and the political process*. Edited by P. Golding, Gr. Murdock and Ph. Schlesinger, Leicester University Press, 1986, p. 212).

В работата си върху студията Тейлър се обръща към почти всички национални вестници и радио- и телевизионни организации, за да установи дали те имат някакви правила и норми за семантично диференциране на политическото насилие. За своя изменига той открива, че в повечето случаи този проблем не е бил дискутиран и че най-често се разчита на опита, вътрешното усещане и „чуството“ на репортерите. И все пак е субективна интерпретация се основава на написани правила на „консенсус за употребата на думите“ в печата, радиото и телевизията. „Всеки отбележи инцидент съктува избора на думи - казва главният редактор на „Обзървър“ - И все пак никога не бихме определили някой, който хвърля бомба по автобус с деца, като „герила“, а още по-малко като „боец за свобода“. Разчитам на усета на авторите и редакторите, на мяжната преценка.“ В един или друг вариант към подобно мнение се пристигат и други главни редактори.

Тероризъмът не толкова като необходимост от семантична диференциация в медиите, колкото поради самото представяне на терористичните актове в тях. В самия тероризъм въоръжено насилие участва в комуникационния акт между терористите и атакуваната от тях организация или твърждавана система. Терористичният акт не е предназначен за изпращане на послание на самите жертвии, а отстриянването на жертвите е побоядът със установки конакт с обществените групи, към които те принадлежат, или тък да се окаже въздействие върху масово-то съзнание, да се внесе недоверие и съмнение в твърждаваната политика. „Терористичният акт е нищо. Пропагандата е всичко“ - пише известният изследовател на тероризма Уолтер Лакъор.

Това обстоятелство обуславя в редица случаи тактическата предназначеност на терористичните актове за медиатизиране. Терористите отлично следват максимата, че лошата новина е добра новина, и са достатъчно информирани за предпочитанието на журналистите да правят новина от драматични, катаклизофични и изпълнени с насилие събития. „Театърът на терора“, според израза на Вайман, се адаптира към подходите за селекция на новини и по този начин терористичният акт става медиасъбитие. (V. Weimann, G. „Redefinition of Image: The Impact of Mass-mediated Terrorism“ in: International Journal of Public Opinion Research, 2, 1990). Поради същите характеристики терористичната „факция“ може да бъде лесно трансформирана във функция със специфичните средства на масмедиите. Терористичният акт,

както това отбелояза на времето Рюбън Френк, може да бъде представен като измислица, като драма, при това без да се жертва отговорността и достоверността. Той може да се структурира по модела на триагата „конфликт, проблем, решение“, да има развитие с нарастващо напрежение, достигащо до кулминация. (Вж. Schlesinger Ph., Gr. Murdock and Ph. Elliot. *Televisioning "Terrorism": Political Violence in Popular Culture*, London, 1983, p. 123).

Съблуденето между спремека на терористите за медиатизиране на посланието им и медийната, преди всичко телевизионната селекция на новините породи обвинението към медиите за превърнато им в съучастник, манипулиран от терористите. Някои автори гори обръщаха вниманията си върху обстоятелството, че терористичните актове в Западна Европа се извършаха така, че непременно да попаднат в новините в „праймтайм“ на телевизията.

Случаят с отвличането от грава на терористи на самолет на ТУА и принудителното му кацане в Бейрут на 14 юни 1985 г. предизвика изключително широка дискусия, преди всичко в САЩ, за манипулирането на медиите от терористите. Както отбелява Конрад Финк, тогдашната „терористична отричка слабостта на начина, по който електронното чуждо на ХХ век, телевизията, се използва. За 16 дни те манипулираха медиите в различни части на света, и особено в САЩ, като че ли я притежават.“ (Вж. Fink, C. *Media Ethics in the Newsroom and Beyond*, McGraw Hill, 1988, p. 207).

Терористите убиват един от екипажа на американския самолет. Светът започва да наблюдава драмата, създадена от терористите. Телевизионните журналисти веднага „скочиха“ върху историята, използвайки чрез визия и звук всеки момент, в който терористите показват същите уплашени до смърт заложници или отправят поредните си искания чрез съразгаващата кръвта заплаха за смърт на заложниците. Телевизионните програми в САЩ се прекъсват постоянно от нови и нови съобщения, водещи се съврабаха на живо с кореспонденти, намиращи се на 5000 мили от телевизионните студии в Ню Йорк.

Така терористите получиха възможност да съобщят на всички американци същите искания, което без съмнение бе и целта на цялото терористично упражнение. Те получиха безпрецедентен международен форум и използваха посредничеството на телевизионните водещи да започнат преговори с американското правителство. Според Финк този случай показва как в преследването на конкретното преимущество пред други мрежи и медии журналистическата дисциплина и отговорността могат да рух-

нат пред шепа крещящи въоръжени лица, които с помощта на самолитите да влязат във всекидневната на всеки дом. След приключването на инцидента британската министър-председателка заяви: „Ние трябва да намерим начини да лишим терористите и похитителите от кислорода на публичността, от който те зависят.“ В САЩ дори се появиха искания за правителствена регуляция на новините по време на подобни ситуации. Появиха се и искания за доброволно приеми вътрешни правила. Както пиша Джон Кори в „Ню Йорк Таймс“, проблемът в Бейрут беше, че телевизията умърди прерогативите на журналистиката, без да посрещне нейните отговорности... Критицизъмът спрямо телевизията ще изчезне, ако тя постави на първо място отговорната журналистика. (New York Times, July 22, 1985).

Не само представянето на тероризма по телевизията постави в дневния ред на дискусиите редица нови проблеми за отговорността на журналистиката. Вестниците, както е известно, също имат същите възможности да заковават погледа на читателя и да помагат на терористите да лансират същите послания. Тероризъмът постави пред медиите проблеми от професионалноетнически проблеми, произтичащи преди всичко от отговорността пред обществото и от уважението към индивида.

Медиите, разбира се, не могат да не отразяват терористичните актове. Заедно с това е повече от бесспорно, че медиите, и в частност телевизията, не предизвикват никој терористични актове, нито отвличанията на хора, нито вземането на заложници. Но от гледна точка на професионалноетническите стандарти след многообразните терористични инциденти поне няколко неща като че ли са ясни - медиите не трябва да поощряват през представянето на терористични актове нови терористични актове, обективността на журналистиката не означава единакво претиране на похитителите и похищението, заплахата с оръжие не може да бъде претирана от журналистите като „политическа декларация“, за не се превръщат терористичните актове в желана сензация, медиите трябва да излягат на участие в преговори с терористите, медиите не бива да публикуват информация, която може да попречи на специалните акции за освобождаване на заложниците. И още, и още... Терористичният феномен, отпращащи съвсем брутално предизвикателство към обществото, не можеше да не отправи и същите предизвикателства към медиите и да подложи на изпитание и гори на реефирисване нако стандарти на журналистиката в демократичните общества.

Гл. ас. г-р ТЕОДОРА ПЕТРОВА / Насилието В семейството и медиите

„Лиша ѝ, въпреки че знае, че не можете да ми осигурите покрив и да ми помогнете... Омъжена съм и имам тригодишен син. С тежка ми се обичахме, но сега се караме често. Живеем в малко „радиче. В момента кракът ми е счупен. Не съм казала на никого, че мъжът ми ме бутна по стълбите. Пред лекарите измислях какви ли не истории. Не можах да им кажа истината... Не зная какво ще правя по-нататък, да мисля ли за развод? Нямам къде да отива, къщата е в негова. Синът ми го обича. Не можете да mi пишете, защото че имам по-големи неприятности. Благодари ѝ.“ (Откъс от писмо на жена до Асоциация „Анимус“ - асоциация за помощ и терапия на жени, преживели насилие)

Насилието в семейството е често скрит проблем, който излази жертвите на физическо, психическо и финансово насилие. Негативното му влияние се проявява не само върху жертвите, върху които то е упражнено, но и върху членовете на семейството, и по-специално върху децата, живеещи в семейства, където системно се упражнява насилие. Съдебната практика показва, че често насилиствият акт не е еднократен и в много семейства той се пребъща в рецидив. В никако семейство децата приемат насилието като норма на поведение за постигане на целиите си. Те копират поведението на бащата към майката, но нерядко те самите са жертва на насилие или употребяват насилие, за да защитят майката от бащата насилиник. Понякога този тип поведение се репродуцира година по-късно - в семействата, които те самите създават, или в обществото като зорли хора. Насилието в семейството се проявява във всички слоеве на обществото и съществува неговото историческо развитие. „Рискът, на който жертвите са изложени, е еднакъв, независимо от тяхното социално положение, цвят и култура.“ (1) United Nations Center for Social development and Human Affairs, Violence against women in the family, at 12 UN Doc. ST(CSDHA)2(1989).

* Анализа са визирани публикации във Вестниците „24 часа“, „168 часа“, „Груп“, семийчен „Ние, жените“, предаванията „Добър ден“ - програма „Христо ботев“ на БНР, програма „Знание“ на БНР и „Изборът“ - Канал 1 на БНТ за месеците юли, август и септември 1996 г.

Понятието насилие в семейството може да бъде дефинирано като „използване на сила или заплаха от използване на сила от съпруг, партньор в супружески отношения или партньор в интимна близка с цел принуда или заплаха (срещу жената), за да се постави партньорът в подчинено положение. Насилието може да бъде под формата на бълкане, удряне, душене, шамар, ритане, горене и прободно нараняване.“ (2) UN Center for Social Development and Human Affairs, Strategies for Confronting Domestic Violence: A Resource Manual, at 7 UN Doc. ST(CSHDA)20 (1993). Сексуалното насилие между брачните партньори се претира като частен случай на насилие в семейството и то в повечето случаи е събрзано с физическо и психическо насилие.

Насилието в семейството противоречи и на чл. 3 от Декларацията за правата на човека, който „гарантира правото на живот, свобода и сигурност. През 1993 г. Общото събрание на ООН приема Декларация за елиминиране на насилието срещу жените,

а през септември 1995 г. е приема Платформа на Четвъртата международна конференция по проблемите на жените в Пекин. Всички тези документи извеждат насилието в семейството като приоритетен проблем. Жените поради своята незаштитеност са по-честата жертва на насилие в семейството, затова женски форуми и организации често дискутират въпроси, свързани с насилието в семейството. Обикновено насилието в семейството се класифицира от широката общественост като личен и феминистки проблем.

В изследвания период в анализираните издания липсват сериозни публикации по проблема за насилието в семейството. Дори в един по-дълъг период на наблюдение централните ни ежедневници показват привкус на жълта сензационност при описяване на проблемите на насилие в семейството, като фактически се представят като „забавен епизод от живота на една семейство“, а когато отдельните случаи позволяват, журналистите не пестят описание на жестокостта, с която то е извършено.

ПРОБЛЕМЪТ ОБЩЕСТВОТО - ДЪРЖАВАТА

Юридическият държавата не преследва насилието в семейството и в Наказателно-процесуалния кодекс не съществува специален текст, претиращ случаите на насилие в семейството. Съдебно производство може да бъде започнато при подадена тъжба от страна на пострадалия, имащ средна или тежка телесна повреда. Нужни са свидетелски показания. В случаите, в които упражняваното в семейството насилие е забършило със смърт, деянietо се криминализира. Практиката на суда в нас показва, че жертвите на насилие в семейството или не подават тъжба, или след време сами я отмежаят. Процесът при започнатите дела трае според съдищите 4-5 години. В около 90 % от съдебните дела с криминална насоченост (43 дела в Софийски градски съд за 1990-1992 г.) жертвите са жени. (3) (Domestic Violence in Bulgaria, March 1996, Minnesota Advocates for Human Rights, p. 12)

В избрания тримесечен период материали, насочени към работата на съдебната ни система, имащи предимно в наблюдаваните семнадесети издания (в. „Труд“ - седмичен, и в. „Ние, жените“). В един по-дълъг период на наблюдение на в. „Труд“ (неделя), където се публикуют правни консултации, материали за насилие в семейството липсват. Като цяло отсъства сериозността при разработката на този тип проблематика в медиите. Те избяг-

ват и проблемите, свързани с мудността (5-6 години) и начина на промичане на бракоразводния съдебен процес при случаите на насилие в семейството.

Единствено в предаването „Добър ден“ (10.09.1996, Програма „Хр. Ботев“ - БНР) в характерната разговорна групировка проблемът за работата на съдебната система намери място. Във весните „Труд“ - седмичен (5-11.07.1996 г. - „Дело с 205 изстреля последния куршум в трагедията Лора - Яворов“) и в „Ние, жените“ (25.09.1996 г. - „Удувшач на съпругата си се разтушава с любовни романи в книжата си“ са засенчани във различни по съюзията специфика дела, в които се поставя въпросът за праобразуването при случаите на насилие в семейството. Двета материала се характеризират със сериозност, която не е типична за описяването на насилието в семейството на страниците на централния печат. И двета материала се опитват да представят страните, въвлечени в двата съдебни процеса - постъпления, съда, близките, обществеността.

При насилие в семейството полицията у нас може да се намеси при случаи на противобществени прояви, ако при конфликтът има смъртен случай, можава се намесват следствените органи. (4) Domestic Violence in Bulgaria, March 1996, Minnesota Advocates for Human Rights, p. 15

Статистика по проблема липса, тъй като МВР и Пресцентърът на МВР претирам домашното насилие като престъпление от общ характер. В Националния статистически институт липсва методика, по която да бъдат категоризирани случаите на насилие в семейството. Съдебната система също не отделя тези случаи от общо съдопроизводство. В здравните заведения, където жертвите търсят помощ, също липсва методика за статистика. Липсват пручивания за влиянието (икономическо, социално, психологическо, здравно осигуряване), което насилието в семейството оказва върху общество. В медиите, дори в един период на по-дълго наблюдение, не се срещат материали за данни за насилие в семейството. Рядко те биват съобщавани в минимумите за „Криминална хроника“ по радиото и телевизията.

Неправителствените женски организации и организациите с правозащитен характер претирам проблемите за насилието като приоритетен въпрос.

Сериозен проблем, резултат от насилието в семейството, е психическата трайма, която жертвата или децата преживяват. Някои геи от такива семейства са пращани от психически трайми,

руги стават прекалено агресивни. Само в един материал по време на изследвания период (в. „24 часа“, 31.08.1996 г. - „Пиян преби жена си с арматурно желязо - с. 5) след описание на случая е отделено място и на петима им деца, които са събдетели на престъплението.

Всички тези особености очертават насилието в семейството като сериозен, макар и скрит проблем за обществата, където той е изслегван, независимо от степента на развитие на обществото, културата, материалното и социално то положение на семействата. У нас обществото все още не поставя открито проблема за насилието в семейството. По страниците на вестниците и в литературата обикновено убийства от този характер се класифицират като „убийства от любов“ или „проява на втората ни същност“. Слушащите на насилие в семейството често остават скрити. Болшинството жертвии премълчават насилието от страна на партньорите им. Първата причина за това е от социокултурен характер. Семейните проблеми според традиционните взгледи на българина се третират като лични, те остават в рамките на семейството. Според обичайното право доминирането на мъжа се приема като нормално. Така е в семейства от малцинствените групи и сред семейства, изполняващи ислям. Втората причина е психологическа - от срам и унижение. Третата е от социален и икономически характер - в тези икономически условия повечето от жертвите, большинството жени, нямат изход от създалата си ситуация. Те първият с години насилието на партньорите си. Тежката икономическа криза, която общество то ни преживява, не е първопричината, но е едно от условията за увеличаването, макар и статистически неизвестано, на броя на случаите на насилие в семейството.

НАБЛЮДЕНИЕТО

на медиите обхваща месеците юли, август и септември 1996 г. Включени са най-тиражните вестници, ежедневници и седмичници, които оказват най-голямо влияние върху общественото мнение, както и специализиран женски вестник, където проблемите на семейството намират място - в. „24 часа“ (270 хил. тираж), в. „Груп“ - седмичен (285 хил. тираж, в. „68 часа“, в. „Ние жените“ (70 хил. тираж).

Също така са включени и предавания на Българското национално радио и на Българската национална телевизия, които имат социална насоченост:

БНТ - К1 - публицистичните предавания „Изборът“ (веднъж месечно, четвъртък, след 22.00 ч.) и „Екип 233“ (веднъж месечно, вторник, след 22.00 ч.);

БНТ - Е2 - публицистичните предавания „Частен случай“ (всеки ден от 19.45-19.50 ч.), „На фокус“ (всеки ден 0.00-02.00 ч.);

БНР - „Хоризонт“ - „Нощен блок“ (всеки ден 0.00-02.00 ч.);

БНР - „Христо Ботев“ - „Добър ден“ - вторник, на семейни теми, 120 мин;

БНР - „Знание“ - четвъртък - отговори на юридически въпроси (месец август е вакационен за повечето оригинални рубрики на БНТ).

СТАТИСТИКАТА ОТ НАБЛЮДЕНИЕТО:

Вестник „24 часа“: юли - 7 материала, август - 21 материала, септември - 9 материала по темата. Материалите са предимно на стр. 5-а („Криминална хроника“) и страница 32-ра („Любопитни вести“).

Вестник „68 часа“: юли - 2 материала.

Вестник „Груп“: юли - 1, август - 2 материала.

Вестник „Ние жените“: септември - 1 материал.

БНР - „Добър ден“, 10.09.96 - 8 предаването е обсъждан и проблемът за насилието в семейството.

БНР - Програма „Знание“, където се дават отговори на юридически въпроси, в това число и на бракоразводни дела и по въпроси на насилието в семейството;

БНТ - няма предавания по темата.

КРИВИТЕ ОГЛЕДАЛА

Според заглавията и начина на предаване на темата насилието в семейството варира между две крайности - от „Баба млади до смърт сърпън пияница“ (в. „24 часа“, 17.08.1996 г., с. 5) до „Мъж транжира съпругата си и гафкето ѝ“ (в. „Груп“ - седмичен, юни 1996 г.). Описанието и разlageждането на проблемите, свързани с насилие в семейството, също варираят между две две крайности. Четирийки вестници, човек остава с впечатление, че побоят в семейството е „забавен епизод“ от семеен живот или от брачното съжителство, а „транжирането на съпругата“ е достойно за първа страница на вестника. Рубриките, под които

то материалиште са публикувани във в. „24 часа“, се опитват да добавят привкуса на немия Чаплинов филм към пикантната история. Хармонията между съдържанието на материала, заглавието и рубриката е явно изразена: в. „24 часа“, 19.09.1996 г. - заглавие „14 - годишна зарязва неопитен женски“, рубрика „Без консумация“, каре - рубрика „Науката е сълнце“; 29.08.1996 г. - рубрика „Меген месец“, заглавие „Дядо преби булката си ден след сватбата, 23.08.1996 г. - рубрика „Красавицата и звърът“, заглавие „Ребинбец отхапа устната на жена си“; 13.08.1996 г. - рубрика „Плевенски Отело“, заглавие „Ревнив цигански окова жена си на гвора“. Графичното представяне на материалиште също цели да подчертава сензационността. Забавно представените сцени на семейното насилие са от всички краища на страната. Читателите остават с впечатлението, че картината в цялата страна е една и съща. Често името на населеното място излиза в заглавието („Врачанин изгонен от къщи гледа порно“ и „Врачанка преби мъжа си закачалка“ (в. „24 часа“). При описание на случаите под формата на любопитна история в повечето материали са споменати иметата на жертвите и на извършилите на насилиствения акт, както и населеното място и общината, в които те живеят. Рядко се публикуват чужди материали. Те спадат към рубриката „Любопитно“ (в. „Труп“ - седмичен, 19-25.08.1996 г. - „Були спасяват живота си с дълбокото мене“ - Египет) и в. „24 часа“, 4.07.1996 г. - „Бразилска баба иска издръжка от 24 годишен любобивник“.

Съдържателно около 90 % от материалиште представляват описание на случая на насилие, при това твърде подробно и пикантно. Погорбно е описана и жестокостта, с която жертвата е била малтретирана. От начина на представяне обикновено лъжа пикантния и любопитство, които са далеч от потреса и отвращението при вижда на трупа на жертвата. Разказът за жестоките начини, по който жертвата е била умъртвена, е в стила на „забавен епизод“ от семеен живот. Няколко от материалиште завършват „с намеса на РДВР“ или „затворъне на насилиника“. В гъва от материалиште се споменава за децата, които стават свидетели на насилието. В. „24 часа“ (31.08.1996 г.) описва жестокостта, с която пиян мъж умъртвил жена си пред очите на пептие им деца. Материалият отново остава в рамките на една интригуваща история. Сериозните проблеми, както и сериозните подход при представяне на темата за насилие в семейството отсъстват от страниците на централния ни печат. Те не са и

тема на специализираните представяния със социална насоченост на националните ни електронни медии.

Повечето материали отразяват личната драма на жертвите. В тях е разказана самата история. Материалиште, които претендират за качествата на разследвача журналистика (в. „Жълт труп“), имат кратко резюме със съдебното решение, но основното и тук остава историята на личната драма. В „Ние жените“ материалият се опитва да представи страните в пресподаването, съдебното дело и личността на насилника. Заглавията са интригуващи, любопитни и в стила на жълтата преса.

Начинът, по който е представено в медиите насилието в семейството, отразява отношението на обществото към проблема. Там където случаят е изнесен пред обществеността, се търси главно „жълтата“ страна на личната драма. Сериозната и застъбочена разработка на темата отсъства. И медиите, и обществото ни игнорират сериозността на проблема, гори неготово съществуване. Той остава затворен в рамките на избраното за начало на материала писмо на една жена, покелала анонимност, и далеч от картината, представена ни от кривите огледала на българските медии.

Доц. д-р ЕЛИЕЗЕР АЛФАНДАРИ / Насилие чрез медиите

Причината, когато говорим за медиите, да мислим и за насилие, е само в това, че медиите са инструмент за власт и въздействие, макар че могат да бъдат и друго. Така че проблемът *медиите и насилието* следва да се разглежда преди всичко в политически контекст, в контекста на генетичната връзка между журналистиката и политиката, в контекста на служебната роля, която медиите имат спрямо политическата власт във върховата.

Безспорно е, че проблемът следва да се раздели на *насилие върху медиите и насилие на медиите*. Но въпреки тази дуална представа ясно е, че се касае за еднопосочен процес, при който насилието се разделя в сектора на политическата власт, определя се в сектора на медиите и се консумира от предвидения краен обект - гражданиството на върховата. Оттук се вижда, че проблемът възниква в комплексен, поради което може да се интерпретира като *насилие чрез медиите*. Макар така единно формулиран, проблемът има два аспекта на изследване:

- медиите като представител на политическия диспонент във и на върховата;
 - медиите като професионална технология за политическо насилие на диспонента във върховата върху гражданиите.
- По-долу следват щрихи от тези аспекти на изследване.

Политиката по дефиниция е публичен феномен. На практика обаче невинаги е. В България - още по-малко. И съвсем малко - след 1990 г., т.e. в условията на променящо се политическо-икономическо устройство на върховата. Демократизацията вместо политика донесе политическо задкулисие и съответни на това меди и журналистика. Медиите бяха изведени от природата им на средство на публичността (ако въобще и дотогава са били във върх пророда), от което именно произтече и специфичният начин на насилие чрез тях. Насилие, което, когато се говори за медиите, се интерпретира в категориите не на загължителното и принудителното, а на морала, поради което и носи името „заблуда“.

В зависимост от степента на задкулисност на политиката

и насилието заблуда може да има степени. Това означава, че него би могло и да го няма в случаи, за които се допуска, че политиците оставават като най-полезен (за тях или за върховата?) ход откъса от прилагане на информационно изкривяване или затъмнение и от употреба на медиите за организиране на подходящо гражданско победение.

За медиите като представител на политическия диспонент може да се говори в структурно-функционален (1) и съдържателен (2) план.

1. Създаването през 1990 - 1995 г. на медиаструктура се оказа заблуждаващо-сумулативна. Чрез нея в обществото бяха формирани очаквания за пурпурът на каналите, информацията и мнението, а и по съответен на това начин започна да се структурира национална аудитория около новите меди - меди, различни по политически цвят, форма на собственост, а оттам и степен на обвързаност с властта и нейния партийнополитически субверен.

Тези очаквания не се оправдаха. Мрежата от меди се оказа така градена и попълнено трансформирана, че да се намира във всеки момент в пълно оперативно съответствие както с предначертанието, така и със ситуацията менящите се политически и икономически интереси на диспонента. Нещо повече, особено когато става дума за властовите флукуации на този диспонент, за предизвикванията от него през последните 7 години смени на поредните екипи, съществуващи върховното управление, медиите и вариациите в структурата им гори предхождаха всяка други средства за превантивно обработване на общественото мнение. Възможно този механизъм е класически: винаги и набсякъде гласоподавателите се манипулират първо по медийно-социологически политологичен път, след което, ако се наложи, се прилагат по-грубите електорални техники.

Има рег примери за това, как медиите бяха използвани по политическа целесъобразност, полезна за диспонента, като при това бяха пренасочвани от едно политическо поле към друго, като получаваха различна партийна окраска, като се обръщаха към различна по политически си симпатии аудитория. По този начин например бе използван новият и най-голям елемент от медиаструктурата - частните вестници. Те на няколко пъти бяха извеждани от типологията им на непартийни и независими (според собствените им декларации) меди и бяха поставяни в услуга на подгответните отдалеч промени във властта чрез

превантивно обработване на общественото мнение в полза на тези промени. Така беше през 1995 г. по време на предизборната кампания за кмет на София, когато бе избран Ст. Софийски и когато „заради едното крило в БСП „Труд“ беше и „син“ (думи на Филип Харманджиев, журналист от в. „Капитал“, по „Свободна Европа“ на 13.11.1995 г.). Така беше и през март 1996 г. започналото вътрешно преструктурiranе в БСП с края на цел образуването на нова политическа сила бе сподробено със силно разместяване на пластовете при частните вестници и много показателни кадрови трансформации. Това бяха поредица от скрити за обществения поглед или обяснявани със симулативни мотиви промени в профила, тенденцията и кадрите на три частни вестника: „Стандарт“, който още тогава бе започнал „осиняването си“, зареди което под претекст за конфликт със собственика го напуснаха четирима от водещите редактори; „24 часа“, който се оказа отреден за по-търъгото крило на БСП, и „Континент“, предназначен за реформаторите в същата партия - интересното е, че между последните два вестника стана трансфер на главния им редактор, скрит зад мелодрамата с увольнението му от „24 часа“ (БСП и „Орион“ ме уволниха“ - „Труд“, 24.3.1996; „Уволниха ме по политически причини“ - „Капитал“, 25.3.1996); „В Найденов напусна вестника, който създава“ - „Труд“, 17.3.1996, назначаването му в „Континент“ с преходна спирка в сп. „Сеза“, последвалата нова „борба“ с БСП).

Интересни структурни промени в медиите се избършиха не само по политическа, но и по икономическа целесъобразност, полезна за гиспонентната на бържавата. Това е свързано с нетипичния за цивилизования свят начин, по който в българската преса наблюдат чужд капитал. Класиката в тази материя сочи, че чуждият капитал в дадена столанска сфера се появява, когато тя се приватизира, а не когато фалира, което съвсем не е едно и също. В българската преса чуждият капитал се появява именно когато части от нея се оказаха пред фалип. Тогава политическите и икономически гиспоненти чрез своята бържава намери съответния външен купувач. В този случай със симулативната представа за приватизация и либерализиране на отношението към наблизане на чужди капитали се прикрия по-нататъшната неизвестност да га се подкрепя животът на гва от най-мощните медиийни рупора на гиспонентната чрез вътрешни финансови върски (доскоро това се наричаше пране на мърсни пари). Допълнително средство за камуфлаж на случая е надигнаният се инфор-

мационен шум (и съответно образуваната медийна група за на-
тиск) за това, че въпросната външна финансова група, владееща
80% от пазара на преса в страната, е станала монополист, душите-
тел на свободната конкуренция, а оттам - и на свободата на сло-
вото. Въсъщност това бе имитация на вътрешновицова борба.
Целта на практика е га се отклони вниманието на обществото
от факта, че чрез гвата си най-мощни всекидневници не друг, а
гиспонентната на бържавата е най-големият монополист и владе-
тел на медийното пространство, а оттам и доминиращ общес-
твенното мнение фактор.

Тази роля на медиите на изнесени напред в обществото и превантивно подготвящи политico-икономическите промени в него публични инструменти в ръцете на гиспонентната за реализа-
ция на неговите властови цели - тази тяхна роля несъмнено га
отговарява на представата за журналистика. Защото описаните
дейстия са не служение на обществото, не социално посрещ-
ничество, а противостоеие на обществото или поне поета от
медиите роля на говорител, на паблик рилейшънз на политиката
и властта. Это защо се оказва, че ако на този проблем се поглед-
не и от функционална гледна точка, ще се види, че основните
журналистически функции на медиите - осъществяване, комен-
тар, развлечение, ориентация в битма, пазара, културата и т.н. -
са станали само поддръжки дружата, основната тяхна функция
- „лениновата функция“ - пропаганда, агитация и организация
на масите с цел реализация на властовите конструкции на гис-
понентната. Безспорно е, че това е насилие върху обществото.

В дигираното преструктурiranе и функционално изкри-
вяване на медиите има парадокс. Пласиращи се ту пук, ту там,
блуждаещи между публично заявени и негласно изпълнявани фун-
кции, медиите действаха в разрез с нормалната журналистичес-
ка логика, която гуктува ерика за създаване и увеличаване на
търъги ядра от специфична публика за всяка медия. Така че, до-
колкото имаха и имат такива ядра, въпросните медии правят
всичко възможно за тяхното разбиране. Вярно е, че до ден-дне-
ши, откакто га има частни вестници, трудно може да се ус-
танови кой вестник за каква публика пише, не може да се иден-
тифицират ясни по географските и социално-демографските си
белези читателски групи за всеки от тях. Но смените под гук-
тата платформи и аудитории, медиите рушат и това, което до-
найкъде се е формирало като структура на четенето или гледане-

то. С основание се поставя въпросът, било ли е в приоритетта на медините през последните години да бъде формирана стабилна и константна тяхна медиасреда от публика, рекламиратели и привърженици...

2 Ако структурно-функционалната характеристика на медиите е симулативно променчива и симулативна и оттам предимно имитира плуралитет, то съдържанието, което те излъчват, нагледно вече показва фактическата и нищожността на заявения им плуралитет и ясно ги етикерира като представители и служители преи всичко на политико-икономическия диспонент на държавата.

Освен това съдържанието на медиите вече е оазис тяхна територия, върху която упражненото върху тях насилие от страна на диспонента се превръща в насилие на самите медии спрямо публиката.

Съкревената цел на насилието върху аудиторията чрез съдържанието на медиите е да се отвръти тя - както и при тоталитаризма - в монолитно, стагнирано в духовно-идеино отношение състояние, в състояние на социално и духовно неразделено тяло. За целта през годините на демократизация на системата медиите, така или иначе плуралистични в структурата си, все повече и по-състремно предлагат уединяваша се, тематично сближаваща се и в стилно отношение все по-прикриваща се информация. Може да се мисли, че това бе контролирано по някакъв начин състояние на медиасъдържанието. Но така или иначе по-вечето медии се уединяват в стремежа - съзнателен или не до тях - да развият страхов комплекс у гражданините и катас трофична представа за живота, да избегнат на преден план субкултурата на обществото (криминалното, нечистопътното, подсъзнателното, застрашаващото другите, отклоняващото се поведение), негативното на политическия живот (активистите, мероприятията, компроматите, злоупотребите, фикцията, че политиците представят народъ и гр.), неизключителното, второстепенното и негативизма, изигзани в ранг на определятел на отношения към другите, да покажат незадействаността на частната сфера на индивида и т.н. В същото време и в противовес на това медиите през цялото време мистифицирано и в неясен за публиката стил представяха цялата публична сфера и деловия живот на държавата -нейните икономика, политика, финанси, т.е. все сферите, в които са приоритетно събрани интереси се на политиците и на политическия диспонент. Всичко това се

постигаше и постига със съответните тематични, стилистични и езикови похвати (по тези въпроси авторът по-подробно еписане другаде).

Това насилие на медиите има на медиите цели превръщането на гражданините в безотказни реципиенти на техните политически послания, а оттам и в безотказни изпълнители на политическите схеми на диспонента. Факт е, че през последните 7 години медиите по-ледователно и тенденциозно изотвърдяват, ту укрепват, ту разрушават, ту забледжат и въздействие върху гражданска способност за спонтанни и неформални инициативи, за самоорганизация на гражданините с цел истинско и структурирано влияние върху властта. Може да се направи следната концептуална съпоставка: така както в политически план създавателите след 1989 г. и до ден-днешен партии и други политически образувания обхващат в контролни рамки политическата енергия на обществото, по същия начин и в медиални манипулатии с медиаструктура и медиасъдържанието контролират масовото съзнание и масовото поведение, като ту гасят, ту разпалват политическо-медиината енергия на обществото в съответствие с априорните политически схеми. Всичко това се разминава с идеала чрез медиаплуралитетъм да се осигури гражданско право за влияние върху властта. Така че медиасистемата на страната, доколкото я има формирана, по своята структура, функции и съдържание произвежда продукт (аудитория), подходящ за реализация на целите на тази власт.

Това именно е продуктът, произвеждан в резултат на „веригата на насилието“: политически диспонент - държавна власт - медии - аудитория. Ясно е, че крайният производител на продукта на насилието са журналистиката и журналистиите. Те са онзи фактор на медиасистемата, чиито професионални умения са поставени или са подчинени в служба на политическите диспоненти и неговите властови цели в управлението на държавата. Благодарение именно на журналистическите техники за подхващащо представяне на дейността на манипулиране със социалната фактология и житейска емпирия със съответните жанрови, стилистични, езикови, дизайнерски похвати тези цели от концепцията при диспонента се превръщат в действия при гражданините.

Разбира се, тази роля на журналистиите на инструмент в ръцете на политиците за изпълнение на тяхната воля има сте-

пени както на оствънаване от страна на журналистите, така и на проява в практика на редакционна практика. Това е очевидно и не се нуждае от по-обстойен коментар. Ясно е, че даден главен редактор преди всичко е политическо лице, и евга след това евентуално журналист, докато последният репортер в редакцията му може да не е журналист, но единствено поради все още неовладяна професионална технология. Ето защо тукашната журналистика като цяло следва да се разглежда като звено от структурата на политическия гипсовенит, като пропагандистка част от тази структура. Именно пропагандистка част, а не, да кажем, част, която поддържа публичните връзки на политика с обществената сцена, защото контекстът „медиа и насилие“ се реализира именно в полето на пропаганда, т.е. там, където се прилагат подобни техники за проникване в съзнанието, за индоктринирането му, където опиращията с публиката почиват на напръване на позиции, а не на възможности за избор, за партньорско отношение или поне толерантност към аудиторията и граждансът от които идва.

Така се стига до тезата за журналиста като преги всичко политик. Тя може да се илюстрира допълнително, като се каже, че журналистите нямат ясно изхристализирано професионално съзнание на журналисти. И независимо от факта, доколко те оствънават това, коико от тях го оствънават и т.н., обективно би следвало да се приема, че журналистите са преги всичко творци на политика, като начинът да бъдат такива е създаването на информация. Значи те примеждват професионалните умения да създават информация - умения, които наричаме журналистически. С други думи, тези, които наричаме журналисти, владеят уменията, технологията на професията журналистика. Една професия, и тази включително, обаче се конституира преди всичко от философията си, от социалния си смисъл. При журналистика това е служение на обществото като цяло, равновесно служение на всички части и групи на обществото, за да не кажем, че тя служи на гражданините за контрол върху властта, защото на практика тук е обратното: служи на властта, за да контролира мя обществото. Разбира се, че първото е много повече журналистика, а второто - много повече политика.

Това състояние е обективно и засега неминуемо: няма как просто журналистите от бившите комунистически режими да се гипсират от политическите си убеждения и анажиamenti, още повече че цялата публична сфера, в това число и журна-

листиката, както и преди, но чрез много по-рафинирани механизми, продължава да бъде тържана в подчинение на политическо-икономически интереси на спонсорната на тържавата и общество то.

ПОЛИА ИВАНОВА, студентка / Короната на насилието, или кръвният данък на голямата политика

След периода на промените България избра пътя на демократията. Масмедиите наложиха новите форми на свобода на словото, новите модели на общуване, нов език на комуникациите. Във времето на нареченото от А. Тофър информационно общество, или „претията вълна“, медиите се превърнат в основен манипулятор на общественото мнение и свободно „господстваат над институциите“. Господството е един от начините за налагане на определен тип мислене. Макс Вебер го определя като „онова състояние на нещата, при което една съобщена воля на управляващите се спреми да взаимейства върху поведението на други и фактически му взаимейства по такъв начин, че в един социално релевантен размер то промича така, като че ли управляваните са превърнали съвръжанието на заповедта само по себе си в максим на своято победение“.

Комуникативното нашествие акумулира в социума нова структура на взаимоотношение между институциите. Харолд Ласуел пише, че в демократичните общества „рационалният избор зависи от просветата, която на свой ред зависи от комуникацията, и особено от рабността на вниманието между ръководители, експерти и обикновени неспециалисти“.

Рационалният избор на страниците на българския печат издигна „насилието“ в култ. Идеалът на тиражирането на всички съобщения, експлоатацията на фактически дефинираха мястото на нов тип новини на първите страници на пресата. Макрорамката на съвременната журналистика наложи концептуални на българската преса и посредством на тяхната сложност.

Журналистиката целенасочено разширява комуникативното пространство, за което важи теоремата на гоайдена на аме-

риканските социолози У. Томас: „Ако хората определят гадени ситуации като реални, то те са реални в своите последици.“

Както е известно, според Маслоу потребност от по-висше нико не може да бъде задоволена, без да бъдат задоволени по-големите. В този смисъл насилието в печата се структурира по модела на пирамидата на Маслоу. Когато физическият акт на агресията е факт, пръвото ниво от пирамидата е изпълнено - физическите потребности. Тогава става възможна възкачването на по-горните етажи на пирамидата. Пресата задоволява нуждите на средата. Върхът на пирамидата се съществува само в „елиминиратите списания“, предназначени за висококвалифицирана аудитория. Субектите на влияние комуникират със средата по нов начин. Натрупването на отрицателни нагласи от социалните процеси в обществото води до общество на насилието. Дали средата ни днес е в това състояние?

Да се върнем към датата 2 октомври 1996 г. Бившият премиер и генутат 837-ото Народно събрание Андрей Луканов беше застрелян пред дома си в София. Това е едно от най-агротантите убийства в нашата политически живот. Представянето му в разглежданата тема е повече от задължително. То алармира за проблемите в общественото съзнание, наложило агресията като крайна мярка за разрешаването на конфликтите.

„България вече не е същата“

Още преди да е завършил, този ден се превърна в история.

„Комунистично поколение, бържавник и икономист. Специално обучен, за да бъде във властта“, написа в извънредното си издание вестник „24 часа“. Стремителният възход на Луканов във властта започва през 1972 година, когато е избран за зам.-министър на външната търговия. Той е един от активните участници в свалянето от власт на Тодор Живков. Според наблюдатели на политическите процеси у нас окото това време Луканов активно е участвал в създаването на опозицията в България. Възваляван и отричан, Луканов безспорно беше ключова фигура в съвременния политически живот.

Световните агенции мигновено тиражираха топновината за убийството на един от най-видните политици на България: ИТАР-ТАСС: „Огромна загуба понесоха днес българо-руските отношения. От ръката на убиец загина политик, който дълги години олицетворяваше най-доброто, сътворяващо двета славянски

народа и държави“, пише кореспондентът на руската осведомителна агенция Андрей Наричкин в информациите си от София.

РЙТЕР: „Луканов бе общопризнат като могъщ човек на България, макар че не заема пост в сегашното правителство.“

Той говореше свободно няколко езика и имаше близки контакти с деятели срещу Русия. В началото на годината изтражда функциите на стalinистката държава и възстановява бръзките със секретнишите служби.“

АСОШИЕЙД ПРЕС: „Освен репутацията на заможен бизнесмен, бившият министър-председател си оставил влиянието член на парламента от социалистическата партия. Луканов бе критик на сегашния министър-председател Жан Виденов. Комунистическото начало на Луканов го правеше неприемлив за опозицията въпреки западния му стил на бържавник и икономическите му въръзки.“

Вестник „ФАЙНЕНШЪЛ ТАЙМС“: „България е изправена пред нова криза на доверие след извършеното в мафиотски стил убийство на Андрей Луканов.“

Западните средства за масово осведомяване представиха убийството и акцентираха за последиците върху обществото като цяло.

В западен стил с извънредни издания нашата преса показва насилието. „Версиите“ на „24 часа“ спреснаха българите - поръчково убийство от чуждина, родни силови групиробки, изперкал маниак, вносен екзекутор или таен щаб е бързина спускка, гада-ха журналистиче на 3 октомври.

„Намериха пистолета и грехите на убиеца“ - с това заглавие и една снимка „Нощен труп“ потърси голямата сензация и „страхотните подробности и версии за екзекуцията“. Опитахме за анализ на тази публикация със събрани с подмножества на ценностите.

Информационните системи трябва да отразяват различни норми според времето, в което съществуват. Следва ли от това обаче, че нашите ценности допускат публикуването на подобни фотографии? Отговора поптврсях в Конституцията на Република България

В Глава втора, „Основни права и задължения на граждани“, чл. 39 / 1 е записано: „Всеки има право да изразява мнение и да го разпространява.“

В алия /2/ обаче се уточнява: „Това право не може да се използва за настъряване на правата и доброто име на другого и за призоваване към насилиствена промяна на конституционно уста-

новения ред, към извършване на престъпления, към разпалване на брака или насилие над личността."

Представянето на убийството в печата ефба ли отговаря на този текст от Конституцията. Не е необходимо да падаме до равнището на порнографска кал, беше написал наш журналист преди време. Предварителните нагласи на обществото (ако го разглеждаме като разделено на ерупи на влияние) предопределят облик на Луканов. Пресата, основана разделянето в обществото, задоболи интересите на всички „неформални групи“.

Ефба ли е показателно, че жълтата ни преса улови моряка потребностите на масовата аудитория със зверства, изнасилвания, тероризъм, простирация и наркотики? Показателно е, че в историята на българската политика, в която насилието е често използвано средство, депутатите сложиха подписи си под обща декларация: „Народното събрание на Република България категорично осъжда позицията на терористичен акт, превърнал политик в мишен. Настояваме неговите подгубители да бъдат заловени и наказани с цялата строгост на закона. В тези трудни кризисни времена българският парламент изразява търбата си воля да защити демократичните процеси в страната.“

Една от големите политици на американската нация Томас Джферсън след сблъсък с репортерите бе казал: „Този, който не чете нищо, е по-добре възпитан от онзи, който не чете друго освен вестници.“ Не може да не се съгласи с това, защото нашата преса отрича насилието по примера на журналиста Джеймс Търбър. Той попаднал на редактор, който непрекъснато му подтвържал, че пише разглаголи послания. Накрая, безсилен да наложи свое име, Търбър написал: „Умрял. Това бил човекът, които го заповиди!“ Пресата разбира добрия лице като инженерия на страшната болест агресия със залабяването „Погребението е с топовни едромежи“ („24 часа“), „Всичко стана заради 100 милиарда лева („Нощен труп“).

През миналия век в книга с правилата на етикецията пише, че е проява на лош вкус да изригаша един журналист само защото печели хляба си по неприятен начин. Българската журналистика днес не се е отпървала от никогашната си слава. Това е пример за агресия над самата агресия.

Стратешията, към която се пристъпва всяко съвременно издание, която изгражда рамката на взаимоотношението, в формирането на езика. „Всеки език черпае магически кръг около хората, на които принадлежи, кръг, от който нами начин да се избяга, освен

ако се стъпи в друг такъв“, смята Вилхелм фон Хумболт. Езикът на медиите е най-силното средство, единствената алтернатива за представянето на насилието.

Погрешна е позата, че то трябва да бъде заличено, че то не трябва да присъства на страниците на вестниците, след като е основен двигател на процесите в обществото. Но комуникаторите не трябва да забравят, че има различни начини за представянето му, което не го прави задължително чело на един вестник. Напротив, при използването на различните стилове (представящи огромни възможности за интерпретация и нови средства записане), фактите като основен източник на информация и съвременните технологии създават необходимия баланс за идентифицирането на социалните механизми при списването на този вид журналистически материали.

Книговядият език все по-често отстъпва място на диалектите. Стилистичните правила отстъпват пред изискванията на отделните редакции на масмедиите. Така начините за представянето на агресивните процеси, противачи в действителността, са още една заплаха за формирането на общественото мнение.

Езикът днес е нивото на всекидневната култура, за която социологът Румен Димитров написа „няма култура без компенсиране, няма култура без преобразуване“. Преобразува ли се обаче нашата култура в позитивен план и какво е мястото на пресата за нейното формиране, трудно да се определи. В контекста на разглежданата тематика обаче културата е основен фактор, който предизвиква покушенията над Големите в политиката, и то не като единични случаи, а по-скоро като закономерност. Атентатите, или „короната на насилието“, което избрах за концептуална идея и база за своите разсъждения, е интерпретация на безспорно обширната и неизследвана област в сферата на обществените комуникации. „Короната на насилието“ е метафората на унищожаването на Големите, чрез която от дълбините на познанието прозира страхът на малките. Изборът в зората на демократията предизвиква емоционалните нагласи в обществото.

Ефектът от комуникацията не е последно място поставя въпроса за информационната политика, която е пряко свързан и с езика, и с културата изобщо. Ежедневниците с най-висок тираж отразиха убийството на Луканов с извънредни издания. Това е несъмнено ново формиране на информационното пространство

бо, което задължително трябва да бъде отбелоязано. Медиите наблюдават в нов етап на преструктуриране, което безспорно се отразява на всички направления, определящи и спецификите на поготка от информация.

Едният подход предизвиква разглеждането на насилието и в друго направление - срещу силата според влиянието. В сферата на масмедиите то е особено важно. Обстоятелството, че субектът, върху когото се вляе, е възприемащата страна на комуникацията, в информационното общество не допуска, че той може да бъде застапен да приеме тезата на журналиста.

В методологичен план насилието в медиите включва въпрос. Но не по-малък интерес представлява и насилието, което медиите съществяват върху обществото. Теорията за лявото и ясното полукъбо на човешката мозък на Маршал и Ерик Макулън в уникатна при този подход на разглеждане на агресията. Тя се установи, че в дневната електронна епоха студентите, „чии-то десни мозъчни половини са обучавани в продължение на 18 години от телевизията, имат проблеми с учебните програми“, т.е. телевизията налага възможностите на мозъка за възприемането на писан текст. Това означава, че в следващия век все по-малко хора, под влиянието на медиите, ще се докосват до книги. Макар неоценимо, насилието наблюдано на този нов тип общуване кара учениете да говорят за създаването на нова писменост. Това революционно становище определя медиите като основен модул за налагане на нова комуникативна система в поведението на обществото.

С други думи, всичко казано допук се подчинява на идията, че в социума обикновено насилието е средство на властващите, а последиците от него ще бъдат едни от основните проблеми на ХХI век. Насилието е показателно при представянето на хората да действат, но не и при стимулирането им да вършат нещо по-зативно, смятат някои политологи. Русо определя възможностите на силата в популярната формула „И най-силният човек никога не е достатъчно силен да бъде господар през цялото време, ако не пребърне силата в право и подчинението в търг“. В този смисъл съвременната журналистика е съществила своите пръвоначални стъпки като вид комуникация.

Насилието и по лицата са върбели ръка за ръка през вековете. Убийството на Андрей Луканов е горчиво потвърждение. „Кръвният даиск“ на големата политика е отмъщението на историята, а оръжието е „короната на насилието“. Агресията в

нас Шекспир определи с сумите „страхливецът умира при всяка опасност, която го заплашва, храбрият умира само веднъж“. Дано медият като „книги на паметта“ работят за обществото, а не въпреки него.

ПРЕСЕЧНА ТОЧКА / „Скандалната“ фотография

ВОДЕЩА: След убийството на Андрей Луканов на първа страница във Вестник „Нощен труп“ беше публикувана направена в мората фотография на трупа на Луканов. Тази фотография покира обществеността. Предлагам да поразтълкаваме върху този случай и върху възможните послания на тази фотография.

Доч. ТОДОР ПЕТЕВ: Елиминирането на Луканов от сцената на бизнеса и политиката беше направено публично чрез разпредел - като наказание за нарушенено мълчание. Зад забесета отстанаха изнесените от дома му документи.

Фотографията без съмнение беше и грубо търсена на сензационно, но тя може да се възприеме и като предупреждение спрямо тези, които нарушават „омертата“.

РОСИЦА КРУПЕВА, журналистка: Според мене посланието е ясно: „Да внимават слабощите.“

Проф. КУНИЧКИ (след като разглежда броя на в. „Нощен Труд“):

Първото нещо, което бих могъл да кажа, е, че подобен тип вестник е предназначен за нейзискателна публика. Без да разполагам с бекграундовата информация, бих могъл да твърдя, че подобни фотографии често преследват комерсиална цел. Такива снимки се продават добре. Бихме могли да си припомним, че снимките около отблъснатето на Алдо Моро бяха голям бизнес за вестниците. Сходна беше и ситуацията в Германия около убийството или самоубийството на Уве Бершел.

ЦВЕТАН ТОМЧЕВ, фотопроратор от в. „Нощен Труд“: Аз съм човек от практиката и боравя с друг тип средства - аз не пиша, а визуализирам. Въпросният брой наистина покира обществеността и тярва да си призная, че за също бях покиран, когато видях броя. Тази публикация ме прокара към разсъждения за това, дали е редно и етично публикува-

нето на тази фотография. Зарових се и в „История на изкуството“ и там открих една картина отпреди пет века, изобразяваша голям и бече разлагаш се Христос в гроба.

Така се случи, че миналата година снимах завинатите войници. На поднисах снимката умишлено, защото не исках името ми по някакъв начин да се свързва с тази ужасна трагедия. (Оставям настрани какви нелепи твърдения породи фактът, че снимката беше поднисана само с „Нощен преглед“.)

Тъмниятата скриваше ужас и сигурно това ми помогна да не се стъпвам. Но снимките бяха страшни и сигурно също така нееитнични спрямо близките на 14-те войници. Те обаче не предизвикаха реакцията на обществеността.

Лично според мен, ако тази фотография не беше публикувана, може да си представим какви слухове и предположения биха пълзяли в обществото. Но за мене има един друг проблем и той е свързан с това, как е възпитан читателят да гледа нещата, каква ценностност е свидетел да види.

Аз се занимавам с фотография от 15 години. Навремето снимах ме главно герои на труда, превръзки и прочее усмихнати лица. Промените в печата въвеждоха нови сюжети, въвеждоха целия драматизъм и трагизъм на живота.

Гл. вс. ТОТКА МОНОВА: В. „Нощен Труд“ направи нещо, без да е имал намерението да го направи.

Телесността във всичките ѝ измерения, включително и езикови, е тема пабу за комунистически гискурс. Страстията на комунистически гискурс беше обзоектствяването на личностите на политическите водчове. Луканов беше бил харизматична личност. (Спомняте си онези френетични скандирания, като „Ще избръжим на слаг и слуг, щом като Андрей е пук!“) Така че десакрализирането - бесспорно твърде грубо - на неговата личност предизвика бурни реакции. това беше предизвикателство към ценностите на гласи на цяло едно поколение.

Във вестниците периодично се появяват ужасяващи снимки на трупове. И снимките на 14-те загинали войници бяха страшни. Но войничествата не бяха „сакрални фигури“.

ВОДЕЩА: И все пак, нали няма да се окаже, че проблемът е генерационен...

БОРИСЛАВ БОРISOV, в. „Култура“: В ден, когато има някакво значимо политическо или социално събитие, човек си купува следобедния вестник, за да научи повече подробности.

Когато държавното радио и държавната телевизия ги крият, човек тръси някаква алтернативна меса.

Върви този човек по улица „Съборна“, купува си „Нощен Труд“ и изпада в шок.

Може би за обичайната аудитория на „Нощен Труд“ е удоболстиве да извлече всички конотации, които носи тъкъв тип фотография, да брои шевовете по мялото на Луканов, да се опитва да разбере дали той изглежда по-млад за възрастта си...

Но ако човек не принадлежи към аудиторията на „Нощен Труд“, той не би си купил вестника, ако съществуваха други медии, които биха реагирали в ранния следобед с повече подробности. Но се оказва, че когато информационното пространство е монополизирано по различни начини от различни медиа, но е монополизирано, човек няма избор и попада винаги в някакви силови полета на насилието. Те му налагат клетки, текстове, мисли, екзистенциални изживявания, които той не може да избегне.

За да бъда информиран, аз трябваше да гледам на първа и на трета страница мялото на Луканов.

За мене това беше обига, но като човек, който се занимава с изучаването и практикуването на журналистика, аз я прегълтнах по-лесно. Вижах хора погнусени, омърсени от това, че трябва да надничат в моргата. Вижах и хора, които се рагбаха, че този труп най-после е поднесен на обществото за публично разкъсване.

Но това беше обига към обществото. Всъщност дали обществото се е случило?

II част / Културното насилие

Док. ГЕОРГИ ЛОЗАНОВ / Логопериформъзъм - едно от имената на културното насилие

Стана хем банално, хем претенциозно да се констатира, че оптимистичната историческа есхатология на американския японец Франсис Фукуяма бе опровергана. Затова тук на свой ред няма да я опровергавам, а след като разделирам състоянието се вече опровержения, ще приведа едно възможно нейно потвърждение.

Първо опровержение

Краят на историята бе опроверган от самата история. И по-точно от тази на бившите социалистически страни. Именно в тях либералната демокрация трябваше да извърши своята финална победа, която да спре идеологически мотивираното кръвопролитно движение, наречено история. Победата на една идеология (именно либералната) над останалите трябваше да означава край на идеологията, а той - край на историята. Историята най-после трябваше да пристигне там, закъдето според Фукуяма се бе запътила. Единственото, което дочакаха посрещащите ѝ обаче, бяха комюницието от бойни действия. Демокрацията не само не отложи завинаги старите идеологически конфликти, но и реанимира нови, или по-точно - още по-стари. Общностите, които заедно бяха забравили своите исторически вражди, решиха да посрещнат края на историческите вражди във вражда. Така те с един куршум стреляха срещу гъва заека - срещу конкретната етническа и религиозна различност на съседа и срещу принципната либерална търпимост към различността. Последните войни на Балканите показваха, че ако агентът на либерал-

ността - Западът - не застанеше зад едната от двете враждуващи страни, неволно се превръщаше в трета, не по-малко враждебна, защото идеологизацията на чуждостта се оказа по-чужда гори от чуждите идеологии. Така Западът, който (от името на Фукуяма) трябваше да спусне завесата на местния идеологически театър, без да се усети, получи роля в него.

У нас в България конкретният план на тази война феноменология на враждебната чуждост бе утвърден, но не и принципният. В нова националистично-патриотическа идеологическа схема бе реабилитиран старият „класов враг“ - Западът с неговите институции от НАТО до „Отворено общество“ по логиката: те налагат идеологическа търпимост към чуждото, следователно защиятата на своеото минало през идеологическата нещърпимост към тях. Тази логика се аргументираше главно чрез интерпретации на тъй нареченото историческо минало по оста свое-чуждо. Така че вместо очакваните от Фукуяма край на историята започна на активното ѝ преписване; вместо да се разнагнат идеологии, самата история стана идеология.

Старти на идеологизацията на историята в българското постпопуларно общество дава публицистичното творчество на поета Евгин Сугарев. Той пръв, почти веднага след „падането на комунизма“, се зае с пренареждане на близкото минало за целите на политическото настояще, възползвайки се от прибелегията, които сам си бе предоставил - едновременно на ангажиран участник в събитията и на тях обективен интерпретатор. Преорайки жанровия синор между свидетелството и коментара, той уся да „огъне“ историческото време като лента на Мъбиус. Клинът в неговия прословут опус „Планът Клин“ бе отминалото време, забито в мечашото. Опиятът на Сугарев се оказа заразителен: клинът непрекъснато се разширяваше върху все по-голяма историческа територия и с все същата цел - пребръщането на политическите врагове в исторически. Така политически парадоксално Евгин Сугарев се оказа рамо до рамо с друг пламенен боец за „историческа ребизия“ на настоящето - писателя Николай Хайтъв. И двамата се ползваха от възможностите на обратната перспектива: громките днеснини си опоненти от окопите на по-близкото или по-далечно минало. Гласовете им напускаха съсенността на човешкото време, за да се събият с метафизичното „право“ да я дисциплинират „отвън“. Физичната на съществуването за кой ли път бе идеологически подменена от метафизиката на словото. Разбираемо е, че тази работа

най-добре може да се свърши от писатели. Още повече че променящата се социална реалност, както ще стане дума по-нататък, драстично бе отклонила интереса от литературната фикция и нейните производители си „отмъщаваха“, като в „жанра“ на историята фикционализираха самата социална реалност.

С други думи, в постмодернистичният свят историята като идеологическо цвеклопадане напред в линеарното време не само не запихна, но и същества дата се опита да се самокоригира, идеологическата ѝ телевоглядия тръгнала и назад, стана гвойна. Започна многоократно обсъжданото съръхпроизвездство на история в бившите социалистически страни, и особено тук, на Балканите. Вместо край на историята, започването ѝ отначало - кой както го разбира.

Второ опровержение

Освен от самата история, историческата есхатология на Фукуяма беше опровергана и от теорията. Хуманистарии от различни области и традиции упражняваха красноречието и ироничността си върху нея, тъй като тя поради собствената ѝ методологическа парадоксалност бе особено подходяща за подобни занимания. Фукуяма настоечаше за разлагането на големите идеологически системи, описано от него като край на историята, тъкмо от позицията на глобалния исторически систематизъм на Хегел. Той представяше загубата на историческа цел като крайна историческа цел. Деконструирана историческата телевоглядия със срещуваната на историческата телевоглядия. Както абсолютният дух се завършаше при себе си във философията на Хегел, така „историческият дух“ си отиваше от себе си във философията на Фукуяма. В резултат самият Фукуяма можеше да остане единствено при себе си, защото попадна в пясъката, но бездържано пропада между проектите на модерността и постмодерността. Мислеши в традицията на първия, а получаваше резултати в традицията на втория. И което е по-важно, съвсем не предлагаше трети. Просто очакваше, че реалността сама ще потвърди рефлексиите му върху нея. Теорията се превръщаше в пръст, който сочи: ето, сами вижте, историята съвръща. Но тя... Тук отново се връщаме към опровержение първо.

Потвърждението

Въсъщност покато реалността и рефлексиите категорично отказваша да „явят“ края на историята, медиите се заеха с това или поне показваха как то може да стане. Те активно се намесиха в историческите събития, започнаха да ги променят и присвояват, което от своя страна доведе до така наречената от Богрия стачка на събитията, описана в „Илюзията за края“. Според него събитията стачкуват, защото са загубили своята слава, медиите с безпardonността на буржуи, попаднали сред аристократи, са им я отнели и разиграват историята зад ъгъба на историята, симулират я, организират гигантски маскаради с „костюми от епохата“. Информационната машина в своето естествено усъвършенстване се в превърнала в машина за илюзии. „Неутриализирани и имунизирани от информацията, масите, пише Богрия, неутриализират в замяна историята и действат като погълъщащи екран... Първоначалното понятие за история е изчезнало, защото вече никога няма да можем да отбележим неговия модел на усъвършенстването, който в същото време е модел и на симулирането му, от неговото насилиствено преминаване в една хиперреалност, която го заличава.“

Тук обикновено се дават стапналите вече христоматийни примери за „телевизионни симулякри“, като румънската революция, „добрата война“ в Залива, представена от CNN, или осуетените пуч в Москва. Тъкмо след първа обаче стана ясно, че гори не медийният образ измества съвсите промотии, а само неговата хипотетична възможност, че камерата, попадната в историята, става неин главен герой още преди да започне да се върти. Както окото на екзистенциалния Друг, според Сартър, лишава наблюдавания субект от неговата субективност, обещавайки го, така окото на медийния Друг, фиксирано от камерата, лишава историята от нейната историчност, виртуализирайки я. Медиите ни бъвлячат в особен вид световен комар - залагат действителността на събитието срещу разиграването му. И „Ако има залог, тъвърди Богрия, той остава окултен, загащен, разтваря се в събития, които не са се случили в действителност.“ Въсъщност обяснението може да се освободи от окултност и да се букалнизира геополитически: окото на камерата фактически е окото на либералния Запад (така, както го разбира Фукуяма), който чрез медиите присъства навсякъде, където историята се случва, за да й попречи да се случи, за да възбести края ѝ. И този край не е

нишо друго, освен подмяна на историческата с медини реалности, на съществуването с екран, на кръвта с мастило. Медиите „по свой почин“ съществяват либералната утопия на Фукуяма за едно постисторическо общество на свободата и уобиченето, като при това помагат на либерализма от поредна идеология да се превърне просто в технология. Така те решават основното противоречие в теорията за края на идеологията: че той може да настъпи чрез победилата власт на една от тях.

Симулативното изчезване на историята в комуникацията, на реалността в езика фактически е мединият тирар на постмодерното разширяване на интерпретацията до интерпретация без граници. В „Иллюзиите на края“, макар и имплицитно, се съдържа визията на подобна „интерпретативна“ утопия. Нека си представим, че медиите в „една отдалена земя държава“, западноевропейска естествено, са спреали историята, събитията спащуват и нишо не се случва. Тогава какво биха могли да съобщават същите медини? Единствено вече случилото се. Информацията „за“ от само себе си ще е станала интерпретация „на“. Живеещето в историята ще е заменено от честиване на историята. (Двесмагодишнината на Френската революция според Бодрий е „най-красивата събитийна симулация от края на века“.) Медиите ще са превърнали социалното пространство в музейно пространство. В границите на проекта на модерността те разрушиха „аурата“ на униката, по думите на Бениамин, т.е. разбиха вратите на музеи и позволиха на неговите експонати да нахляят в ежедневието. Активи по своята ребелоционност напомняше превземането на Бастилията, тъй както самият музей напомня замвор - там са изолирани престъпниците законости на реалното, агентите на фикцията и безцелността. Понежето в музея, след като си оставихи чантата и чадъра на гардероба, прилича на свиждане в замвор, което не заплашва твоето съществуване извън него. Разлагането на музея, допускането на културните „престъпници“ до ежедневието, обратно - разязва социалната реалност с фикционалност и безцелност. Тъкмо тази „зараца“ може да се припознае като причинителя на Водещите естетически процеси през ХХ век.

Сега, но вече в границите на проекта на постмодерността, медиите, след като видяхъждаха разрушили музея, на свой ред превърнати съвсънът него, съвса на ставашото, в музей. Музей на историята. И свидетъл в станал музей на историята не защото тя е изчезната, а тя изчезва, защото той е станал музей. В музея

няма събития, там има само спомени. Медиите превъръщат разчитаните либерални държави в огромни складове на историческа памет и изхъръят производството на исторически събития, подобно на групите марси при производството, на чужда територия. На Балканите га речем.

Подмяната на информирането с интерпретирането, на живеещето с пропомнянето е пределната реализация на либералната идеология, защото ти дава шанс да живееш вече живия чужд живот. Това е точно обратното на споменатата браждебна феноменология на чуждостта. Медиите охраняват хората от собствената им егоцентрична екзистенциална мотивираност, предлагат максимална сублимация на събитията, която съвпада с края на историята. В представената тук в утопична визия, че всичкото е напълно обезопасено от чобешкото, защото медиите допълковка са разширили езика като механизъм на сублимация, че той е поборал в себе си цялата социална реалност.

Оживяването на езика

Двете опровержения и едното потвърждение на оптимистичната есхатология на Фукуяма налагат донякъде самоочевидна извод, че днес медиите в много по-голяма степен, отколкото историята или идеологията, създават културната идентичност, правят личността, решават съдбата ѝ, въобще имат функцията на нов Олимп. Казано простицко, от тяхната употреба зависи нашето социално щастие. И пак казано простицко, употребата им в българското постимпериално общество понесе главно нещастия. И те не гойдоха от интерпретираното допук медино симулиране на историята, което в една или друга степен я „обезкървява“ и в този смисъл може да се приеме, че я хуманизира, а от точно обратното. Вместо постмодерна експанзия на езика, който погълща реалността, се осъществи постимпериална експанзия на реалността, която погълща езика. Възънността езъкът в медиите се прераже „отвътре“, като подмени дискурсивното с недискурсивно говорене. И по-точно журналистическият дискурс - с ежедневна реч, която монологично произвежда мотивите на битовия разум. Именно той се превърна в свидетелен хоризонт на новата медини публичност. В основата на този процес стои тъй наречената незабисима преса, която използва идеологически ненатоварената ежедневна реч, за да gekонструира наследения тоталитарен идеологически дискурс. Въпреки

сът, защо за тази цел не беше използван журналистическият дискурс, както и другите дискурси, функциониращи в медии, може да получи поне губ отговора. Първо, ежедневната прегдискурсивна реч единствено излезе от томалистичното общество с геройски ореол, защото в границите на лично общуване си позволяваше да изрича новба, което на всяка дискурсивирана публична реч в една или друга степен беше забранено; т.е. определена организация на речта сама по себе си бе получила морален кономат; даващ ѝ публичност и естествено ставащ субект на морала в новата ситуация. И второ, парадоксалната специфичност на посттомалистичната ситуация, прословутите трудности при моделрирането ѝ изправиха професионалните дискурси пред втора, вече не морална, а интелектуална криза, която вторично укрепи авторитета на битовия разум и неговото говорене. В резултат езикът на независимата преса реабилитира индивида, десетилетия наред постмискан от светогледния колективизъм на комунистическата идеология, но не като културна норма, като Аз, а като Ти, като вещ, която може да говори, т.е. риторизира не личността, а физическата ѝ наличност. В близкото минало идеологическото слово национализираше съзнанието на отдельни човек, сега свободното слово реституира мялото му. Именно мялото, и преди всичко неговата долница, където са концентрирани водещите му мотивации, се превърна в риторически източник на независимото вестникарско говорене, захрани го метафорично. „Независимите“ наложиха нов тип публичност, която „сучупи“ езика като инструмент на сублимацията и го превърна в инструмент за осъществяване на нагона. Той не предлага културни заместватели на обектите на желаниято, а с опитва сам да ги набавя. Осъществи се сублимация „на заден ход“: не образите подменят противоположните си, а противоположните си.

Аналогията с първите заселници в Америка, тръгнали да бягат по горята на своята индивидуална представа за свобода от нормите на Стария континент, от сърхъзъх, наречен Европа, е повече от примамлива, но с едно уточнение - българското общество изигра и ролята на индиганците. Така че ако Фройд имаше основания да каже „Америка е една голяма грешка“, то ние имаме добно повече основания да кажем „България е една голяма грешка“. Грешката е в начина, по който страната избяга от деспотичния Сърхъзъх на комунизма; в атистичното очакване, че индивидуалната свобода е в нагона, а не сублимацията му, че тя е природен, а не културен продукт, че може да се постигне в бели-

те полета на картиите (на света, на историята, на езика), а не в палимпсеското им прерисуване.

Сближаването на говоренето и битуването, на аза и вешта, определено от не един изследовател като общо порнографизирана на пресата, създава условията за наптуализацията на езика, за компрометирането на неговата паралелност по отношение на съществуването, за „явяването“ му. Стремежът на томалистичната идеология - езикът да стане реалност, неочаквано беше оществен от посттомалистичната й дехонструкция.

Незаконната вестникарска Любов между езика и мялото логично доведе до разлагането на символните редове в публичното пространство по редове на непосредствената физическа сила, на грубостта и цинизма, до юрхията на темата. На нейния бряг естествено застанаха най-силните - спортистите, а на техния връх - борците, които се превърнаха в емблематични фигури на новия (телесно изговорен) социален рег. Опитът на езика да се пребърне на реалност бе наказан с това, че се превърна в такава. И аз на страниците на „Българско медизнание 95“ и на Вестник „Култура“, и Александър Кюсов на страниците на Вестник „Капитал“, и други автори вече писаха, че етосът на „борците“ се случи в говоренето на независимата преса и оттам „блезе“ в социалната реалност, персонифицира се. Този етос на чистата телесна „правда“ бе неизбежен продукт от езиковата грешка във възстановяването на индивидуалността след падането на комунизма в страната. Езикът слепи от суми своя Франкенщайн, създава публичния терен, на който той можеше да възникне. Проговорилото мяло като в лош сън се материализира „Борецът“ в фигура на публичната побега на безсъзнателното на Сърхъзъх, постигнатата в езика. Физически предпоставленото съвърно насилие в говоренето не можеше да не доведе до физическо насилие в действителността.

Разрушителните последствия от „оживяването на езика“, от заличаването на ключовата за всяка култура граница между живот и език, получиха видимост не само в живота, където могат да бъдат описани с една-единствена сума - страх, но и в езика, където могат да бъдат описаны с няколко суми - независимо то журналистическо говорене така и не се състои. Не се състои, защото то предполага налагане на собствена, различна от идеологическата, дискурсивна норма, а не прекрачване „отвъд дискурсите“. Дори откровено жълтата журналистика има своя дискурс, който изместява фокуса на интереса от публичното към

личното, от социалното битие към индивидуалния бит, но не разменя мястата им. Културният край, ако не на българската независима преса, защото тя все още има начало, то поне на мита за нея, бе икономически буквализиран чрез финансово поиздълане на „Пресгроза 168 часа“ - авторът на този мит - от страна на немския концерн ВАЦ. Така гори на ниво изгател става ясно, че изprobванията местен модел на независимо журналистическо говорене се провали и трябва да бъде внесен отвън. Дали това може да даде резултат и дали наистина ще даде, е отденен въпрос.

Реваншът на литература

Битовизираниото предискурсивно говорене избръши насилие, освен към социалната реалност (като „оживя“) и към журналистическа дискурс (като го „иззе“), и към цялата нежурналистическа словесност. За хуманистиката това се прояви в силната ѝ политическа прагматизация, която не само рушеше специализираните научни роли и дискурси, но и беше „морална“ демонстрация на отказа от тях. По позната схема - „не е време за поезия“, не беше и време за сложни анализи. Така в изблик на „интелектуална срамежливост“ хуманистарите учени сами „предадоха“ собственото си говорене в полза на поддръжниките от битовия разум илюзии на самоочевидността. Философи, историци, изкуствоведи и т.н. емигрираха от своята културна ниша, за да спасят политики, публицисти, дори фейлемонисти... „Независимите“, които до голяма степен бяха подбудителите на тяхната емиграция, ги посрещнаха, разбира се, с презрение, съвръщащо се в иронични етикети като „есеисти“ и „литератори“.

Положението на самата литература беше още по-драматично - тя като че ли направо се помиря със собствения си край. Не че не излизаха произведения на български автори, но по правилу те не се пребъщаха в културни събития, с което съществуването им парадоксално подчертаваше единствено тяхната липса. Пресата, без специално да си поставя такава цел, уби и читателя, и автора на литературни фикции. Читателя, защото грастично променящият се социален свят сам по себе си действаше като фикция на неподготвено за него масово съзнание, така че информационните дискурси поеха функциите и на функционалните. Литературата се пребъщаше в „обратното“ на литература. Авторът пък, като естествено „продължение“ на

културния аз, бе деконструиран в публичното говорене от описана вече прегдискурсивна реч, която от аз го пребъщаше в мяло. Както „борците“ с телесен написк рекетираха реалните производители на материали ценности, така думите също с телесен написк рекетираха хипотетичните производители на духовни ценности.

Докато най-накрая, както можеше да се очаква, „обратното“ роги „обратно“. След като пресата погуби литературама, после сама я възкреси - с „българните романни“ на Христо Калчев, както той сам гълъбино ги нарича. „Нерон Вълка“ и „Калигула Бесния“ се пребърнаха в изгателски хим на 1996 година и постигнаха непознати за родния книжен пазар тиражи. Черната литературна фикция здраво сътвърди върху черната изгателска хроника. Същата онаци, с която „независимата журналистика“ си изкарваше хляба и която „увядование“, защото я разказваше на езика на собствените ѝ герои - мутри, мифиоти и простишумки, наемни убийци, корумпирани политици и наркомрафиканти. Това направи от журналистиката лоша булевардна литература, така че нямаше как лошата булевардна литература да не си поиска авторските права. Сега вече пресата беше предадена „отвътре“. Накъде внейшите мазета върху плесен от грозни фрази и неясни мотиви самовъзникваха булгарни романи и писателите просто трябваше да прогенят перо. Пръв с любкостта на бивш спортист го направи Христо Калчев. Той вторично фикционализира оживелият като във фикция изгателски език, върна обратно в него излезлия от него „борци“, прибра ги в резервата на по-бестъбъването. Винаги е за предпочитане на шега да четеши български Марко Пузо, отколкото наистина да целуваш ръка на български Кръстък. И още нещо: със самоуспокоението на пародокса Калчев се опита да убеди читателите си, че той като „борциште“, заедно с всичко останало, са загинали морала на общество то ни, сега те са неговите притежатели. Той с гневната изрази атавистичната склонност на племенните култури да идеализират обектите на страх и ужас, да ги превърнат в носители на ценности - патриархални, национални, демократични... Така не само на инструментално, но и на светодъглено ниво „обратното“ роги „обратно“ в литературамата. Нагонните мотивации на персонажите са поставени в социален, исторически и политически контекст, който да ги превърне в норми, в ерзаци на Свръхзата. На принципа „ела зло, че беш теб по-зло“ Калчев представя модерния си герой на „борец“ Нерон Вълка като боец сре-

щу руските имперски претенции, срещу мимикриите на комунистическата идеология, срещу разриба между поколенията, срещу цинизма в сексуалните отношения, срещу самия етос на борците. Писателят произнася оправдателната присъба на „борците“ и на езика, който ги е създал, като приписва на Безсънчевата способност да разсъждава, да бъде нравствена съзнителност. Так все същата „золяма грешка“ по Фройд.

Изглежда именно тя помага на Калчев да предлече в своя фикционен свят убийството на експремиера Андрей Луканов. След трагичното събитие писателят дава повече интервюта, отколкото полициите, свидетелите по делото и политиците, взети заедно. Масовото създание, заблагодно от постмодерната език-матура, преживя този факт като неоспоримо доказателство за литературната стойност на „булгарните романи“. Въсъщност той бе доказателство за тъкмо обратното - литература не е успяла да спаси булгария език на „нашето време“ от обвеществяването му, не е успяла да възстанови културната разлика между говорене и съществуване, между фикция и реалност и на своя ред се е обвеществила. Това бе последното, най-видимо доказателство за експланацията на този език в реалността, за определянето му. Литературността, вместо да дисциплинира „взетото назем“ бестникарско слово, само допълнително е възбудила неговата телесност. Липсващата сублимация с „Калчев на коня“ е покорила нови езикови територии. Така, споменатият вече „племенен морал“ на „булгарните романи“ естествено превърна тяхното говорене от авторско (в модерния смисъл на думата) в шаманско, в говорене, което не изгражда паралелни светове, а участва в трафвирането на съществувания.

В резюме: „езикът на пресата“ първо прекъсва фикционалните гискурси, а после ги възроди, но само колкото да се възпроизведе в тях. В резултат телесната наптуализация, франкенщайновото „оживяване“ на езика загуби и своята литературиалтернатива.

Постмодерната деконструкция на логоцентризма

Въсъщност склонността на словото да придобива статут на реалност, да се превърша в „слово-присъствие“ в описана от Дерида като типологичен белег на европейската култура. Словото, кое то е логоцентрична, т.е. крепи се върху метафизации на

езика. Те задават онтологически център, около който се напълват мрежите на смисъла. В този център, според различни теоретични традиции, попадат различни пределни абстракции, като „ дух“, „материя“, „свобода“, „приadena стойност“, „безъзначателно“, „блъжичелто и „език“. Тези категории Дерида нарича идеалистически матрици, като самите те имат своята идеалистическа матрица в християнския Бог-Слово. С други думи, трансцендентиращото слово в християнската култура непрекъснато трябва да излезе „на живо“, да се определи, да стане присъствие, за да гарантира с „мяло“ истинността на гискурите си. Реалността на писането трябва да замени нервалността на писането. Така всеки текст, конструиращ пределен смисъл, е Чудо в теологичната употреба на понятието. И симулативната роля на медиите днес в развитите информационни общества пренася това Чудо от високите теоретични „жанрове“ на говоренето върху всяко говорене. Именно този пренос може да се мисли като „край на историята“, като край на „неочудненото“, на трибуналното случване - присъствието извън езика е изземо от езика-присъствие.

Логоцентризмът на европейската култура обаче бе парадоксално деконструиран от скрираната по-горе постмодерната работа на медиите в нашето общество. Парадоксално, защото на „спонтанната“ деконструкция беше подложен центърът на гискуривното говорене, но не и самият принцип на словото-присъствие, каквато е финалната задача на самосъзваниятия се деконструтивизъм. Езикът, както многократно бе акцентирано, „оживяващ“, получаваша присъствие, но не в своята пределна абстрактност, в своя център, а в своята пределна близост до телесност, в своята периферия. Получи се нещо, което тук, пред вас, ще си позволи да нарека логопериферизъм. Той си служи вместо с идеалистически матрици, чиято матрица е християнският Бог, т.е. преодоляването на телесността, с физически матрици, чиято матрица е битовият разум, т.е. запъването в телесността. Така собствената ни културна периферност чрез езика на медиите доби физическа видимост. Видимостта на насилието, чийто пределен обект се оказа моделът на западноевропейската култура. И докато нашини агенти на идеалистически матрици като Фукуяма виждаха в падането на Берлинската стена сигурен шанс този модел да се разпростира и върху нашите земи, над-после и върху тях да се активира проектиът на модерността, ние, парадоксално преобръщайки постмодерни стратегии

ши, отново му се изпълзахме. Нещо повече, за пореден път изобретихме инструмент, с който да го разрушим. Оставяй на Вас, участниците в семинара „Насилие и мегии“, дали това е на зле или на добре...

ПРЕСЕЧНА ТОЧКА / Обществени нагласи и език на печата

Гл. ас. ТЕОДОРА ПЕТРОВА: В целия този процес къде е мястото на българската народопсихология, която според мен е леко консервативна, леко нихилистична и трудно се поддава на някакво формиране бързо от мешуните?

Гл. ас. ТОТКА МНОНОВА: За моята дисертация ми бе необходимо да следя всички възможни публикувани изследвания, свързани със съвременните нагласи на постмодернистичният човек. Запозната съм и с изследвания, които не са публикувани - те не могат да бъдат цитирани, без да са закупени.

Най-напред - ето какво общество живеем според едно представително за страната изследване на М. Стоилова и В. Попова („Ценностната система на съвременния българин“, С., 1994). Тук ще се огранича да цитирам само по тази книга, там всичко е много подробно представено, с много подробни анализи за състоянието на обществото ни. Всички останали изследвания потвърждават - с много малки разлики в емпиричните данни - изнесените от въвете авторки данни. Общо впечатленията са за преобладаваща ориентация към идеологията на силната търговия. Ето конкретните данни: 50 % от анкетираните дават право на търговията да решава кое е добро за отделния член на обществото и кое не; 82 % допускат ограничаване на свободата на словото в някои случаи; 52 % допускат ограничаване на политическите права и свободи. Тези факти са все още - според авторките на изследването - в областта на психологията на авторитаризма, психологията на масата, която погълща всичките инцизиони на воля. Мечтата за социална справедливост намира основание в социалистическата теза за равенството на доходите. На интимно личностно ниво действа механизъмът за оцеляване, а главният стремеж е към привеждане на окръжаващия свят в състояние на стабилност, сигурност, спо-

костивие. Само още няколко думи ще посоча от книгата на Момчил Баджаков „В какво общество живеем?“ (С., 1993): 2/3 от българите смятат, че е по-добре да минем без приватизация, ако това би довело до разслоение на бедни и богати; 90 % смятат, че търговията изцяло (71 %) или отчасти (19 %) трябва да е гарантирана определен основен доход на всеки.

С тези красноречиви думи да се прости допълват задачата въпрос, като бих искала да чуя и мнение за партийния печат, за централния партиен печат - имам преубиг „Дума“ и „Демокрация“. След мои собствени наблюдения и изследвания а съм го извършва, че вестник „Дума“, без сам вероятно да го иска, се пребръща във вид идеологически националист и пак без сам да го иска отново става монополист при тиражирането на основни ценности в обществото. Ще поясня какво имам преубиг. Очевидно от така изградената картина на независимата преса ти не може да тиражира ценности и някакъв модел, досмен за подражание в едно общество, като Бежански нарича „преподръжка се свят“. Той казва, че постмодернизмът е един „неконтролируем хаос“. Значи независимата преса, която количествено доминира - независимо дали я слагаш в кабички, или не, - очевидно не се вмества, т.е. не спомага за това преподръждане на този „граниччен свят“. Това е дълга тема, за която да се спират пук подробно да я доказвам. Но съм готова да я докажа, защото много подробно съм изследвала във предизборни кампании - през 1991 и 1994 година - и съм обработила огромен текстов масив. Изследването е текстологично, но само на едно нещо ще се спра, за да се види в каква степен ценостната система, която „Дума“ налага - разбира се, това е част от партийната програма, която изпълнява, - е азекватна на народопсихологическите характеристики и особености. Ключови думи в предизборната кампания на „Дума“ от 1994 година са рец, сигурност, социална справедливост. Акцентът е върху тези две неща - социална справедливост и социално равенство, гаранции за достоен и спокоен живот. И съответно с отрицателна конотация са ребаницът, гъв капитализъм, синя демокрация. „Дума“ е партиен вестник и си върши добре работата. В същото време основният политически опонент, вестник „Демокрация“, предлага един доста ефимерни неща в един много абстрактен план. Ето някои от ключовите думи на „Демокрация“: демокрация, синя идея,

свободен човек, индивидуалност, инициатива, частна собственост. Очевидно в тази комуникативна ситуация тези ключови думи не работят така добре.

Според мен тиражирането на попечителския модел, или по-точно е да се каже - стремежът да се нази статуквото, на кое то изияло е подчинена публикационната политика на „Дума“, е вид идеологическо насилие. Това е идеологическо насилие, защото този модел не е адекватен на обществото, което искаме да изграждаме. Този модел е спирачка на това общество, което искаме да градим. И като се има предвид, че електронните медии са изияло държавни, а искам да попитам тук в контекста на твоята идея за логопериферизма - къде слагаш партийния печат и по-специално какво е твое то мнение - поне за мен това се оформя категорично като теза, че на практика „Дума“ остава без реална конкуренция в публичното пространство, което я превръща обективно в монополист, в идеологически насилиник?

Докт. ГЕОРГИ ЛОЗАНОВ: Първо по отношение на народопсихологията. Аз смятам, че всякаакви народопсихологически подходи към езика - говоря само за езика - според мен са форма на културно насилие над изучавания обект. Не мисля, че народопсихологията има научен инструментариум да мисли и интерпретира езика. Може да прави друго - да изважда на базата на някакви свои методики общи характеристики на народа, психологически, и после да ги приписва на езика. На това нещо аз съм бил многократно свидетел. Това е общ план. В конкретен план аз говорих за това, че този език реабилитира индивида, даже това е смисълът на този език - да го измъкне от идеологическия колективизъм на близкото минало и да го реабилитира като индивидуалност. Драмата, Франкенщайната грешка на експеримента е, че той го реабилитира не на нивото на аза, на личността, а на нивото на безсъзнателното. Аз използвам безсъзнателното във Фрейдовия, а не в смисъла на Юнг - като индивидуално безсъзнателно, а не като колективен архетип, т.е. този език е изияло език на индивидуалния произвол. В този смисъл всякааква народопсихологическа гледна точка към този процес би по-скоро замътила картината, и то главно би я замътила - един път заради това, че народопсихологията се опитва да се занимава с езика, и втори път, че занимаващи се с езика, тук се занимава точно с реабилитацията в езика

на индивида на нивото на безсъзнателното, което е индивидуално безсъзнателно във Фрейдовия смисъл на думата. По отношение на партийния печат и на идеологическото насилие, за което Томпкът говори. Езикът на независимата преса - както го именуваме тук, макар че става дума за по-общо и по-глобално явление, всъщност разтваря едни безсъзнателни, прегдискурсивни индивидуални нагласи. Смисълът на този език е да освободи говоренето от идеологически колективизъм. Най-парадоксалното е, че както той го освобождава, всъщност той встъпства в идеологическите нагласи. Защото колкото и да е поразително (изследвайки нашата така наречена независима преса, си давах сметка за това), безсъзнателното в последна сметка съвпада със самия нацизъм на индивидуалното съществуване. Този нацизъм сам по себе си е нетolerантен към другостта и към другия и всички идеологии, които встъпват в нетolerантността, се оказват идеологии, които много лесно израстват върху този език на директното либидо говорене. И затова според мен този език на независимата преса влезе в много добро детонация с езика на партийната червена преса. Така да се каже, те набиха крак в един и същи ритъм и вероятно мостът ще се срути. Така се получава, когато войниците маршируват в един и същи ритъм, и то всеки тръгваайки по своя съвсем различна посока. Едините тръгват по пътя на индивидуалното освобождаване и намират идеологически залеж вътре в индивидуалността, което е изненадата, а този идеологически залеж се оказва много близък до идеологическите дисциплинарни процедури, които се опитва да наложи червената партийна преса. В този смисъл аз също смятам, че „Дума“ спечели всички точки в това състезание, даже без да знае как.

АЛБЕНА ШКОДРОВА / Границата между силата и насилието. Аномалии

Кога четвъртата власт пресича границата между силата и насилието? Според едни популярен цитат на Мил това става, когато силата на обществото се разпростира прекомерно над индивида. Според анализираща механизите на властта Кенет Гълбрайт то е, когато цел на упражняването на властта е по-скоро самото властване.

Но кога разпростирането на силата на обществото над индивида е прекомерно? Как можем да се уверим, че заг определен акт стои като цел самото властване?

Съзмеримите тирани на бестинци, решаващи по абсолютно противоположни начини едни и същи морални дилеми, са доказателство колко относителна е границата, за която говорим. При все това тя съществува. Границата, отдеялаща силата от насилието, въщност е границата, разделяща го във решенията на моралните дилеми - на етични и неетични; на решения, следствие на действието на морален кодекс, и на решения, за взимането на които е надделяло удоволствието за упражняване на власт.

Вържавите с развитие гражданско общество тази граница се очертава, формулира се от кодекс по етика. Именно той е, който повече или по-малко помага на всички адресати на медийните послания да отличат медийната сила от медийното насилие.

В България, където такъв кодекс实在но не функционира, границата, за която става дума, мутира до чудовищна уродливост - не само изкривена от самите медии, но и легитимирана от обществеността.

През 1971 г., когато голям брой секретни документи на Пентагона са откраднати и дадени за публикация на „Ню Йорк таймс“, коментарят на Никсон е, че това е „предизвикателство на елитарната, неизбрана от никого преса към върховната власт на демократично избраното правителство“. След отпечатяването на Никсон определени срещу в САЩ заговорят за „медиен пребрат“, за замяна на имперското президентство с имперска преса. Това е една христоматичен пример за съблъсък на гледни точки за границата.

В случая, ако опростим комплекса от компоненти на дилемата, стояла пред медийните, можем да я свърнем до избора между пра-

бото на публиката да бъде информирана и задължението на журналиста да уважава тържавната тайна и тържавните институции.

С цитираното изявление американският президент оспорва границата. Той смята, че дилемата трябва да се реши в полза на тържавната тайна и тържавните институции, т.е. че взетото от медийните решения е отвъд допустимата граница. При все това самото отмежляне на Никсон е акт на зачитане на определената от медийните граница.

Това е нормално за развилиото гражданско общество решение на медийна дилема. Това е нормална за развилиото гражданско общество дилема. Това е нормалният съблъсък на „ледни точки“ къде се намира границата. Това е нормалната амплитуда между гледните точки.

За сравнение може да се „разчлен“ и една много симптоматична за България ситуация от последната година - оставката на министъра на вътрешните работи Начев след телевизионен репортаж.

Ситуацията: Същата сутрин при кървав инцидент в столичния квартал „Лолин“ трима полицаи са убити в схватка с предполагаеми „мути“. Министърът цял ден се укрива от репортери, но журналист от националната телевизия успява да го залови вече вътре да седи на една от масите на младата агенция „Визаж“ в компанията на млада дама. Контекстът на изложението репортаж е, че министърът се забавява, докато „бухалки“ избиват подчинените му.

На пръв поглед дилемата на журналиста е между задължението да уважава тържавна институция и да защити основно човешко право на неприкосненост на личния живот, от една страна, и задължението да функционира като част от механизъм за контрол на изпълнителната власт, от друга. Но това е на пръв поглед. Защото съвръзането на първите две компоненти е безпричинно. В смисъл че за да се изпълнят функциите на коректив на изпълнителната власт, в случая е достатъчно да се пре-небрегне уважението към тържавните институции и е абсолютно ненужно да се наруши правото на неприкосненост на личния живот.

Тоест налице са две дилеми - коректив за сметка на уважение и унижение спрещу нищо. При решаването на втората дилема границата е преместена в края на спектъра от възможности да съществува.

Не е толкова съществено, че един журналист, т.е. един субективен фактор, е преместил границата. Доказателство за аномалиите у нас е обаче, че преместената там граница е незабавно легитимирана с оставката на засегнатия министър, и още по-чудовищно - с регистрираните публични адмирации и обещаваните аплодисменти за журналиста (авторката на репортажа бе избрана за почетен член на професионалното съдружение на полиците и т.н.).

Нешо побеже, заедно с тази граница се легитимира и пристъпвамо към насилието, което иначе би трябвало да стои „отвъд“, от „тази страна“ на границата.

Тоест налице са едно ненормално за развитото гражданско общество решение на морална мединска дилема и липса на всяка-вла публична амплитуда на гледни точки по въпроса. Дискусия за границата отсъства. Тази аномалия в съвременното ни медийно пространство води до основна ерозия в четвъртата власт.

Именно липсата на легитимна морална граница на практика разрушава механизма на упражняване на силата на медийните по отношение на другите власти. Нормалната верига медии-общество-властвращи на практика у нас е в друг ред и с друг краен адресат: властвщици-медиа-общество. Вместо да помагат на обществото да контролира управляващите, медиите, под лесния написк на властвящите, стоварват цялата си сила - при това деструктивна - върху обществото, докато властвящите остават извън обсега им. Изкалоченията от това правило са рядки и обикновено заг тях се крият машинации на една част от управляващите срещу друга.

Нормалният за гражданско общество обект на контрол се оказва с пълен имунитет по отношение на медийната сила, а нормалните потребители на конструктивното действие на медиите и средство за неговото реализиране се превръщат в съвършено беззащитен обект на медийното самоценно властване - т.е. на медийното насилие.

По този начин и по тези причини медийното насилие у нас изцяло подменя функционирането на четвъртата власт като конструктивна сила в изграждането на гражданско общество.

Док. д-р СНЕЖКАНА ПОПОВА / Насилието на схемата

База за това експозе е контент-анализ на обнародвани в български печат текстове, пряко или косвено свързани с религии и църкви. Обект на изследването бяха 12 вестника (6 национални всекидневника, 2 седмичника, 3 регионални всекидневника) в едногодишен период от време (от 1 септември 1995 г. до 1 септември 1996 г.). За да не изпадне в позицията на човек, който се увлича в представянето на определено проучване допада, че забра въз собствено посланието си, ще спомена тук другите членове на изследователския екип - гл. ас. д-р М. Деенчина, гл. ас. Св. Божилова и Ю. Методиева, а към особеностите на изследването ще се върна, в случай че има въпроси.

Ще започна с тоба, което на бисички по някакъв начин е близко: ВИДИМОСТА на темата. Въпросната видимост се изчерпва с обобщението „постоянство, равномерност, средност“. Текстовете не са много, нито малко (един-два на брой), в годишната динамика не се изявяват особени пикове и спадове, публикациите са обикновено вътрe в плялото на вестника, неголеми по обем, главно информационни, често неподписанi или подписанi с името на вестника, особено когато в тях идат реч за нетрадиционни деноминации. Иначе казано, потокът от текстове е по-скоро невзрачен. Прогледане за тази невзрачност позволява единствено религиозните мегатексти, който проучването по различни начини изяви и който ще се опитам да представя тук чрез няколко основни функциониращи в него схеми.

На всички е известно, че религиозната тема у нас десетилетия наред имаше повече от скромна публична артикулация. Това оставя погрешното впечатление, че в последните години тя се появява също на празно място. Въщност религиозната тема се завръща не след колективна амнезия, а след съвместен сон - съответно въпросната тема е белаязана от „работата на съня“, от реконструкция на спомени, образи представи. Следите на тази „работка“ са забележими и в следващите схеми.

Бог и Родина - схемата на желанието

Разбира се, става дума за Бог в традиционен за България план - за християнството от източноправославен обряг. В изследваните текстове Бог и Родина се обвръзват чрез ценности на националната общност - съхраняване на традициите (14 %), национално съхранение (10 %), скрепяване на българската тържавност (8 %).

Образът на Бог и Родина, съединяващ небе и земя, дух и мяло, възстановява Върховата с естественото човешко желание за пълнота и възражда колективни спомени. И наглед е безспорно - Бог застава до Родина, за да именуват заедно една нация, в която мнозинството безпрепятствено пренася, по думите на Егъгар Морен, детски чувства от семейството. Но точно толкова възможна е Родина да застава до Бог, за да си възвърне позициите, отстъпени в дългите години на нисък поклон пред идеологемата на социалистическия интернационализъм. Такава схема неминуемо привиква националистически привърженици, които изискват на повърхността на текста с по-голяма сила, отколкото същинският пласт на ценостите.

В същото време тази схема неминуемо сочи мястото на другите вероизповедания. „По-старите“ и традиционни в България ислям, католицизъм, проптестантство, арменска църква биват обвръзвани с ценности на националната общност в еднични текстове: на тях месиите не отказват място в голямата общност, но им го сочат в периферията. Шо се отнася до нетрадиционните геноминации, то те неумолимо са „чужди“, агресори, от които трябва да бъде пазен „собственият дом“.

Църква и тържава - схемата на живота

Тоталният контрол на тържавата върху църквите преди началото на демократичните промени бе последван от острата политическа поляризация, проектирана в традиционното и „второто“ вероизповедание като разцепление, разкол. Нетрадиционните вероизповедания у нас след законодателните промени от 1994 г. масово са с отнема регистрация и са под ударите на правораздаващите институции.

Изследван откъм събитийния си повод, масиът от текстове закономерно проектира неспособността на църквата да постигне автономност от тържавата. За религия най-често се

пише във връзка с политика - в 14,5 % от всички 3177 единици. Макар собственорелигиозните инициативи (разнини, ритуали) да образуват самостоятелен и при водещите вероизповедания немалък масив, значително ги превъзхождат по брой текстовете, в които религия и тържавни институции се държат ръка за ръка.

Темата „религия“ се въвежда в традиционно с конфронтациите си идеологематично повествование и това направеното изследване ясно изявява. Така схемата на живота апострофира, опровергава схемата на желанието за пълнота и единство. Появява се момиът на ОГОРЧЕНИЕТО, опредмен в заглавия от типа: Всеки българин със своя Бог, България с глава патриарси, България разцепи православието. В полуторжавата и поповете са никак полу. Появява се и потребност от междинна, съгласуваща в себе дотук споменати мощни схеми.

Рушители и авторитети - компенсаторната схема

В интуитивния си спремеж към реабилитация на „компрометираната се“ религия изданията произвеждат ЗАМЯНА, която особено добре се забелязва в поето на православието.

Това вероизповедание въвличност е представяно най-често чрез действия на личности (патриарх Максим, алтернативният Пимен, Владици) и институции (Синод), които са в конфронтация, т.е. въвеждени са в „схемата на живота“. Те, разбира се, извършват и обичайни за висши духовници и институции действия, но много често биват показани като войници (завземат, пребземат, бойкотират, бранят, нахлуват). Баталната лексика създава чувство за истинска война, макар и не така модерна като войната в Персийския залив.

Пристъпите им и изоставени от тях свети действия обаче не могат да останат без спомани и медиите ги предоставят на стихийно формирани АВТОРИТЕТИ. Водещо е мястото на пророчицата Ванга, показана като бъдеща светица и висша инстанция на православната вяра във външността главно благодарение на самоопределението си в тази вяра (показателно е многократно извеждането в заглавията „Ванга каза...“). Мощна е и фигуранта на отец Саръев, комуто също се предоставя правото да „казва“ (Отец Саръев каза: Светият синод не се занимава с политика; Отец Саръев каза: спира покръстването, няма пари и т.н.), както

и на отдельни свещеници. Тази „компенсаторна схема“ се успорява с политизацията на религиозната тема, която по-горе направок „схемата на живота“.

Персонализация и деперсонализация - избирателната схема

Тя е допълнение към компенсаторната и също моделира обръщане на вероизповеданията.

Православните християни са представени като богат събирачелен образ - младежи, жени, старици, бащи, ученици, заможници, дори шефове на банки, българи, народ, които строят храмове, получават благословия, откриват параклиси. Така образът на православните има многообразни персонализации.

Съвсем различен е подходът към исляма. Най-често неговите последователи са „мюсюлмани, мюсюлманин, ислямисти“, като тези лексеми не функционират като синоними.

Мюсюлманите са представени най-често в действия, отбелзани с модални глаголи (искат, призовават, проповядват), т.е. като група, която има претенции (най-често към бържавата). Мюсюлманинът е страдалец и животът му е застрашен от жестоки ритуали (колабира от глад, умря при пост).

Исламистите са опасна степен на мюсюлмани. Мюсюлманите са българските турци, ислямистите са избън страната, те са „ислямски емисари“, „сектанти с чалми“. Този отново обезличен външен субект се скрива и с геополитически лексеми - Турция, Анкара (типологично заглавие - „Турция: ислямският фундаментализъм в действие“). Така кристализира следващият елемент от почерка в религиозната тема.

Вънре и вън - преобърнатата схема

Както вече споменах, ислямистът е опасен мюсюлманин извън страната. Към неговия образ се приобщава друг пълтен образ - на последователите на нетрадиционни деноминации. Нетрадиционните религиозни Други са така обезличен, именуван чрез „секти, сектанти“. Той е експанзионен („настъпва“, „нахлува“), действа подмолно, извършва попълзование („лазват“, „ломват“) и често има привидовържавни цели („шилонират“, „робят“, „изнасят от страната“). Той е представен от сектанта активист, а негова пляшка в сектантът жертвба, за когото

се разказва със съжаление и за назидание (той скоча от етаж или ритуално се самоубива). Извън България живее и сектантът-чудовище, който готви ядрено оръжие, ръси бацили и убива бебета.

Религиозната тема е побор за се забележат ясни тенденции към „замваряне“, към афиширана ненавист към всичко отвън, лишена от естествено човешко любопитство към другостта - т.е. замваряне в афиши. Почти няма тема, в която иначе съблазнителното „вън“ (Запад, Европа, развити страни) да е така презряно и отхвърляно. В тази стихия „под ножа“ падат и вероизповедания, за които никъде по света не се пише с омраза.

Събирателната схема

Събирането на схеми е мъчителна работа, тъй като рядко постига чистота и неоспоримост. Ако бъдат проследени гореописаните доминанти обаче, то не е невъзможно в духа на финалните разсъждения.

Писането за религия следва стратегията на АРХАИЗИРАНЕ НА КОЛЕКТИВНАТА ПАМЕТ. Мегийната реалност устремно заобикаля, модифицира, конфискува паметката и съживява сълбоката колективна памет, която бива определяна не като друго, а като въображение, обърнато към миналото. Мегиумата скоча с десетилетия назад; отбягва проблемите и проблематизацията, промените, новото, чуждото. Тя интуитивно се стреми към една желана колективна представа, в която българският Бог е единен, безалтернативен и хармоничен, а бързите му с други стойности са почти възрожденски.

Знаям, че идеализираните, лансирани като колективни проекти, се наричат утопии.

СВЕТЛОЗАР КИРИЛОВ / Религиозната тема и българският местен печат

На основата на изследването може да се разгледа присъствието на религията в живота на българското общество, като се проследят публикации на провинциални български издания. Изследването „Българският местен печат: теми, ценности и публикационна стратегия“ беше поръчано и финансирано от Центъра за либерални стратегии. Проучването е съществено чрез анализ на съдържанието (контент-анализ) на публикациите от осем извън столични всекидневника за период от пет седмици - от 9 май до 12 юни 1994 г. Обхванатите издания са „Марица“ (Пловдив), „Народно дело“ (Варна), „Черноморски фар“ (Бургас), „Утро“ (Русе), „Пиринско дело“ (Благоевград), „Шуменска заря“ (Шумен), „Нов живот“ (Кърджали) и „Борба“ (Велико Търново).

ВЪВ ФОКУСА - ПРАВОСЛАВНОТО ХРИСТИАНСТВО

Предпочитаната религия за отразяване от местния печат е православното християнство, като си личи гори опит за лансиране на нейните ценности. Православието като вестникарска тема присъства в голямата коренно противоположни по дух групировка на текстове: (1) публикации, благосклонни към православното християнство, и (2) материали за конфликтите в Българската православна църква.

Сред първата група материали често се срещат публикации за действия на хора, облагородени от християнските идеали. Повечето текстове са информационни, но с ламентни оценъчни елементи. Основните сложности са за строежи на църкви и манастири, за гарения в тяхна полза или доброволно участие в изграждането им. Внушаващо е, че християнството възражда солидарността между хората. Характерна публикация, илюстрираща тази тенденция, например е съобщение в „Марица“ за възстановяване на параклис край пловдивското село Боярица: „В продължение на година за строежка и изписването на постройката са

блажени над 120 000 лева, събрани от гарения, както и много доброволен труп... Своята лепта за богоугодното дело са дали според възможностите си и всички останали фирми в селото, до последното кафе, над 30 000 лева са дарили и отделни хора.“ (11 май 1994 г.; за всички позовавания на публикации по-нататък в текста следва да се разбира, че се отнасят за 1994 г.)

Среша се, макар и рядко, директна християнска апологетика. В някои от публикациите определено личат консервативни елементи в православието, подсказващи нещо повече от битуване в сферата на модерното (отхвърляне на новостилния календар, изпълване на бечни и неизменни истини, дадени от Бог, отричане на идеята за промяна и развитие).

Другата голема група текстове на християнска тема, за конфликти във Вългарската православна църква, е във външните разглеждането по-горе и вероятно разсейва опитите за положителни впечатления спрямо християнството. Отразяването на църковните конфликти е напълно светско, без да се различава по нищо от аналогични противоречия в парламента, синдикатите, фирмите или правителството. Нещо повече, разкоятът в църквата е преплетен с политическите конфликти. Изпълваните в материала причини за разцеплението в църквата са пределно про-значни - борба за власт, воюгистични амбиции, гори финансови и икономически облаци (свързани с про дажбата на църковни свещи).

За илюстрация едно описание на конкретен събитък, станал в гоцеделчевска църква и отразен в „Пиринско дело“ от 9 май с надзаглавие „Ритинци в храма“ и заглавие „Светото семейство Кукуеби попържат изящно и бият лошо“. „Семейство Кукуеби нахътвали в църквата и започнали да обиждат и ругаят с непочтени изрази, с които даже и светиските ложе не си служели, споделили очевидци. На братата на храма Шумарова (съпруга на презвитер от „противниковия“ лагер - бел. СВ. К.) била настигната и с юрлуци и ритинци попът и попаднатия Кукуеби нанесли побой над Шумарова, която заедно със своя съпруг и доста други добри, според думите на хората свещеници, подкрепяли ядото Пимен.“

ХРИСТИАНСКАТА ТЕМА КАТО ДВОЕН КОНТРАПУНКТ

Присъствието на християнската проблематика в местната българска преса може да бъде разбрано като двоен контрапункт: (1) на ценностите на доскорицната сържавно-социалистическа идеология; (2) на „чуждото“ - ислама и „чуждестранните“ секти.

Християнството - контрапункт на социалистическата идеология

Известно е, че кризата и оспорването на определени ценности в едно общество отваря „аксиологична дупка“, която трябва да се запълни с други ценности. Точно това е причината за лансирането на християнските ценности от младите - необходимо е да се запълни ценностната вакуум след кризата в малкото съзнание на официална социалистическа идеология. Изборът на християнските ценности, а не на някоя политическа доктрина, га речем, либерализма или социалдемократизма, донякъде е обяснен.

Марксизът е рационалистично и атеистично учение и е логично на принципа на антитезата това, което се опитва да го замести, да е религията. Външността марксизът, издигнат в ранг на официална идеология, съществено бе променен спрямо атеистичния си вид и превърнат в рационална религия. Практическото му възприемане в Русия и на Балканите от масовото съзнание е селективно. В официална идеология се превръщат тези части от марксизма, които са в съответствие с налагасите на конкретните общества. А обществата са до голяма степен патриархални. Затова и традиционните народни, характеризирани с колективизъм и солидарност, лесно усвояват марксисткия егалитаризъм, тълкувайки уравнилството като равносилна на социалната справедливост, или идентична за революционното насилие и класовата борба. Същият процес се наблюдава и с настоящия „ренесанс“ на християнските ценности. Те до голяма степен отново възпроизвеждат налагасите към солидарност и колективизъм.

Известно е, че самият социализъм е силно повлиян от християнството и възпроизвежда някои негови черти: симпатия към бедните и узнетените, изтъкване значението на борбата за справедлива кауза, аскетизма, мъченничеството (разказите за страданията на заловените революционери поразително точно възпроизвеждат житията на християнски светци, измъчвани за вярата).

Поради това и съдържанието на християнската тема в сегашните публикации ушивително напомня темата за социализма и комунизма отпреди години. Идеше са значими и хуманистични (християнското милосърдие, социалната справедливост при социализма), но тяхното практическо вънълъщение е деформирано поради неморалните хора, които ги осъществяват (власто-

любиви свещеници, корумпирани партийни ръководители). Въпреки това хората вярват в тези ценности и ги ползват като ориентир за своето поведение (доброволно и без заплащане строят църква или окопават гръбчета на съботник).

Християнството - контрапункт на „чуждото“

Традиционното общество, чиито белези все още носи България, се характеризира с драматично разделяне на „ние-група“ и „те-група“, на „наше“ и „чуждо“. Православното християнство според местната печат е неотменна част от „нашето“, изконно то, българското и като такова противостои на „чуждото“, например ислама.

Характерна илюстрация е текст за възстановяването на църквата в с. Границар, Бургаско. Селото е разположено съвсем близо до турската граница и релефно е откроена идеята за губубой на религиите. „Задната краи границата е външа хората да се чувстват българи - христиани. Още повече че наблизо има турска села, от които няколко пъти дневно се разнася гласти на ходжата. Мощни микрофони стрелят думите му по пограничната ивица. Камбаната и микрофонът ще спорят в пространството между българско и турско.“ („Черноморски фар“, 18 май). Симптоматично е, че според материала светите релиции (а вероятно и етносите, които ги изповядват?) не могат да съществуват успоредно, толерантно, а трябва непременно „да спорят“.

Срецат се и съобщения за случаи на триумф на християнството над ислама. Да речем, изгумънт на Роженския манастир излекувал сирийски бизнесмен мюсюлманин с напълно христиански методи („След като изгумен Евсебий му чел молитви няколко пъти пред чудотворната икона на Дева Мария, друговерецът отново познал себе си.“, „Пиринско дело“, 31 май). Благосклонно е отразена гейността на отец Боян Саръев сред българите мохамедани за приемане на християнската вяра, като отново местните издания правят бързата между религиозна характеристика и национална принадлежност: „Отец Боян Саръев... закле Севдалин, Милко, Елеонора... да пазят неопетнено името на България и вярата на българския народ“ („Нов живот“, 17 май).

Към „чуждото“ спадат и протестантските религиозни секти. Образът на сектистите в местната преса е недвусмислено отрицателен: те са рисувани като агресивни, опасни, дъвжени от

ловко прикрити користни интереси, елемент са нещо „ненаше“, на бръжебната „те-група“. Типичен образ: „Облечени в черни костюми млади мъже, които се представяли за емисари на забранената секта („Слобода за живот“), зърнели настойчиво на всички апартаментни подгреб. Ако някой откажел да приеме брошурите и да изслуша назидателните речи за смисъла на живота, бил заплашван с наказание свише - мъчителна и продължителна агония с фатален край.“ („Черноморски фар“, 17 май).

Масовите налагали към сектите са характерен пример за отнасянето в българското общество към различното и „чуждото“. Някои от сектите се ползват с лоша слава поради авторитарни методи на подчиняване членовете на религиозната общност и стремежите за формиране на безkritично мислене. Но цялостното отношение към сектите е пронизано от типичните черти на предубеждението. Например негативизъмът се отнася и към протестантски църкви, които съществуват у нас от началото на века, а път като обобщаването в отрицанието за всички „различни“ е една от чертите на преизразствъка, отрицателното отношение към набледените през последните пет години протестантски църкви се прехвърля и към онези, които имат бесесиленни традиции у нас. Предпочитанието на православната пред протестантския вариант на християнството в местната преса не се аргументира - православието е „по-добро“, понеже е традиционната религия в България, съхранено е с историята и културата на страната, принадлежи към „нашето“. Всъщност и българите миролюбят религиозни, като търсещи трансцендентни същности за обяснение на реалността се разминават с реалистичния възгled към една „размагъсан свят“, наложил се в модерната епоха.

ИЗВОДИ

Определена тенденция в съдържанието на наблудаваните осем местни български вестници за петседмичния период през май-юни 1994 г. е стремежът да лансираят ценностита на православното християнство. Причините за актуализацията на православието са в необходимостта да се запълни ценностният вакуум на социалистическия идеал и да се открие нов начин на идентифициране на „българското“, като православието е включено в кръга за „нашето“, националното, патриотичното и е противопоставено на „чуждото“ (исляма и протестантските секти). Идентификацията на религиозна основа в модерната

епоха не е оптимален принцип на социална стратификация, тъй като до голяма степен изключва равноправният диалог с религиозно „различните“ в рамките на националното общество и често ги третира като „чужди“, бръжебни и опасни.

Същевременно материалите на религиозна тема създават впечатление за разминаване между декларирани ценности на християнството, от една страна, и църквата като институция и победенето на духовниците, от друга. От публикациите не личи някакво отношение на Българската православна църква и на православното духовенство към обществените проблеми или роля в тяхното решаване.

В съдържанието на местната преса, а вероятно и в реалността, отново се наблюдава отношението светска - духовна власт, което Арнълд Тойбъри нарече „цезаро-патристки модел“. Цезаро-патизъмът, характеризиращ се с пълно подчинение на духовната от страна на светската власт, възниква във Византия и съществува във всички православни държави през средновековието, вкл. България и Русия. Така в православните общества църквата няма самостоятелна роля в обществения живот и не може да играе ролята на опозиция на тържавната власт. Обратно, в Западна Европа католическата църква противостоя в редица случаи на кралската власт и това, заедно с появата на свободни градове, на един по-късен етап става зародището на политическия пурпурлизъм.

Въпреки че законообразуващата и тържавата у нас са разделени, православната църква не функционира като самостоятелна институция, а непрекъснато търси тържавното рамо. Например борещите се същенически крила непрекъснато призовават за подкрепа от страна на тържавни институции за преодоляването на разкола. Аналогично и по отношение на протестантските църкви. Изборът на религия е индивидуален акт, основаващ се на лична воля, а в местната преса непрекъснато се апелира тържавните институции (от полиция и община до Комитет по борба срещу пропагандата, правителство и президент) да се намесят и да противодействат на сектите.

ПРЕСЕЧНА ТОЧКА / Другостта - непозната и агресивна?

Гл. ас. 9-р МАРИЯ ДЕЕНИЧИНА: Смятам, че насилието над другата религия или насилието над другостта, което се проявява в друга някаква религия, говори за нашата ценостна система. В изследването, за което говори докт. Попова и спомена, че като агресивни, апокалиптични и деструктивни са показани сектистите в българските месии, най-изненадващият за нас резултат беше, че по същия начин е представен и исламът, втората религия в България.

Ще си позволя да ви запозная съвсем накратко с рейтинга на ислама, като имаме предвид, че православието е представено предимно като съвързано с традициите и националното съхранение, скрепяющо българската тържавност, милостърно и толерантно. Единствената ясно откроена негативна характеристика е вътрешната му противоречивост и тя се обяснява с църковния разкол в наблюдавания период. Това е в най-общи линии фонът, на който се проектира образът на ислама.

Негативните щрихи тук имат грастичен превес над позитивните. Във водеща позиция при ислама застава неговата агресивност (29), непознатост и другост (28). Той е вътрешнопротиворечив (19) и предизвиква социална деструкция (16), руши българската тържавност и е жесток (15). Религията е показана като изискваща подвластност (12) и съврзана със смърт и унищожение (7), а също и като представляваща национално предателство. Едва след споменатите негативни характеристики исламът пристъпва в месиите като толерантен (6), единен и хармоничен (3) и съвързан с традициите.

При описание на ислама като агресивно вероизповедание се споменават най-често мюсюлманските символи (Коран, фе-редже), а при описание му като жестоко - лексеми с идеологически наслоявания (функционализъм, транснационален исламизъм). Когато религията се характеризира като съврзана с подвластност, се споменават джамия, ходжа, фесове, чалми.

Интерес представляват и спецификата в аргументационните

похвани в обрисуването на ислама. Докато при православието се цели преизмино да се събуди почит и уважение или съчувствие и жалост, тук картината е съвсем друга. Във водеща позиция излизат внушаването на страх, схематизацията и опросточеството, непроверените факти.

И въпреки отдалените различия, вестниците като цяло следват еднна линия на негативизъм при обрисуването на ислама. По подобен начин са показани само някои секти, и то известни с деструктивните си действия.

И още нещо. Докато източноправославните ритуали са нещо добро и полезно, мюсюлманските са представени като опасни и вредни, пагубни за здравето на човека и т.н. Открояни са гъв специфични обреда, като след първия мюсюлмански, която гладувъ, „колабира от глад и жаждъ“, а след втория - „дете получава кръвоизлив след криминален съюз“. Така исламът е представен предимно с негативни ценности и като че е заключен в противоречие: от една страна, мюсюлманите са хората, с които живеем, а от друга - те са непознати, чужди, „други“.

Гл. ас. СВЕТЛАНА БОЖИЛОВА: Особено характерни за мединия подход са илюстрациите, с които е представена исламска религия. В голямата броя на 8 „Груп“ при представянето на курбан-байрама са включени фотопортрети. Едната илюстрация е с текст „Черен коч, заклан от софийския мюфтия“. Какъв представлява снимката - въпросния мюфтия, облечен в съответните духовни обежки, взел топор в ръка и всеки момент се очаква жертвоприношението. Виждаме и коча, един красиво животно, струящо се от енергия. Забелязвате как на безсъзнателно равнището се формира отношение към съответната религия. Тук въобще не искам да коментирам споменатата агресивност и т.н. Според мен издателската поръчка, независимо как се нарича тя, в края на краишата води до нагнетяване - дали ще е словесно, дали чрез невербална комуникация - на съответно отношение. Тази илюстрация е съпровождана от абсолютно неутрален текст, който представлява традиции и показва съответната фактология за това, как ще се празнува курбан-байрамът в София. И още един пример. Друга снимка - същия коч, който много хубаво малко детенце украсява с венче. И отново текстът е: „Това стана минути преди да бъде извършено жертвоприношението. Не искам да говоря

Въобще за безсъзнателната комуникация и доколко нашата преса добре я употребява.
Питания от залата: Има ли подобни примери и с източноправославните традиции?

Гл. ас. СВЕТЛАНА БОЖИЛОВА: Няма такъв пример с християнски ритуали.

Доц. АЛИЯ РАЙЧЕВА: Аз не съм съгласна, че във вестниците няма такива отпрабки и за християнски ритуали. Спомням си, че преди време се появя инфрация - мисля, че ставаща дума за вътрешния министър Николай Добрев, как е отишъл на „свинско погребение“. И после от текста става ясно, че това „свинско погребение“ е организирано като панихида, което е типично християнски обичай.

Гл. ас. СВЕТЛАНА БОЖИЛОВА: В изследвания период, който е едногодишен и в който са включени 2 политически и 5 централни така наречени независими вестници регионален печат, на разнище илюстрация Гергьовден - празник, в който можем да видим чисто езически препратки, никога във визуален план не е показан по споменатия по-горе начин. Когато се показва Гергьовден, се конотира храброст, смелост, войници, поздравления, празници, икони.

Проф. МАРКО СЕМОВ, г.ф.н. / Езикът като медийно насилие

Тази функция на езика не може да се разглежда извън всички други фактори, които предизвикват насилието въобще. И ако тя ни занимава като проблем, то не е защото насилието е неприщъсто на езика, а защото съчетанието „език - медии“ прави мощта на насилието неколкократно по-голяма - това е комбинация със силен мултиплационен ефект.

Насилието чрез езика е толкова реално и специфично, както и всички други негови възможности. Тези възможности на езика са една цяла вселена. И до днес човечеството не е познало нищо по-силно и властно от нежността и галъвността на словото. Всяко новородено познава паднатата власт от докосването на майчината ръка и от достигналото до него слово. Интонацията, с която е произнесено то, мекотата и нежността на думата, тихата възпишка, с която то изва до нас - това са първите

социални контакти на всяко новородено. Словото е и което спира плача на детето, словото, съчетано с песен, е и което го приспива и лъгее във външните на онова възрастство, което всеки човек помни до последните минути на живота си и без което той е лишен от най-същностното, отличаващото човека от всяко друго същество. Нека пак повторим - това е неповторимата ма-гия, която притежава властта на словото.

Съ словото по-нататък са ясно свързани, сякаш са част от него, цял ред други състояния в живота на човека, каквито са мъката и радостта, веселието и тъгата, болката и отчаянието - въсъщността всичко, което минава през сърцето на човека, се изразява и чрез езика му. Ние приемаме като нормални всички тези, произведени с помощта на езика или изразени чрез него състояния на човека. А стане ли дума за функцията му като насилие, у нас се появява странната и всеопрощаща търпимост към факта, че точно този най-изящен инструмент на чувството - съзнанието, се пребръща в най-суртовото и жестоко оръжие, с което при определени социални обстоятелства обществени те инструкции замахват срещу нас. Насилството чрез езика се въвежда в нашето съзнание и си отвръща цели полета на отчаянието, на разъждащата болка, нанесената общо най-често при нашата най-малка съпротива. А точно чрез езика насилието прониква в нашия обществен свят, поради което езикът на насилието, комбиниран с властта на медиите, няма само мултиплационен ефект, но и дълбоко поразява сетивата и нравите на обществото. И не е ли основателен въпросът - има ли или няма право отделната мегия да си служи с това всепокоряващо оръжие, има или няма обществена сила, която да спре тези възможности на медиите? Или става така способността ѝ да вълства над хората и да владее съзнанието им - тази нейна най-голяма привилегия - се пребръща и в най-страшния ѝ недостатък - в способността ѝ да унищожава това съзнание и да разрушава в края сметка mostовете, през които във всяко време се пренасят в бъдещето хуманните структури на всяко общество. Съвременният свят е изнамерил всевъзможни измерители за начина, по който въздейства върху човечеството една микронна цепнатина от някой ярърен реактор. Човечеството владее измерителите, които да ни кажат колко дезодорантът като употребява годишно, с колко квадратни метра се разширява озоновата дупка и вследствие на това каква е опасността от радиоактивно облъчване на отделния човек. Ние знаем с поразителна точност на кое кръстовище

8 коя га е столица на света колко милиграма прах падат от аус-
пуките на минаващите за генонощие автомобили. Тези статисти-
ки и измервания не са маловажни, а още по-малко - безсмислени.
Странно е, че ние нямаме нито едно изследване, което га никаже
какъв е въздействието тази сутрин на заглавието на кой га е
вестник, откъдето три думи, а понякога и гори една, убиват на-
деждите, разбреят на милиони, че и на милиарди хора по Земята.
И такова изследване на ефекта от насилието на езика, доколко-
то знае, не е правено нито във Всеможещата Япония, нито от
Всемогъщата Америка, нито от Всезнаещата Русия... Човечеството
така странно си замваря както очите, така и ушите за този
факт и го приема така, както приема, че въздухът и сънцето са
ни от Бога дадени. Насилието чрез словото и езика ни изглежда
такъв нормално и естествено, че ние гори не се запитваме то
наистина ли е част от нашата социална и духовна същност. Е ли
наистина езикът на насилието белег на човешката култура?
Защо, когато говори за историята на човешката цивилизация,
Ръжин посочва, че тя - историята на човечеството се пише в
три книги: книга на делата, книга на словата и книга на изкуст-
вото. И че всяка една не може без другите две, но единствената,
която заслужава доверие, е последната. Прав ли е той, като раз-
деля историята на словото от историята на изкуството? Това
е един значим въпрос, но от гледна точка на нашите разсъжде-
ния е въпрос с подсказани отговор. Очевидно когато словото е из-
куство, то преминава в категорията на книгите, на които чо-
век може да се довери! Тъкмо затова човекът в цялата си исто-
рия никога не се е доверявал трайно на мисията на насилието. То
е било потребно и допустимо за временни решения, но никога за
установяване на трайни стойности, които при достатъчно
дълго време преминават в категориите на изкуството...

Тези разсъждения ни бяха необходими, за да оглеждаме пред-
ходните общества, в които се сменяха формите на насилието и
в които словото и езикът на медиите не само отразяваха огле-
дано нравствената картина на съответното общество, но до
голяма степен я и творчаха. В силовите общества, каквото беше
обществото на пролетарската диктатура, езикът на медиите
безусловно упражняваше силова функция. Тя обаче далеч не беше
такъв степен като в творчеството. Силовите общества, каквото
беше комунистическата партия, строга и безпоощдна дик-
татура под диктата на пролетарската диктатура и пр. вече из-

вестни и станали банални истини. Езикът на насилието в пре-
ходния период, в който се намира днес България, във времето, ко-
гато, макар и сравнително безкръвно, се извършват тотални
преобразования във всички пластове, структури и бижещи меха-
низми на обществото, стана друг - различен от предишния език
на насилието. Ала все такъв, даже още по-такъв - език на насили-
ето. Търде често антирабствен, недемократичен, брутален,
език на войнствращата посредственост и никочелата нравст-
веност... Този брутален език ни събужда сутрин с включването
на радиото, бълска ни в очите с поглеждането на първото загла-
вие в кой га е вестник. Езикът на снимката, макар и да е друг
език, съчетан с текста под него, носи и други прояви на насилие-
то... Колкото и да се съпротивляваме, колкото и да извършваме
очи от трупа на убития, от зверското покущение над мирния
гражданин, от страшното лице на изнасилената старница или
дете, не можем да избегнем от мята. Арогантността, бесцеремонността и цинизът стоят пред нас и ни гледат с насилието
на своите страшни и жестоки очи. Носено на сините криле на
човешкото слово чрез радиото например, то ни гони в автобуса,
в колата, с която пътуваме, на бърбото, на което работим. Волю
или неволю - бидејќи търде често едно огледално отражение на
живота, който живеем - радиото ни поднася световетне не само
на грубата, уличната престъпност, но и на стопанското и на
външноикономическото самоуничожение, а нерядко и насилието
на самата природа над човека. Урят ни земетресения и поемат
в огромната паст на земята не само определни хора, но и цели села
и градове. Излитат и падат в океаните самолети, атентати
трескат гари и летища, бурят и набоднени опустошават край-
режия, погълщат градове, умират стотици и хиляди издавени.

Всъщност насилието шества навсякъде в живота и чрез
езика на медиите, чрез езика и морала на журналистиката то
достига навсякъде в обществото. Са ли и трябва ли да бъдат
следователни медиите носители на това почти постоянно шо-
ково състояние, в което се намират страните в преходно състо-
яние? Или трябва максимално, чрез езика и словото да го омекча-
ват? Са ли и трябва ли да бъдат силовите нрави, които ни под-
насят медиите, огледално отражение на силовите нрави, които
трескат обществото в пободни преходни състояния? И където
демокрацията е повече декларация, отколкото съдържание.
Няма съмнение, че народите на тези страни са вече седем години
в една или друга фаза на стресово себебусещане, на една безуслов-

на шокова гаденост. Онези от тях, които и допреди началото на промяната - като Чехословакия, Унгария, донякъде и Полша, бяха с една октава по-висока степен демократии, днес съответно са с една октава по-малко шоково обръкани. Следователно бързката между насилието и неговите разнородни форми в обществото и състоянието на демокрацията е безусловно. Към тази бързка слерба да добавим огромната обществена власт на езика и словото, чрез което демокрацията или отсъствието ѝ се пренася в обществото и определят неговата степен на стресово състояние. Това състояние не се определя само от броя на убийствата, от сексуалните насилия, кражбите, от пълната незаштитеност на човека, в края на сметка то ие и от пълната икономическа несигурност, която изправя народ като български в края на века пред реалността да остане без най-елементарното, без онова, което човечеството си е осигурявало без особени проблеми още преди три-четири хиляди години - хляба.

От икономически факти през езика това насилие се превръща в нравствен факт, в разрушаване на традиции, на начин на живот, на установени отношения в обществото, на разрушаване на формални и неформални структури и пр. последици. Забележете, че всяка диктатура си има своя език, докато езикът на всяка реална и истинска демокрация е един и същ. Езикът на химле-рофашизма беше езикът на глаголите, езикът на българския диктаторства - езикът на простите изречения. Езикът на съвременните диктатури на хаоса, с който действа в нашите бивши социалистически страни, е също специфичен. Той е българно циничен, разголено-дързък, брутален, нежненътъленски безоговорен, език на грубото действие, език на калъфърма, понякога по-остъп от острието на ножа, с който престъпниците пробождат гърдиите ни. Това е още език на садизма, който реално съществува в живота ни. В него отсъства полезната илюзия, както отсъства и надеждата, точно тъй, както минават и познатите ни форми на проява на измама и профанация, че след няколко години усилия животът на всички ще стане красавец като пролетно цвете. Сегашният език на медиите е еднозначен - той повече отрича, откълкото обещава, той побежда отчайва, откълкото да се надежди, той лъже и е непочтен и не само когато трябва да посети социална илюзия, а когато изтънява други поръчки, които ще покачат тиража. Защото и днес, както и винаги в недемократичните, в незрелите политически общества, езикът на медиите е език на инсинуациите, в които също прозира и се ширят наси-

лието, както това става в уличните стрелби и среднощните кражби и кланета по домовете на хората.

Такава е за съжаление и интонацията на този език, с който ни се съобщават сумата от тези, макар и познати, достатъчно отвратителни и грозни факти. Заслушайте се в интонацията, с която професионалните говорители ни говорят от страна на телевизията. Изреченията се заспъват, често се изяждат едно друго, без да сме чули и разбрали смисъла на едното, върху него наложи другото.

Може би въпросът над въпросите е - трябва ли езикът във времена, в които има насилие, да бъде и език на насилието. Би ли могъл този език да ни поднася спраничните факти на живота, без да възпитава съответно и жестоки съвести? Това е може би най-важният въпрос, въпросът на въпросите за нашата професионална и нравствена мярка. И отговорът, който ние ще наземим не там, където пъхти изостанала историята, където промените дишат уморено и зловещо, а там, където човекът си е намерил сравнимото добро сигурно място за живот, там, където демокрацията е предоставила на обществото онези правила, които да правят от човека не наплашено социално същество, а достойна личност.

Ако приемем, че насилието в едно общество е най-ярката и пълна характеристика на степента на отсъствие на демокрация в него, то логично е да приемем, че словото на медиите, техният език, начинът на показване на фактите и процесите в обществото, отразяват възможностите на същите тези медии да бъдат носители на една или друга степен на демократичност. Следователно извършът, който можем да направим, е, че пропагандата на насилието в обществото, неговото изтъкване, превръщането на езика в средство за това насилие, в края на сметка не са нищо друго, освен социална незрелост и демократична недоразвитост на медиите в съответните общества. Тази оценка, гори да звучи като присъда над нас самите, е нравствен и социален факт, който не можем да заобиколим, гори много га ни се иска да направим това. Ние сме пред него и той е пред нас...

Нешо още по-лошо - малангливото използване на езика за пропаганда на насилието е едно вече увеличено, уголемено, мултилицирано антиобществено поведение.

В подобни случаи често ще чуем изработена защитна формула - щом ни приема читателят, щом такива, каквито са вестниците ни, потребителят ги купува, той следователно ни одоб-

рява. Това е най-удобната позиция за отбрана, но въпросът е дали тя е и най-моралната. Дали медиите в едно общество могат да се лишат от своята основна функция на коригираща власт, на една власт, която би слегвала да бъде пръба в берархията на моралните стойности. Къде другаде и как другаде в обществото може да се прокламира така масово и така публично нравствената същност на времето, както това могат да правят медиите. А какво са медиите? Освен позиция, освен информация, те са и език. И тоб много често доминира над самата информация, защото именно той може да ѝ придаеш блъск, мощ, уповаща и привличаща сила, но той може и да я натовари с угнетаващите и зловещи възможности на словото. И най-зловещият факт на обществото може да бъде показан така, че да не предизвика зловещи отвътни реакции. Още по-важно - да не ги възпроизвежда. А нима можем да кажем днес, че чрез медиите у нас болъ или неволю не се тиражира престъпността? Лекотата, с която те пишат за насилието и смъртта, не пребърнаха ли смъртта на човека в нещо най-обикновено и най-рутинно, а жестокостта - в склонността към масово поведение. В крайна сметка стигаме до най-същественото - и именно чрез езика и изразните си средства рецица издания, в т.ч. особено електронни, постепенно наложиха усещането, че човешкият живот е нищо, а политическите игри - всичко. Разложението на морала в обществото ни, пълното разместяване на духовните стойности, които са крепили и крепят държавата ни от векове на нас, покрай политиката и политическата наглост се стължат и на насилието, което езикът на медиите носи след себе си. Или най-малкото, не оказва съпротива срещу това същото насилие, което политически бесове са насаждат в обществото.

Тази поредица от болезнени констатации не сърваша допук. Сега идва ред на най-абсурдното. Дори когато трябва да се качи човек на автомобил, гори на едно мотопечче, обществото изисква удостоверение, че човекът е психически здрав и с нормални реакции. Когато се дава ловна пушка, с която най-често се стреля по зайци, също човек чинно застава пред кабинета на психиатъра! Само когато му се поберава най-страшното оръжие - словото, от него никой нищо не иска! Към него посягат и луди, и нормални. И образовани, и неграмотни хора. И с нормални реакции, и също така откровено перверзни. Затова, колкото и да искаш да потърсиш оправдание, че мисията на журналистиката в обществото е да отразява като в огледало онова, което става в

това общество, когато то е болно, силово и окървавено, очевидно мисията на журналистиката не е и не може да бъде такава. Нейната мисия е много по-голяма от тази на автомобилното огледало...

Тя е и трябва винаги да бъде много по-високо от требните търмички и трапчинки на живота. Тя трябва да бъде съвест! Тя не може да не бъде! А съвест има там, където имаме указани от цивилизацията и демократията чисти нравствени послания! Всичта откъм тази си позиция, нравственост и журналистика са негелими!

ПРЕСЕЧНА ТОЧКА / „Езиковата агресия на медиите“ и развитите демокрации

Проф. ПЕНКА КАРАИВАНОВА, г. ф. н. Едва ли може да се търси непосредствена връзка между степента на развитие на демократията и мединияния език на насилието. Доказателство за липсата на такава връзка е все по-голямото място, кое то заема темата за „езиковата агресия на медиите“ в обществения диалог в САЩ, най-развитата демокрация... Там често си задават въпроса: „Нуждаем ли се от езикова полиция? Или грозотата на нашия обществен диалог просто е част от по-добро заболяване, от съвременна култура, чийто преобладаващ стил е агресия в лицето ти?“ - пиша сп. „ЮС Нюз енд Уърлд Рипорт“. Самото споменаване на „езикова полиция“ предизвиква отбътното разстояние, че идеята за ограничаване на словото изглежда съвсем неамериканска, защото свободата на печата, което означава свобода на словото, стои на първо място в кодекса на правата. Но тази идея се поражда от съществуващата опасност медиите да попътват в потока от конфронтации, отрицание и плоска старомодна омраза. Мнозина в страната вече са убедени, че медиите носят главната отговорност за откъсване на свободата от отговорността. Десетилетия второкачествена телевизия е учила американците да виждат в конфликта и насилието, а не в мъдростта и търпението разрешаването на проблемите им. През 90-те го-

дини с „разговорните шоута“ се оформя и „радио на омразата“, което се превръща в мегафон на обществения гняв. Тази тенденция води до фундаментално преобръщане в културата на правата. Американците са имали гарантирани права спрещу властта. А сега обществото е разкъсвано от една група, която претендира за права, спрещу друга група, като всяка от тях се смята за жертва на другата. И това води до „ниче спрещу те“ и „те спрещу нас“.

Културата на съперничеството осигурява една лъжлива драма, която мешупе се изкушават да експлоатират. Всичко е предмет на осимуване. Мешупите усещат, че да се нападат социалните норми е добър бизнес. Последица от това е подкопаването на моралната власт на всеки - от папата до президента. Мешупите на съперничеството нападат всяка личност и всяко бъдърение и това прави трудно изграждането на консенсус или сцепление на обществото. Това може да е добре за бизнеса, но е лошо за Америка, заключават мнозина изследователи на процесите в мешупите. Предварително се смята, че всяка обществена фигура крие някаква мърсна тайна и че дълг на мешупите е да я извадят на показ. С такава отъмнителна култура е невъзможно да се обедини една нация или да се лекуват раните ѝ. Вече се е оформило обществено мнение, че печатът се изразходва в трибунални лични проблеми, попаднал в „канана на собствената си орбита“, в гребни политически вражди и празни идеологическиベンети, вместо да изнася на показ гинялото в бизнеса и управлението. Председателят на Камарата на представителите Нют Гингрич нарича пресата „патологично цинична“.

Мнозина препоръчват мешупите да направят своя избор между здравия скептицизъм и нездравия цинизъм в полза на пръвото. Медийната реторика да бъде успокоена, по- внимателно да се претеглят думите, даже която се изнасят или коригират язвите на деня, да не се прибавят до грозното насилие на словото. Въпреки правилото, че добрата новина не е информация за печат, в САЩ обществеността е вече убедена, че не бива да се позволява на мешупите да превърнат разделението, „неба и омразата“ в „американска национална тема“. А още по-малко българските мешупи могат да си позволяват да копират тази отхвърляща вече американска традиция, защото България повече от САЩ се нуждае от

политическа култура на съгласието, за да преодолее внедреното дълбоко в българския национален характер противопоставяне, пренебрежение към авторитети, институции и държавна власт.

Както десетилетия наред, политическият елит на водещите развити държави продължава да действа в руслото на силовата инерция - особено в предизборни периоди. Без да забелязва, че възприемащата аудитория е направила вече преход от възхищението пред успешни заграницни изби на националната сила към вътрешни ориентирани насочености за коригиране на неблагоприятни процеси у дома. Колкото управляващите не отчитат набреме значението на такъв преход в нагласата на населението, това може да доведе до непоправими загуби за тях. На такова недоглеждане изследователите отдават загубата на президентските избори от Джордж Буш през 1992 г. В кампанията си той заложи на силовата метафора, т.е. упобаваше се на въздействието на силовото превъзходство на САЩ на международната сцена, проявено в американската победа в „Пустинна бура“. Метафората на войната - „все още остават много вълци в гората, макар съветската мечка да е унищожена“ - беше запазена като доминираща в предизборната реторика и при новата психологическа нагласа на електората, насочен към последните към вътрешните проблеми, а не към Външнополитическото обкръжение. На него вече не му възействаха с такава степен предупрежденията за „хищници по периферията на цивилизацията“, както по време на „студената война“. Военната метафора се среща с публика, отглеждана от протължителното ангажиране на САЩ във вътрешните проблеми на други страни. А Буш продължаваше да наимява манифести на успеха от Персийския залив, без да се опитва да оформи нова конфигурация на реториката си. Тази логика беше определена от анализаторите като „ортодоксия на нео-студената война“, която запазваше като централен контраст между цивилизираното и дивото, между приятели и врагове. Само че сега враговете са терористи, взимащи заложници, незаконни режими с „непреодвъдими управляващи“, които се спремят да се събият с оръжие за масово унищожение, първни импулси на национализма, авторитаризъм, анархия други Cagdag Хюснубици и т.н. Пробвалът на Буш е заложен в опитите му да

приспособи реторичната ситуация след „студената война“ към ориентацията на военната метафора, при положение че американското съзнание беше заето вече с вътрешни грижи. Освен това краят на съперничеството на суперсилиите нанесе удар на Буш, като дебавира политическото предимство да бъде водач на свободния свят. Традиционните външнополитически имиджи не са вече така ефикасни след края на „студената война“. И този случай показва, че новинарският дискурс работи на няколко структурни равнища: макроструктурно (когато давено събитие се поставя в определен контекст, чрез който да се повлияе на интерпретирането му), микроструктурно (когато давено събитие се представя от определен ъгъл или фокус като резултат на изключване или елиминиране на отдельни негови аспекти) и реторично (което е свързано със стилистичните избори на журналиста - метафори, примери, афористични фрази, описание и визуални образи, тъврде важни за информационния процес).

Сtereотипите на насилието - въоръжено, икономическо, ценностно или вербално - прогължват да присъстват и в новия международен рег след края на „студената война“ И затова той спрavedливо се поставя под съмнение. Внесятъбите с десетилетия интерпретативни подходи още дават своите отражения. Утъпканите колобози са по-лесни, а много по-трудно е изграждането на меси на полерантността, равнoprавието и освобождаването от грубия настиск на силните. Все още е трудно да се намери верният отговор дали медиищите ще престанат да подхранват политическата култура на „всеки срещу всеки“ в името на тираничното си превъзходство и ще изберат пътя на облагородяването въздействие върху обличването от насилие национално пространство, или ще продължат ескалацията на грубата езикова агресия.

ИВАН НИКОЛЧЕВ: В последните четири години бях в Съединените щати, в университета в Мериленд, където правех аспирантура по журналистика. От изказването на проф. Карапанова останах с впечатлението, а може би и вие, че едв ли не в Съединените щати е постигнат обществен консенсус по темата „насилие и мечки“. Това по мое мнение съвсем не е така. Споровете прогължват, и то прогължват десетилетия вече. Това, за което стана дума, е една от шко-

лите - че трябва да има някакъв контрол, какъвто и да е той, над езика на медиите, като под език тук разбираме и визуалния език на телевизията. Другата школа казва, че не трябва да има никакъв контрол. Защото в Съединените щати водеща е Пръвата поправка към Конституцията, която гласи: „Конгресът не може да приема закони, които да ограничават свободата на словото.“ На базата на тази поправка се водят десетки и стотици дела за случаи, в които някой е ограничиликъкъв свободата на словото. Така че та-къв консенсус няма. А терминът езикова полиция дори отива по-нататък - към термина мисловна полиция, ако мога така да го преведа. Но той много повече се използва от пропагандиците на ограничаване на свободата на словото.

В Съединените щати се възприет, или по-точно се експериментира, един по-друг подход. Телевизията и филмовото производство са възприети един вид автоцензура. Те правят рейтинги на филмите, преди да ги пуснат. В зависимост не само от сцените на секс, но и на насилие филмите са подредени - например десет до каква възраст не могат да ги гледат. Но това е доброволно - в самата филмова индустрия. По същия начин телевизията, която беше подложена на настиск заради насилието, което показва, предложи сама да си регулира програмите. Един от проектиите беше въвеждането на малък електронен чип към телевизорите, който да блокира програмите, които са пълни с насилие и са предназначени за деца. Това е съществено, тъй като има герояизация на насилието и децата не могат да преценят дали насилието е отрицателно явление, или трябва да следят героя, който побеждава на всичките с пистолет и юркък.

Това е едната страна на нещата.

Од друга страна, бихте могли да пуснете радиото в Съединените щати и да чуете радиопрограми, така наречението ток шоус, в които водещите използват най-невъзържани думички, макар че някои протестират, но в същото време никой не може да им попречи. Има подобни радиопрограми, които се излъчват от десетки радиостанции. Има текстове на песни, пълни с нецензурни думи. Има и текстове на песни, провокиращи насилие.

Много бихме искали да има някъв модел за това, как да се справим с проблема „мечки и насилие“, за да не преоткриваме колелото. Но за съжаление гори и развитието демокра-

ции нямам консенсус по въпроса и не са го решили. Доброто е, че там има традиции и със спорове в обществото нещата вървят близко до оптималното решение. Струва ми се, че трябва още госта да се поборим с този проблем. Затова трябва да видим какво другите са направили, да го разгледаме критично и да го разположим в нашия контекст. Не че ние ще стигнем до решението, но поне да се приближим до него...

Гл. ас. д-р МАРИЯ ГРИГОРОВА / Езикът не търпи насилие и не трябва да бъде инструмент за насилие

Открай време между творците на словото (в това число и публицистите) и филолозите е имало спорове за „влияние“ на езика и за „заслуги“ в неговото книжково устройство. Отворим ли периодиката от първата половина на ХХ век, ще открием полезни дискусии в името на книжковния езикът напрещък. Днес като че ли се забелязва една конфронтация между две групи - за сметка на езика. Няма езиковедски научен форум през последните 5-6 години, на който да не е разискван езикът на средствата за всенародно осведомяване (филолозите решително отхвърлят думата „масмедиа“).

Според специалистите българският език е много богат. Напоследък в езика на вестниците набледи много от това неизчертано словно богатство. Забравени съуми се актибизираха в речника на вестникарите - турцизми, просторечие, булгаризми и цинизми. Започнаха да се съмняват различни стилистични и лексикални пластове, да се съчетават несъчетаеми неща. За това обаче е необходимо голямо маисторство. Както в модата - само големите стилисти могат да си го позволяят и резултатът да е положителен.

През 1995 г. по повод празника на славянската писменост и българската просвета и култура - 24 май, във в. „24 часа“ (бр. от 20.V) се появи голямо заглавие „Българският се излези“ подзаглавие „Езикът ни се развесели извън идеологическите окови“. В статията се коментират в ироничен стил новите обръщения,

чуждищите, правописът, бъдещият закон за официалната реч. Под тази статия пък четем заглавие „Баш реакторът: преско-чихме десет века“ - интервю с Валери Наиденов, тогдашният главен редактор, в което той дискутира задочно с анонимния обобщен образ на филолога. Припомням най-главното. Сегашните вестници, за разлика от предишните (преди 1989 г. - б.м.), се пишат не в обратна, а в права перспектива, т.е. най-важни са тези неща, които са най-близо до човека, затова те са и най-големи. Фактът, който интересува читателя, сега е подчертан най-силно (чрез изваждане на първо място в изречението), а преди фактът се е омаловажавал в полза на идеята. Так се казва, че вестниците са най-масовата стока, те са по-масови и от кока-колата; те са най-призменената част на езика и не се занимават с философски трактати - университетските алманаси не бива да се бъркат с вестника. Вестникът е градско явление, затова езикът му е градски: по-пресечен, по-аналитичен, по-телеграфен. На повечето от тези „атрактивни“ констатации не може да се възрази, но езиковедски изследвания доказват точно обратното на някои съждения. Например „парадоксално“ свободният български *словоред* (факт, от който вестникарите се възползват често) не е чак толкова свободен - в езиците без падежни форми правят словоред логически в по-подходящ от обратния. Психометрични изследвания доказват, че предварителните очаквания за приближение на вниманието върху „новината“ чрез обратния словоред не се оправдават - възприемането на смисъла на изречението се затруднява. Заглавието „Дете с две глави роди майка“ зучи глумично и абсурдно, въпреки че се подразбира, че не детето, а майката ражда. С изкривено вече граматическо мислене подхождат към друг заглавие в същия вестник - „Човек ухапа куче“, но след прочитане на съобщението разбира, че информацията в заглавието с прав словоред е вярна - човек ухапал куче, а не обратното; сензационен е самият факт.

Разкрепостяването на езика в печата засега дори граматиката, в частност морфологията, която е най-консервативният пласт на езика. Думите започнаха да се „разсичат“, да се делят на морфеми, да се „усукват“ - само предпоставен определителен член засега не съм виждал по страниците на вестниците. Патент на един вестник стана частицата „май“ да се пише в края на изречението, след запетая, както и засилена употреба на преизказните глаголни форми - за внушаване на съмнение, ирония и неангажираност с изнесената информация.

За **булгаризацията**¹ на езика в печата е писано много. В цитираната вече статия от в. „24 часа“ се апелира за „реабилитация“ на синонимията. В някои вестници тя е постигната. На четвъртата конференция по социолингвистика (София, 9.-12.IX.1993 г.) проф. Ст. Брезински изнесе доклада „Евфемистична перифрастична синонимика на специфична лексика в съвременния ни печат“, в който представи богато „ветрило“ от синоними на една дума, но за съжаление тази дума е... полов член. Не че в разговорната реч такива думи не се чуват всекидневно, но защо трябва да се учат и чрез вестници? Известни е, че няма мярка дума, няма и гроздна дума, както няма и ненужна дума (все в някъв контекст ще е нужна, щом я има в езика ни). Има не намясто употребена дума.

Българският журналист преоткри и метафората, той просто се влюби в нея - особено в „кървавите“², „цветните“³ и „геометричните“⁴ тропи, залагайки на асоциативно-комбинативната мъсть на читателя. Не може да не се признае, че някога сме изненадани от забидни езиково-стилистични находки. Глаголът „натамарчи“ например е един от тях - получен чрез концептизиране от фамилното име на прокурора Татарчев и глагола „натпорчи“. Развесели се езикът ни наистина!

Ще спомена и за една скриста форма на езиково насилие - чрез клишето, шаблона. Забелязва се един интересен факт - разкрепостявайки се, езикът на пресата се заразява с нови „словесни бащи“. Такива са глаголите „стартери“ и „финишери“ - в различно съчетание. Оставаме с влечателността, че всичко, което има начало, може да стартира, а всичко, което има край, може да финишира: творчески сезони, музикални събития, кампании, включително и човешки живот. Както и глаголът „реализрам“ - реализира се всичко: програми, идии, пари, голобе, мечти... Защо прибягваме до шаблона? От беден речник, от умствена леност, защо икономия, от оригиналничение или от убеденост, че с тях ще бъдем най-добре разбрани (нали и другите мислят и гово-

рят по схема)? Използваме модните думи в началото за пародия, за ефект, докато се окаже, че сме станали и ние пъхна жертва и неволно насиливаме с тях mean, които искам да имат свободата на избор от българското словно съкровище.

„Езикът е живо същество - е писал някога Николай Райнов.⁵ Неговото същество се образува от съществителни, които са опората, тъврдото в организма. Глаголите са неговите мищици (мускули), те са еластично настъпвателни, без тях не би било възможно движението на организма. Прилагателните приличат на кожата и тъкстините под нея: те моделуват телесните форми, та придават хубост на снагата. И другите части на речта вършат своята работа: ако нямаше нужда от тях, нямаше да се явят...“ - Затова, ако пропължа в същия пластичен стил на разсъждение за езика, щих казала, че езикът чувства болка, когато го чупим в необичаен словоред - независимо от целите; стене, когато го мачкаме и сриваме в съръхикономични структури; задъхва се от прекалена глаголност; умира, когато го лишим пък от всякакава динамика посредством множеството от глаголни съществителни.

Колкото и декларативно да звуци, призовът на езиковедите е: езикът не търпи насилие и не трябва да бъде инструмент за насилие върху езиковото чувство на българина! В противен случай осакатеният от нас език си отмъща - става език на наши-те деца.

¹ Вж. Венче Попова. „Булгаризацията в езика на политическата стаптица“. В: „Проблеми на социолингвистиката IV.“ С., 1995 г., с. 200-213.

² Вж. Йордан Попов. „Един кол, друг му иска „лавата““. В: „Стършел“, бр. 2648, 15.XI.1996.

³ Мария Григорова. „Цветни“ стилистични тропи в езика на периодичния печат“. В: „Проблеми на социолингвистиката IV.“ С., 1995, с. 240-243

⁴ Димитър Яремов. „Публичният език нахлу в геометрията“ В: в. „24 часа“, бр. от 24.XI.1996.

⁵ Съществително, прилагателно и глагол. В: „Родна реч“, 1933 г., kn. 3

РОСИЦА КРУПЕВА, зам.-председател на СЖБ

„Подкрепа“ / Престъпление без наказание

В условията на започналата да се формира и у нас пазарна икономика ожесточаването на конкуренцията между медийните добиве до рязък спад на моралните задъръжки и журналистическата етика.

Компенсаторен рефлекс на имплементната журналистика

За да се привлече вниманието на читателите (аудиторията) при липсата на сензация в информацията, тя се създава изкуствено, чрез ефектни стилисти похвани или „екзотично“, необичайно отношение на автора към събитията. Така с цел вдигане на тиража (зледаемостта) се стига до парадокса насилието, вместо да внуши естественото чувство на отвращение, да предизвика неадекватната реакция на смях, гори възхищение! За пръв път се сблъсках с подобно явление през 1988-1989 г. в предаването на Петербургската телевизия „600 секунди“, водено от популярния журналист Александър Невзоров (сега депутат в Руската Дума). Шокирана не толкова информацията, колкото начинът, по който се разказваше една криминална хроника - със смях, като виц с фрагменти на уестъри: „Днес служителите на реда откриха още трима заклани на „Крайбрежна“. Разфасованите трупове вече са в градската морга, но още не са комплектовани, ха, ха! Липсват 1 бр. глава, 1 бр. крак и 4 пръста.“ Но за разлика от „Любимца на целия български народ“ в „24 часа“, който използва абсолютно същия похват при отразяването на събитията и СПИРА ДОТУК, в края на предаването си Невзоров винаги напираше десетина секунди за коментар на хрониката, който неизвестно насочващо зрителя към размисъл, че има нещо събръкано, че нещо не е наред в това общество...

Медиите у нас акцентират предимно върху детайлите от престъплението или трагичното произшествие. Умишлено или не, се пропуска „ обратната страна на медала“ - неизвестното наказание. Остават без наказание и медиите, пребърнали се в апологии-

ти на насилието, както и техните спонзори - възхновители. Защо ли?

Средство за сплашване

Една от функциите на медиите в условията на демокрация е съдник, коректив на властта. У нас те постепенно се пребърнат в съучастник на властимащите - средство за манипулиране на общественото мнение. Чрез умишленото всекидневно акцентиране върху насилието те принуждават обществото да живее в състояние на перманентен стрес, който го прави инертно, лишава го от собствена инициатива. Корабокрушенските картини, които рисуват медиите, от една страна пласкат обикновения гражданин (чрез внушаването на мисълта, че от него нищо не зависи) към апатия и покорство, а от друга - отвличат вниманието му от съдъбносни управленици решения и законодателни актове в полза на определена политическа сила или икономическа групировка.

Катализатор на насилието

Седем години след началото на реформите властимащите вече без задъръжки, в зависимост от интересите си, използват медиите за „наливане на масло в огъня“ - разпалване на етнически конфликти, изостряне на политическата конфронтация или всекската нетolerантност.

Естествено, в момент на преход и реформи за обществото насилието като деструктивно явление може да има свое значение и роля на ускорител на промените, но това не може да бъде основание то да се фетишира и утвърждава като постоянно норма на поведение и състояние на обществото.

Насилието върху медиите

За да бъде употребена една медия за целите на определена институция, политическа сила или икономическа групировка, върху нея се оказва насилие по един или друг начин, което е по същество престъпление, оставащо без последствия. Наи-често насилието е ЗАКОНОВО, чрез налагане на недемократични закони за медиите, или ИКОНОМИЧЕСКО - „който дава парите, той по-ръчва музиката“. Медиите са подложени на силен *натиск и от-*

страна на някои специални ведомства, които чрез заплахи или ангажирани с тях работодатели спират определени публикации или силово налагат публикуването на компромати за станали не-убийстви личности или организации.

Обикновено насилието се упражнява върху редакционната политика на медиите като цяло, но много често жертвите стават и *отделни журналисти*. Тук спекътът на методите е поширок и по-разнообразен, като се започне от *класически шантаж* чрез заплахи, ровене в биографията с цел търсене на „тъмни петни“, мине се през напористи *опти за корумпиране* чрез подкуп или принудително ангажиране със съответното ведомство и се стигне до *крайни мерки* като „камастрофиране“ или „самоубийство“ на журналиста, достигнал до опасни факти. В тези случаи от особено значение за запазването на редакционната и личностната независимост е ролята на журналистически синдикати и професионални сдружения.

Властимашите у нас по принцип се пазят от прилагането на крайни, грастични мерки с потенциален международен резонанс. Те предпочитат да налагат болята си върху журналистическа гилдия, като атакуват по-често журналистите, разчитайки на липсата на чувството за солидарност, а медиите (особено обществените) се контролират КОСВЕНО чрез финансови лостове.

И ако все пак се стигне до демонстративни акции, като групови уволнения или скандално закриване на медии, то несъмнено става въпрос за поредния *сценарий с цел създаване на фалшив дисидентски имидж* на журналисти и медии, които по-късно, при промяна на конюнктурата („смяна“ на властта) да бъдат употребени по предназначение.

Само журналисти, които си дават ясна сметка за отговорността и спецификата на своя труд поради големия му обществен резонанс и мултилициращ ефект, биха могли да бъдат сигурни бариера срещу *насилието като постоянно явление в медиите на този етап*. В нашето време на преход с признаки на икономически хаос и задълбочаваща се духовна криза в обществото расте и ролята на журналистите, които със своето перо би трябвало да дават тон, да насочват постепенно обществения интерес и напрурваната енергия от деструктивното насилие към градивното, хармоничното и полезното за обществото.

Гл. ас. г-р ЗДРАВКА КОНСТАНТИНОВА / „Разбойници с перото“

„Разбойници с перото“ - този израз шества в политическия, в журналистическия и лексикон, пък и в художествената ни литература поне няколко десетилетия. Навлизането в неговата етимология би разкрило само някои от аспекти на взаимоотношенията между медиите и насилието: насилието над медиите, медиите като насилие, впечатляващото количество вариации на тази тема, с които изобилства историята на българската журналистика. И, разбира се, не само тя.

Забележителното е очевидно, че емблематичният израз „разбойници с перото“ се ражда във времената на ускорена модернизация на българското общество. Така че Въсъщност той опира до търдите сложения въпрос за корелацията между модернизация и насилие.

„Последователно напомняме ний минали исторически факти, за да обърнем вниманието на тия *разбойници с перото* (подчертано в оригиналa - б.м., З.К.), че тяхното поведение не може да бъде полезно за Короната и отечеството, че нямат друга цел, освен да създават конфликти между Господаря и народа“ - това са думи на Стефан Стамболов. Изречени са във времената, отново акцентирана, на ускорена модернизация на страната ни. Когато впрочем българската интелигенция е госта добре платена. Във времената, когато вече се чертае портретът на модерния български печат: в лицето на органа на Народноизбералната (Стамболова) партия в „Свобода“ (1886-1899, 1918-1920), на първия ни социлен Всекидневник „Балканска зора“ (1890-1900), пребърнал се в рупор на Стамболов.

Точно тогава в едни и същи момент са приеми Законът за изпредявление на разбойничеството и Законът за печата. Това става през декември 1887 г. на Първата редовна сесия на Петото обикновено Народно събрание.

През 1889 г. разбойничеството вече не спъва живота на страната. През същата година единственият оцелял... опозиционен весник е „Народни права“ (1888-1932) на „легалната опозиция“ от Либералната партия на Радославов. Той атакува само вътрешна политика на Стамболов. За една година (1988) в „Народни права“ е съден 43 пъти.

Не е трудно да се открие, че на една и съща политическа логика са подчинени както Законът за изпредявление на разбойни-

чеството, така и Законът за печата от 1887 г. И двата действат по ускорена процедура за бърза и ефикасна разправа с политическите противници, като техните постановления се простират далеч отвъд първоначално обявените мотиви.

Няма да се впускат тук в подробности, свързани с конкретните проблеми на управлението, потърсили разрешение чрез своеобразното синхронно действие на двата закона. Но за нас е особено интересна аргументацията, с която се приема Законът за печата от 1887 г. Желанието било не за ограничаване свободата на печата, а за нейното ограждане. Нещо повече, в окръжкото относно прилагането на закона е наблюдано върху убеждението на Народното събрание, че един от най-опасните виновници за „народните нещастия“ са злоупотребите със свободата на печата.

Тепърва въз основа на детайлни проучвания трябва да се изследват особеностите и последствията от зареждането след Освобождението на нашата модернизация с насилие и по отношение на медиите.

Още през 1880 г. при дебатите в Народното събрание по кои закон да се съдят престъпленията по печата Стамболов обръща внимание на политическата, а не на юридическата страна на въпроса. В изказването си той изравнява в правно отношение писателите, журналистите, обществените дейци и българните престъпници.

Разбира се, няма нищо ново под слънцето. Например Наполеон поиска в Аменския мирен договор (1802 г.) да бъдат включени условия, които позволяват претирането на памфлетистите и на карикатуристите както на убийците и фалшивиковите на престъпници.

През 1881 г. след съ suspenseрането на Търновската конституция и въвеждането в Княжество България на Турския закон за печата, в окръжкото за неговото приложение журналистите и писателите са приравнени с българните престъпници.

Наказателният закон за престъпленията по печата от 1883 г. се стреми да охранява тържавната власт от „разрушителната“ роля на свободния печат. Същата теза се повтаря и в аргументациите на закона за печата от 1887 г.

„Аз не признавам българската преса, това са разбойници с перомо.“ - думите са на Димитър Петков, старатника на Стамболов. Изрича ги като министър-председател през 1905 г., по време на второто стамболовистко управление. Тогава Димитър

Петков явно е загърбил одисеята си на журналист с псевдонима Свирчо, в която има какво ли не - и сопа по гърба, и сопа в ръката. Отнова време остава нарицателното за разпасаност в печата - свирцовщина. По името на Димитър Петковия в „Свирка“ (1883-1885) - „лист за подсвиркане и подгавряне“.

В примера с Димитър Петков се представят и „двете спорни на медала“. Не само насилието над словото, но и насилието чрез словото. Случайно ли Алекс Константинов не пропуска да представи „Бай Гано журналист“. Между другото точно в тази част от съжета Данко Хайръзина мечтае да основе банка.

Но има един писател, публицист, общественик - Стоян Михайловски, за когото „разбойниците на печата“ е доминантна тема. Така е озаглавена неговата поема-гротеска (1901 г.). В драмата „От разбълък към пробала“ (1905 г.) пропотъпът на „азетаря аферист Прокопий Шарлагански в Дико Йовев, редакторът на в. „Свят“ (1900-1902), организирал фалшификация на гербои марки за милиони левове.

В „Разбойниците на печата“ от образци на тяхната словесност Стоян Михайловски прави следната колажна реплика на Вестничето:

„Сган мръсна, същества от кал, душевна тиня, каймак от храчки и сметана от помия.“

Тодор Панов в „Психология на българския народ“ отделя немалко място на „разбойническите наклонности на всички партийни щабове в България“ и на „вестникарския вертел“, като не пропуска да отбележи, че у нас явленията изват по индукция и в този смисъл отрицателните белези на съвременната преса достигали в България със апогей.

Крилатата фраза „разбойници с перомо“ в двата аспекта, които ширеха, поставят редица небралезни въпроси. Но един от тях не бива да бъде отминаван: кое е по-справно - дали насилието над словото или насилието със словото. Не само историческият курсър подсказва, че посегателствата върху свободата на словото са много по-опасни. Най-малкото заради шанса на силенето чрез словото да се преодолее със слово.

III ЧАСТ / Насилие и телевизия

**Доц. д-р ШЪРЛИ РАМЗИ,
д-р МИША НЕДЕЛОКОВИЧ / Ескалация
на напрежението: Насилието
в международните новини**

*Настоящото проучване * представява съдържателен анализ на избрани международни новини от централните информационни емисии на множество телевизионни станции, като целостното намерение е да се обясни разликата в представянето на идентифицираните елементи на насилие в различните държави.*

Подобно изследване стана възможно само след усъвършенстването на съвременните технологии, което позволява техническото съвместяване на международните телевизионни системи.

Митичният облик

В съвременното общество информацията за закононарушенията, разпространявана чрез средствата за масова комуникация, придобива повече митичен, отколкото информативен вид. Най- и Дийн поставят акцента върху социалното сплотяване и моралната солидарност като вторични следствия от моралните и политическите обществени функции на публичното наказание и възмездие (1982).

Морално-обединителната функция на криминалната хроника, или най-общо казано - на „лошата новина“, дава знак, че осведомяването като основен канал за структуриране и предава-

* Проучването беше изпратено от авторите от Факултета по журналистика и масова комуникация „Х. Х. Хърбърт“ на Университета в Оклахома и беше представено на участниците в семинара.

не на социално познание въщност разпространява идеологии. Цитираните автори поддържат тезата, че идеологии въздейства чрез популяризиране и утвърждаване на интересите, перспективите и постъпките на доминиращата прослойка от обществото. Това подкрепя и Смил (1979), в чийто труп преобладаващата част от темите се отнасят до коментари за изяви на правителството. Политическият контрол е възможен чрез ключовия механизъм на общественото мнение и това се постига с културен баланс между толерантност и нетърпимост. Приема се, че съществуването му е в митична зависимост от различните методи на представяне на насилието в международните медии. Настоящото проучване представлява съдържателен анализ на измеренията на насилието, представено в международните новини. Някои от изследваните медии, макар и да демонстрират склонност към излагане на сцени с насилие от по няколко секунди, все пак никога не показват кръв в кадър; други се колебаят да показват трупове или тяхното пренасяне и погребване, а трети излъчват подобни сцени.

Смисълът, скрит зад образите

Една от творческите разработки за човешката комуникация, която доведе до развитието на информатиката, произлиза от електроинженерството. „Математическият модел“ на Шанън и Уиър (1949) описва комуникацията като линеен еднопосочен процес. Приносът на този модел се състои в това, че чрез него се описват пет функции, осъществявани по време на комуникативния акт, успоредно с една гисфункция (шум). Чрез този модел учениите получават основа за изследване на функционалния и на гисфункционалния аспект на комуникативния процес. Що се отнася до визията, от Бейстън (1973) извърши концепцията за „глушосочния ефект“, в която информацията, изразена вербално и невербално, произвежда цялостен ефект върху индивида; вербалните и невербалните сигнали се сблъскват, като всеки от тях може да вземе предимство над другия. Багали и Дък (1976) твърдят, че това е една новаторска концепция, която дава възможност за поглед върху телевизията от гледна точка на невербалните ѝ послания и техния слобесен изказ. Тези автори смятат, че диапазонът на изразната техника, използвана от „производителите“ на телевизия, все още има перспектива за обогатяване; следователно, мащабите на „несъзначителното влияние на контекста на

информация, предадена по телевизията, са огромни, особено ако критичността на публиката към това, което се казва, е ниска.” (1980, стр. 10). Същото твърди и Луис (1991):

„Телевизията не се прави в условия на идеологичен вакуум. Авторите на предавания и реклами споделят голям брой идеологически и естетически аксиоми с хората, които ги гледат. Някои от тези възприятия за създавани от телевизията за телевизията. Чрез формите на рекламата и видеоклиповете тя е възпитала публиката с необходимата културна компетентност да възприема дъвиращи се образи, всеки от които трае малко повече от една секунда. Дори когато бързите между тези изображения са неясни, културно компетентната публика няма проблем в разбирането на смисъла. Много от рекламиите, които сега приемаме за нормални, щях да бъдат неразбираеми за нас преди тридесет години. В известен смисъл телевизията е възпитала у съвсема публика нова система от естетически принципи - визуална граматика, която споделят едновременно производителите и потребителите.” (стр. 63)

Както Луис твърди, обменът в културната комуникация може да се променя много по отношение на възприятията, които се създават в дадена култура. Тези възприятия се основават на точно определени серии от идеологически презумпции и мяжното всеобщо приемане. Това според автора дава почва за проучване на „предпочитан смисъл“ на телевизионното послание. „Предпочитаният смисъл“ представява упражняване на власт в рамките на една система от споделени културни разбирания.

Луис твърди още, че високата степен на асоциативност на телевизията позволява на авторите на реклами да работят на ниво метафори, като усъвършват каквато поискат за един продукт (дори когато говорят за демокрация в реклами на „Лепси“, или за любов - в реклами за диаманти и пр.), без възможност да изричат лъжа. Той обяснява, че логиката, построена на пряка асоциация, е възможност толкова проста, че след необходимия брой повторения може да достигне и до най-незаинтересувания зрител.

Барт определя тази асоциативна форма на комуникация като мит. Според него митът съществува в измерения без исторически координати и не се поддава на последователност или разбирание. Силата му на въздействие идва точно от трудността да бъде опроверган (Барт, 1988). Луис поддържа тезата, че „производителите“ на новини, каквито и да са техните намере-

ния, са производители на митове. Той казва, че повечето митове на структурата на новините за побежето зрители не поддържа в себе си и необходимите бързи и следствия, за да се стигне по-далеч от общата асоциация (стр. 144). Луис заявява, че ученичите трябва да имат пребив бързките, съдържащи се в „контекстуалния смисъл“ на една култура, когато правят оценка на резултатите от гледане на телевизия. Борбата за семантична хегemonia, както тоя се изразява, изобилства от многозначност и противоречия. Това е борба, която не се вписва смислов в най-占领ните територии.

Като телевизионни зрители ние обикновено не съзнаваме неизбежното ни участие в „борбата“ за смисъл. Когато сидиме пред телевизора, то е повече, за да си починем, отколкото да сме критични. И така, независимо дали има харесва или не, всекидневният контакт с калейдоскоп от суми и образи, които заливат същите ни, формира неумолимо нашия собствен семантичен свят. „Социологическите проучвания на публиката съвсем не са „невинни“ в политически смисъл - те ни карат да се съобразяваме с влиянието на структури, които формират социалната реалност“ - пропътжава Луис.

Културната компетентност трябва да се разбира като процес на развитие на публиката в рамките на борбата за хегемония на смисъла. Затова и насилието може да придобива различно културно значение в различни етапи за различни нации. Но фактическото определяне за насилие трябва да се приема от всички култури - деструктивен акт на нанасяне на физически щети на индивиди, които всеки обикновен човек би разпознал като акт на насилие.

Уолтер Липман в „Обществено мнение“ (1922) твърди, че „журналистиката не е първично съобщаване на голи факти“, а по-скоро „съобщаване на факти“, след като са били стилизиранi“. Той обаче не пречи на някои антрополози да приемат, че електронните медии проявяват тенденция към възстановяване на словесната традиция в човешката история. Мицк например твърди, че журналистическите репортажи дават възможност на хората да се докоснат до светогледа и преживяванията на други хора.“ (1934)

Теоретично повечето от анализите на „медиийния език“ често са били възновявани от семантиката. С подновен интерес към теориите за „нови системи“, вече определено може да се преположи, че всяко проучване се оценява главно като резултат

на цялостен поглед върху системите, или т.нр. холистична гледна точка. Теориите за системите се преразглеждат от гледна точка на теорията за Хаоса.

В едно есе на Истърши и Рубинс (1993) секазва, че в социологически аспекти „чувствителната зависимост от началните условия“ (позната като „ефект на пеперудата“) изисква преоценка на отношенията между глобалната и локалната реалност, между управляващите и управляемите, между обществото и индивидуа. Политическите и социалните отношения по същество са комплексни и динамични. Започва социалните системи би следвало да покажат нелинейните си възможности подобно на всички други системи със сложен състав, особено в период на криза.

Според Нимо и Комбс научната литература все по-често се обръща към „изкуствената реалност“ на новините, и главно към материалистите от ношните тъж новини. Те твърдят, че логиката на медиите предполага идентични събития да бъдат разказани по различен начин, в зависимост от това, коя медия разказва (1985). Анализирайки в структурирен и съдържателен план телевизионните новини, Нимо подчертава, че „кризисните събития дават възможност за тъй наречените в занаята *репортажи с продължение*.“ Това са репортажите, които могат да се експлоатират нееднократно, като се опростяват сложните детайли чрез леснодостъпни символи и които се превръщат в поредици, подобни на миниериалисти.

Сравнявайки предавания за насилие от различни страни, авторите на настоящото проучване са създали кодове за различни показатели. Нимо и Комбс са извършили разпределение в зависимост от това дали репортажът е основна новина (съобщение) или периферна новина (съобщение). В предлаганото проучване те ще бъдат класифицирани съответно като фактически новини и фон. Другите кодове ще бъдат обяснени в методологията на проучването.

Методология

Както бе споменато в началото на изложението, изготвянето на извадки от международни новини е изключително трудно на начинание. Увеличаващият се материал от глобални новини на Неделкович предоставя изключителната възможност за сравнение на различни моменти от международни новини.

В настоящата глава разбор на световна

та телевизия във вид, подобен на този в справочника „Световно радио и телевизия - 1992“. Всяка страна е представена с едно централно предаване.

Тук трябва да се отбележи, че голям брой малки страни в списъка имат само една телевизия, която покрива цялата национална територия. В проучването са вклучени 84 десет и седем страни.

Кодирането на материалите е планирано в зависимост от наличието на насилие в откъсите - явни примери на насилиствен акт; наличие на оръжие, кръв, трупове или части от тях в кадър; времетраенето на новината; вид на насилие (убийство или военни действия) и произхода на събитието (дали се случва в рамките на страната или извън нея).

Изследователският екип изказва благодарност към всички студенти, оказали помощ, включително и към асистента, коги-рал записите, използвани в проекта. В процеса на класификация е постигната кодова надеждност от 0,958. След работата върху empirичния материал екипът предлага за целите на настоящото изследване две хипотези и един критичен въпрос:

Хипотеза 1 - Ще има значителна разлика в представянето на насилие в новините от различни страни.

Хипотеза 2 - Ще има значителна разлика между различните страни при отчитането на показатели като кадър с кръв, трупове, явни актове на насилие и „фонови“ новини.

Критичен въпрос на проучването - Страните, в които най-много се отразяват насилиствени актове, са тези, които участват в контрола на територии, намиращи се далеч от тях.

Резултати

1. Между всички страни, включени в извадката, има значителни различия в отразяването на насилието - показане в кадър на явен насилиствен акт, „фон“ или по вид насилие. САЩ води списъка с 10 откъса, след това е Корея със 7 и накрая с по 5 са Пуерто Рико, Сингапур, Ирландия и Хонконг.

По показател „*акт на насилие*“ отново САЩ е на първо място с 8, докато Пуерто Рико и Ирландия имат по 5.

Резултатът по показател „фон“ - САЩ е с 11 инцидента, Ирландия - с 5, а всички останали имат много по-малко.

Според вид насилие: за убийства - Пуерто Рико е на първо място с 4, САЩ - 2; за военни действия - САЩ показват най-много примери - 9, Корея - 7, а Израел - 4.

Хипотези 1 и 2 се подкрепят от настоящото проучване само с изключение на резултатите от показателя „карб 8 карб“. Критичният въпрос на проучването изглежда се помвърждава от материала - може да се разграничат някои показателства, основани на конкретни елементи от записите.

Очевидно много фактори ще се нуждаят от обяснение, включително ефентуалните правителствен контрол върху отразяването на насилие в новините. Това, което екипът се наясва да покаже с проучването си, е, че показването на насилие представлява един вид „език“, който светът разбира. Той дава картина представа за агресивността на една страна като цяло, независимо доколко е свободна журналистиката в нея.

Латентният език на записите в нашето проучване - език, който не е лесноотстъпен за световния зрител - отразява конкуренцията за власт между разделите за т.нар. нов световен ред и структурите на установената власт. Някои откъси ще ни помогнат да илюстрираме тази теза.

В записа от Белгия три сегмента съдържат насилие, което не се избрива в самата страна, т.е. новината не е национална, а международна. Първият пример е бомбата в Оклахома Сити, вторият отразява ситуация в Босна, в която в кадър се акцентира върху военновъздушните сили на НАТО, а третият показва взривения автомобил, в който е убит испански политически лидер от бомба на терористи. Два от примерите представяват терористични актове и в тях са показани 7 трупа.

В записа от Франция има търг репортаж от събитията в Руанда, който включва интервюта с официални лица и преглед на проблема с бежанците. Показани са 30 трупа в кадър.

Стига се до заключение, че съществува една прецизно структурирана борба за власт, в която новините служат като метафора на консервативното отношение на установената власт към пременените за ново преразпределение. Избухването на бомба в сърцето на Съединените щати - Оклахома Сити - извежда на прерна позиция проблема с тероризма, като в международен план се изразява съмнение във възможностите на САЩ да бъдат водачи на съвременния свят. Франция явно прави стъпки към представянето си като ръководна сила - подхъдят към събитията в Руанда е благородумен, но настоятелен, което се подкрепя от показаните в кадър трупове.

Имайки предвид, че Белгия е средата на територията на НАТО, приемаме за съвсем естествено, че силите на НАТО в тази

страна ще бъдат по-обстойтелствено отразявани. В същото време описаните на терористичния акт в Испания се състои от търги кадри, показващи изтеглянето на взривения автомобил, което зучи като предупреждение, че световната политика трябва да има предвид, че Испания не съумява да контролира тероризма на собствена територия.

Световният пазар преобразява икономическия пейзаж на някои развиващи се страни. Това довежда до появата на „бунтовници“ независимо дали те тръгват политическа промяна чрез политически средства или чрез средствата на насилието, новите групиробки се противопоставят както на нации с традиционна водеща роля, така и на организации, известни с терористични тези с действия.

Картиите с трупове са предназначени да представят борбата на установените структури срещу т.нар. бунтовници. Следователно новините са отражение на съвременния световен проблем за „бунта“, и то във време на несигурност, когато световният пазар разкрива нови полета за конкуренция. Чрез медиите може да се определят нациите, които са съперничат за ролята на „пазители“ на новия световен ред.

Записът от Хонконг потвърждава теорията за „бунта“. В него един от избранныте пет откъса с насилие няма кадър с трупове. Хонконга навлиза в едн много нестабилен етап от своето развитие. И очевидно вниманието му е насочено към вътрешни проблеми.

Идеята за „бунта“, възникната от анализа на международни новини, може да се обедини с идеята за формирането на митове, които включват примери за борба за власт от всички времена. Съществено уточнение на настоящото изложение е, че светът днес участва в тази борба със съвременни средства.

2. Има ли разлика при отразяването на насилието в зависимост от това дали то е от национален или от международен интерес? Съществуват различия в полза на националните теми. Откъсите от Китай, Швейцария, Судан и Израел включват 100 % национални теми. След тях се нареждат с 80 % Пуерто Рико и Корея и с 60 % - Ирландия и Русия. Точно обратното се наблюдава в примерите от Сингапур, Азорските острови, Гана, Данция, Португалия, Белгия и Холандия, които отразяват 100 % световни събития. А Япония, Бъгария и Салвадор отразяват 66,7 % „други“ или световни събития. Съотношението е в полза на международните теми.

Страните, които излъчват най-много кадри с оръжие, са някои от „старите демокрации“ - САЩ, Нова Зеландия, Хонконг, Южна Корея, Пуерто Рико, Сингапур и Израел.

От резултатите по показател отразяване на трупове може да се заключи, че в повечето страни, когато отразяват насилие, се предполага да не се показват трупове.

Страните, в които открито се отразяват трупове, могат да бъдат наречени култури на „човешките пакети“, ако шамаме предвид митологизацията ефект. Най-много се оказват примерите от Салвадор - 30, след това от Франция - 20, Пуерто Рико - 8, Холандия - 7, Белгия и България - по 4. Русия - 3 и няколко страни само с по един пример с такива кадри. В откъсните от повечето страни нямама такива кадри. Изниква предположението, че културите, които са конкуренти за водеща роля, независимо дали световна или регионална, са показвани в медийните като убедени в необходимостта да подчертаят визуалното „кръстосване на шпаги“ и последствията от него. Когато нациите достигнат до един етап на развитие, при който войната вече няма да е единствената алтернатива, те ще изразяват политическите си интереси чрез други символични средства.

3. Любопитно е сравнението на различните модели на отразяване на насилието в медийните по показателя преобладаваща религия в страната. Оказва се, че съществува значителна разлика в отразяването на насилие по новините по този показател: от изследваните обекти християнските страни показват 42 инцидента на насилие, будистки - 21, а мюсюлманските - 1. В откъсните от будистки страни е отчетен само един запис без насилие, докато при християнските страни - 9.

Кадрите с кръв не са многообразни и те се появяват главно в страни с преобладаваща християнска религия. Кадрите с оръжия също не са много и съществуват в откъсните на страни с будистка и християнска религия.

Дискусия

Настоящото изложение представя малка извадка от информационни откъси от целия свят. То дава възможност да се анализира до каква степен се отразява насилието в различните страни и какви са различията в подходите. Ако трябва да се сравнят резултатите от проучването с източниците, цитирани в него, може да се установят някои интересни връзки: ако приемем глед-

ната точка на „двупосочния ефект“ (Бейтън, 1973), може да се предположи, че християнските нации предлагат една картина на света, която в невербалния си вид се отговаря на словесното съдържание, което се влага в нея. Същото може да се твърди за точно определените страни: самата Ирландия със сигурност не е отолкова изпълнена с насилие, колкото показват записите в извадката, но представата за „ирландското насилие“ вече е формирана от ИРА. Образът на Ирландия от извадката пък съвсем не е ония образ, който създава развлекателната индустрия.

От голямо значение е, че авторите смятат в заключение, че извадката от новини представя непрекъснатата борба между традиционните структури на властта и т. нар. бунтовници и че този митичен конфликт може да бъде анализиран чрез преглед на отразяването на насилието в различни форми. Това е класическа битка, в която медията играе ролята на комуникативен канал за предаване на тази важна метафора на нашата култура.

Както Лус (1991) твърдеше, телевизията не се прави в условия на идеологически вакум и съществува винаги един „предпочитан смисъл“, който представлява упражняване на власт в рамките на определена система от споделени културни разширения. Когато един 30-минутен репортаж се прави от някой „стожер“ във военна униформа, това естествено оформя определена информация за съответното общество. Макар да не се показва явен акт на насилие в суданските новини, след като те се представят изключително само от хора във военни униформи, това всеч дава информация за установената власт в страната.

Aко вземем предвид твърдението на Барт (1988) за телевизията като форма на комуникация с висока степен на асоциативност, произвеждаща митобе, които нямат исторически кординати, но имат силно въздействие благодарение на това, че трудно биха били опровергани, тогава представите, които се създават от телевизионните новини, след като са били стилизираны, със сигурност носят различен смисъл от този, който се предава словесно от ръководителите и жителите на съответната страна. Това води до извода, че вероятно има и други показатели от голямо значение за разгадаването на образите на властта. Авторите се наявяват да допълнят сравнението с избрани показатели за измеренията на насилието в бъдещите си изследвания.

**Литература
(по реда на споменаване):**

- Knight, G. and Dean, T. (1982) Myth and the Structure of News. *Journal of Communication*, 32(2): 144-161.
- Smith, R.S. (1979). Mythic Elements in Television News. *Journal of Communication*, 29(1): 75-82.
- Shannon, C.E. and Weaver, W. (1949), *The Mathematical Theory of Communication*, Urbana: University of Illinois Press.
- Bateson, G. (1973), *Steps to an Ecology of Mind*, St. Albans, Herts: Paladin.
- Baggaley, J. P. and Duck, S. W. (1976), *Dynamics of Television*, Farnborough, Saxon House and Lexington: Lexington Books.
- Baggaley, J., Ferguson, M., and Brooks, P. (1980), *Psychology of the TV Image*, New York: Praeger Publishers.
- Lewis, J. (1991), *The Ideological Octopus: An Exploration of Television and its Audience*, New York: Routledge.
- Barthes, R. (1988), *Mythologies*. New York: Noonday Press.
- Lippmann, W. (1922), *Public Opinion*. New York: Macmillan.
- Mead, G. H. (1934), *Mind, Self and Society*, Chicago: University of Chicago Press.
- Easterlin, N. and Riebling, B. (1933), *After Poststructuralism: Interdisciplinary and Literary Theory*, Evanston, Ill: Northwestern University Press.
- Nimmo, D., and Combs, J. E. (1985), *Nightly Horrors: Crisis Coverage by Television Network News*, Knoxville: University of Tennessee Press.

Пребор Изабела Орозова

Проф. ПЕНКА КАРАИВАНОВА, д.ф.н. / Силовите инерции в международния дискурс след „студената война“

Анализът ще ни позволя да установим доколко това са инерции с рецидивен характер от миналото и доколко това са нови интонации, породени като реакции на новобръзгнатите опасности през първата половина на 90-те години. Силовите символи от годините на „студената война“, макар и във видоизменена форма, продължават да запазват идеологемното си присъствие в международния диалог. Независимо от това, че в посланията на отговорните политици преобладават декларации, че бившите врагове са вече партньори. Но медиите като преки изпълнители на борбата за „мнението, което управлява света“ по-трудно се освобождават от силовата реторика със stereотипите от миналото и във външнополитическия дискурс бившите противници, и главно Русия, все още се появяват с отрицателна си характеристика.

Известно е, че посланията се оцветяват различно според историческия контекст, в който се разгат, и че са подчинени на „империята на обстоятелствата“¹, според любимия израз на известния изследовател на общественото мнение Джон Винсент. Но много отговорни политици все още не са успели да приспособят знаковата система на посланията си към новата конфигурация в съвременната „империя на обстоятелствата“. Или тук просто продължават да я тълкуват според собствените си предпочтения, въпреки че независимо от различните гледни точки на участниците във външнополитическия дискурс те използват еднаква терминология. Силовите инерции се проявяват в различни посоки. Политическите, научните и медийните кръгове в суперсила като САЩ например се опитват да търсят нови символи, с които да извайват образа на американската мощ в съвременния свят, въпреки че се запазва доминиращата позиция на „евроатлантическата аеробика“, която е особено възействаща върху някои бивши противници от Варшавския договор. В съперничеството за водеща позиция през ХХI век държавите от индустриализирания „перви свят“ се стремят да си присвоят „новата монета на международната реалност“ - информацията.

Особено САЩ залагат на нея като силов ресурс, който ще им осигури възможността да запазят ролята си на единствена и диктующа суперсила в съвременната международна система и да утвърдят еннополисния ѝ характер. Да разчистим конкурентите и поддръжниците на идеята за многополярният свят, в който га се отчитат мненията на повече центрове на сила.

Битка за информационния чадър

Информацията повече от всяка друга е стратегически ресурс и това се смята добра новина за САЩ, като се имат предвид техните предимства в тази област, които ще поддържат престижа им на най-мощната държава. Това заключение се избежда от нейното преимущество да събира, обработва, да въздейства чрез и да разпространява информация, което ще увеличава значението на САЩ през следващото десетилетие. Инвестициите на САЩ в тази област са заложени още през годините на „студената война“, откогато те доминират във важните комуникации и технологии за обработване на информация, както и в интегрирането на комплексни информационни системи. Оттук се прави изводът, че в света, в който значението на „съвръжането“, на ядения чадър и конвенционалното възприятие се е променило, информационното предимство засилва интелектуалната въръска между външната политика на САЩ и военната им мощ, тъй като военната революция на бъдещето е заложена в информационната революция. Това ще осигури и нови начини за поддържане на ръководството на САЩ в досегашните им съюзи и коалиции.

Ръководните кръгове на САЩ поставят акцента сега върху разработване на такава военна стратегия, която да е максимално съобразена с информационното превъзходство на САЩ и върху повишаване ефективността на американската дипломация чрез усъвършенстване на средствата и възможностите на „меката сила“, т.е. върху способността да се постигнат желани резултати в международните отношения чрез увеличаване на привлекателната сила на американската демокрация и свободобитните пазари, а не чрез подгрибни действия. „Меката сила“ въздейства чрез убеждаване на другите да следват или да се съгласяват с нормите и институциите, които осигуряват желаното от САЩ победение. „Меката сила“ се упова на привлекателността на идеите и на способността да се оформят нещата така, че да „изработват“ и предпочитанията на другите. Ако

едината държава може да узакони силата си в перцепциите на другите и да установи международни институции, които да въздействат в същата посока - да канализират, ограничават или възпрепятстват нежелателни действия в тяхното победение, тогава може да не става нужда съответната държава, т.е. САЩ, да разширява и използва скъпоструващите ѝ традиционни военни и икономически ресурси. Информационният въек реболюционизира не само военното дело, но и инструментите на „меката сила“ и възможностите за прилагането им. В този смисъл информационните агенции не трябва да си останат останки от „спущената война“, а да се превърнат в мощни инструменти, много по-гъвкави от преди, за да обслужват целите на „меката сила“ на САЩ.

Аположитет на американското информационно превъзходство, развили цялостна стратегия на САЩ върху тази основа в сп. „Форин афърс“², стигат до категоричното заключение, че придвижението на упадъка на САЩ преждевременно са обявили края на „американския въек“, прокламиран от основателя на сп. „Тайм“ Хенри Лос. Според тях ХХ, а не ХХ век ще се оформи и пропача като период на най-мощното американско превъзходство, защото САЩ се намират в много по-добра позиция от която и да било друга страна да умножават мощта на своята тъфърба (военна) и мека (пропаганда) сила чрез информацията. Те откриват ценността на информацията като силов ресурс не само в усъвършенстването на ефективността на сурвата военна мощ, но и във въздействието за демократизиране на обществата. Комунистическите и авторитарните режими, които се наядваха да поддържат централизираната си власт, докато се ползват от икономически и военни изгоди от информацията, разбраха, че са подписали Фаустов договор.

Така очертаната стратегия - САЩ да увеличат ефективността на военната си сила и да направят света сигурен за „меката“ сила - не може да не събуди известни страхове от възраждане на силовите институции в международния дискурс. В него САЩ безпрепятствено, с най-съвършено средство на „меката сила“ ще разпространяват, а при такава едностраничност и ще налагат своите идеали, идеология, култура, икономически модел, социални и политически институции. И ще завоюват предимства за своя международен бизнес и телекомуникационни мрежи. Тези мрежи ще дават път на американската попкултура, характеризирана от пълни и позитивни план като либерална и егалитарна, която пронизва и без това филмите, телевизията

и електронните комуникации. Всъщност всичко онова, което 36-Бжежински събира в понятието „потребителска корнукопия“ в своята книга „Извън контрол“, в която критикува отрицателните страни в живота на американците.

С малката уговорка, че не всички аспекти на американската култура са привлекателни, особено за „консервативните мюсюлмани“, се достига до оптимистичното заключение, че американското ръководство в информационната революция силно увеличава глобалното отваряне на света за американските ценности и ценности. По този начин САЩ ще се сдобият с възможността да въздействат върху народите през главите на правителствата им. Така САЩ ще разширяват и защитават общността на западните демократии и ще обсъдяват политическите, икономическите и тези на собствената си сигурност интереси. Освен тях не са пропуснати и такива благородни цели като подпомагане на демократичния процес в останалите комунистически и авторитарни стръкви, като Китай, Северна Корея, Куба и др., преотвратяване върхането назад в новите крехки демократии, решаване на регионалните конфликти, спазване със заплахи от международен тероризъм, разпространяване на ядрените оръжия и разрушаване на околната среда. На първо място, САЩ ще се ангажират с народите - да ги информират за световните събития и да ги подгответят за изграждане на демократични парни общества при възникване на такива възможности. В подкрепа на тази теза се използва аргументът, че „Гласът на Америка“ е станал първостепенен източник на информация за 60 на сто от китайците през последните години. ЮСИА също се оценява като жизненоважна за подпомагане на прехода към демокрация. С една дума, ефектният термин електронна екзекуция на комунизма, обозначаващ информационното ерозиране на социалистическите общества, продължава активно да се използва като същност на „меката сила“. Този процес след „студената война“ носи по-благовидното название използване на информационните ресурси за ангажиране на Китай, Русия и други мощни стръкви в диалог по същността, с което да бъде преотвратено преъзначенето им във враждебни. Може и пряко да се комуницира с населението на недемократичните режими. Всъщност като най-ярък рецидив от „студената война“ може да се определи непрекъснатото подозрение към Русия, че ще се превърне в имперска стръква, че представлява заплаха както за „близката чужбина“ - бившите републики на Съветския съюз, така и за териториите на „външната империя“, в която се включват държавите от саморазпуснали се Варшавски договор.

Макар че я няма вече организиращата рамка на „студената война“, във външнополитическата дискурс още активно се вкарват в употреба десетилетните идеологеми „съвместът, сигурен за демокрацията“ - естествено става дума за американската; макар и вече партньор, Русия пристъства сред заплахите на новия международен ред; военната сила се запазва като „краен арбитър“, Китай е постянен прищел по въпроса за правата на човека, наред с усилията да се използват всички изходи от развиране на търговията с него; „меката пропаганда“ ескалира атаките си спрям юнедемократичните режими, като усъвършенства демонизиращите квалификации за техните лидери; настояването на САЩ за по-голяма „прекризисна прозрачност“ се пребъща в тяхно доминиране при налагането на „пакт американца“ за разрешаване на даден международен конфликт. Информационната прозрачност им дава възможност да разиграват дипломатическата игра съобразно техните интереси и да си изразят образ на умраторител. Особено внимание се обръща на информационните кампании на ЮСИА за разбивания се свят, където ѝ се предписва като задача да ногопава „изкуственото единство, създавано от етническата пропаганда“, която представя лява макар и слабо препятствие пред разпространяването на универсалните американски ценности. Оценяват се и възможностите на военният технологии на САЩ да се заглушават предавания, които пропагандират насилие, за да се отвори път и време за обективните репортажи на ЮСИА. Предвижда се насочване на усилията към отваряне на мюсюлманските страни, защото цифрите показват, че от 20 хил. мрежи в глобалната разпръсквателна мрежа през 1994 г. само 42 са в мюсюлмански страни, като 29 от тях са в Турция и Индонезия, т.е. значителна част от ресурсите на меката сила ще бъдат съсредоточени спрям „консервативните мюсюлмани“, за да станат по-възприемчиви към либералната и всепозволяваща американска попкултура, след която върви съответният политически и икономически модел. Една стръква се оценява като „зграда демокрация“, когато е достъпна за света чрез модерните комуникации, които естествено са преобладаващи американски.

САЩ разчитат търбре много на асиметрията, която съществува между тях и западните им съюзници в информационния монопол. И не скриват, че се отиват се възползват със

интерес и при „споделяне на информационните си предимства“ със съюзниците. Защото такова „споделяне“ увеличава възможностите на спечелили американското благоволение да взема решения в съвременния свят (да се ползва от дипломатическото измерение на информационната сила) и да достигне същото военно доминиране като САЩ, ако Боги война. Изобщо започва ера на търтуването с информационния частър на мястото на ядения. Получателят на информация става по-благосклонен да работи заедно със САЩ, притежаващи централната информираща роля, което им отпредъжда мястото на водещи във всяка коалиция. И в тази сфера те прокламират „селективността“ в споделяне на своите знания както за бойното пространство, така и за духовно-психологическата област. Което западноевропейските им съюзници започват да придобиват усещането, че американският ядрен частър не им е тaka необходим и се стремят към европейска отбранителна идентичност, САЩ изваждат информационния код, който отново да ги закрепи на върха. В започващата битка за информационния частър през ХХI век те имат безспорни предимства и се готвят да ги използват за по-нататъшното утвърждаване на собствената си силова позиция.

Американската медийна конструкция на Русия

В международния информационен и интерпретационен дискурс особено място заема начинът на отразяване на Русия след „студената война“ от американските осведомителни средства. Едно изследване на тази проблематика на странициите на вестник „Ню Йорк Таймс“, отпечатано в списание „Газет“³, се опитва да даде отговор на въпроса каква е днес Русия. Съюзник, стар враг или нещо друго? Анализира се тематичният дискурс на „Ню Йорк таймс“, който обхваща отразяването на руската парламентарна криза от септември 1993 г., като се прави сравнение с едно по-предишно изследване от времето на преваления пуч от 1991 г. Общото заключение на авторите е, че мантраптът на „студената война“ е още жив и дава отрицателните си отражения върху конструирането на образа на Русия. Като че ли все още продължава 40-годишното психологическо сътъзание на представи, образи, думи и символи между САЩ и Съветския съюз. Този извод се прави и на основата на паралели с изследване на американските перцепции за съветската реалност, осъществено от

известния либерален познавач на съветското общество Стивън Коен. Отбележва се особената жилост на мотивите на „студената война“, съхранени в реторичните вестникарски метафори. Това заключение не отхвърля започналите драматични промени в оформяне образа на Русия след края на Студената война и смяната на метафори като империя на злото, затворено общество, спрешен враг и гр.

Но докато американските медии са били последователни в използването на ценностно настроен език, произтичащ от политиката на САЩ през „студената война“, сега преобладават двойните стандарти в издаване на образа на Русия. Тя е все още разширена от криза система, неработеща икономика и най-вече парализирано ръководство. Авторите на изследването отелят главните теми в интерпретирането на кризата с руския парламент: силната подкрепа на САЩ и другите западни държави за решението на Елцин да разпусне парламента. Неконституционните действия на Елцин бяха обработани с клишето, че той е единственият демократично избран президент. Прокарва се контраст между поддръжници на парламента, които са комунисти, ультрапационалисти, фашисти и антисемити, и Елцин, който е възържан, умерен и обича демокрацията. Същите покровителствени интонации, независимо от авторитарните тенденции в управлението на Елцин, доминираха в американските медии и по време на президенческите избори през 1996 г. Проявите на авторитаризъм се интерпретират като авторитарно управление в името на установяването на демократично общество като най-желано бъдеще за Русия. Подобни интерпретации в стила на силовия покровител са открити и в преличики новинарски дискурс в „Ню Йорк Таймс“ при анализа на преваления пуч. Силовите интонации ескалират при интерпретирането на образа на старите и новите комунисти, като се акцентира повече на сходството между тях и се пропуска новото в политическата платформа на съперника на Елцин Зюганов.

Информационният дискурс се стреми да узакони определена социална реалност, която медии са създали като интегрална част от корпоративната икономика. Не е изненадващо да бъде открит силният пропазарен и прокапиталистически тон при отразяване на икономическите проблеми на Русия.⁴ Като съдят от направените многопосочни анализи, авторите правят извода, че мантраптът на „студената война“ все още действа, защото по инерция съперничеството продължава, макар и не

на равнището на военнополитически блокове. В материалиите определено се усеща силовата позиция на САЩ като победител в „студената война“ и като оставаща единствена суперсила. Езичите и гласовете в текста се състезават един с друг за господство в значението, от което се ръководят интерпретациите на действителността. Безспорно е, че Русия продължава да заема важно място в международния новинарски дискурс. В самокритичен план изследователите американци твърдят, че мейбийнит образ на Съветския съюз пропагандира да се прилага и при изобразяване на Русия. Руско-американската ос е център в новия международен рег, но в международния новинарски дискурс тя все още пристства чрез идеологически напомнени метафори, образи, символи, които напомнят за отдавншните американски концепции за Съветския съюз.

Образите на Африка отразяват пренебрежението на силните

Повече от губадесет години изследвания на американските медии и на световните информационни агенции показват, че трайбалистката терминология е основното интерпретативно средство за обясняване на конфликтите и процесите, които пропичат в Африка. И това е израз на дискриминационната традиция на силните в международните отношения, които обясняват събитията в развития индустрислен свят като резултат на съверничещи си икономически и политически сили, докато в африканското пространство действат само междуелемни противоречия. Тази историческа сънходителност също е заредена със силови интонации и с пренебрежение към по-слабите и по-изостаналите субекти в международните отношения.

По-пространна светлинна фърму проявите на тази тенденция дава едър сравнителен анализ⁵ на начина на представяне на африканската тематика в списание „Имърджък“ - предназначено за черната средна класа в САЩ, и в списание „Нюзук“. „Имърджък“ публикува повече информация за Африка като количество, и то от различни страни, което му дава възможност да обхваща и по-позитивни процеси от тяхното развитие, особен постепенност присъствие на конфликтните точки с кървавите им драми. Избягва и трайбалистките стереотипи, които се възприемат като синоним на нецивилизованост. Докато в останалите медии в САЩ образът на Африка се конструира по принципа на „дру-

гия“, като се взема ръсата за организиращ принцип на социалните отношения. Чернотата се свързва с жестокостта и прими-тичното, които се противопоставят на „нас“ - белите евроамериканци. Според изследването терминът плъме е епитет на образа на изостаналостта и затова се препорочва той да бъде заменен с понятието етнически разделения, както изисква равноправното отношение в международния информационен поток. Трайбалистките стереотипи се „обогатяват“ напоследък със зачестилата употреба на епитета „черни срещу черни“, станал любим израз за обясняване на междуудържавните или вътрешно-политическите отношения на африканските държави. Насилството не се извежда от икономически и политически причини, а от расови. Концепт-анализъмът на отразяването на гражданская война в Нигерия от сп. „Тайм“ също установява ескалиране на работите стереотипи. Расовите теми се преплитат с антикумунизъм, когато става дума за глада в Етиопия, резултат на селскостопанската политика в съветски стил, а не на структурните условия на постколониалния период и на специфичните исторически обстоятелства на интеграцията на Африка в световната пазарна система. Междурасовите отношения в Америка се отразяват в същия аргументен стил, по който американските кореспонденти пишат за Африка.

Не може да се отрече обаче, че това е също начин на приспособяване към нагласата на читателската аудитория, разбира се, американската. „Имърджък“ се списва от чернокожи журналисти за негърска аудитория, докато „Нюзук“ има бял екип и читатели, както и три miliona тираж. „Нюзук“ публикува повече международни новини от всички региони на света, докато „Имърджък“ е повече ориентирано към Африка, и то от позициите на афроцентрична перспектива. То посвещава само 20 процента от материалиите на конфликтни държави като Сомалия и дава място на трайни позитивни процеси в други 20 африкански страни. Пуска статии и по общоконтинентални проблеми. Докато „Нюзук“ отразява две африкански страни (Сомалия и Южноафриканската република), които обхващат около 75 процента от проблематиката, и по 1-2 информации от 6 други държави. Публикува повече снимки, които съдържат насилие и в надписите под тях винаги се срещат трайбалистки идеологеми като „племенно насилие“, „противопоставяне на черни срещу черни“. Въпреки усилията за идеологическа обективност, стереотипите на „студената война“ още пробиват в заглавията на „Нюзук“, наред с ра-

системки език. Авторите на проучването възкливат: „Бедната Сомалия - първо жертва на „студената война“, а сега полигон за изprobване на новия международен рег“ Понякога в материалите на „Нюозук“ САЩ изглеждат прекалено щерни към африканските стръжави, а те пък - съвсем изпаднали и нуждаещи се.

„Имърфък“ третира африканците като равни, като братя. Оträgtявая и панафриканските изяви в американските университети, както и дейността на африкано-американските организации с интересите им в този регион. Благосклонно се отнася до към искането Западът да заплати нещо като репарации на африканските стръжави за нанесените им щети от робството и колониализма. Критикува новото дистанциране на политиката на САЩ от африканския континент и оттеглянето им оттам след края на „студената война“. В американския информационен поток Африка психологически изглежда много „друга“, много галечна, за да бъде отразявана, ако САЩ пряко не са замесени (като 8 Сомалия) или ако не са заинтересовани от хода на някой рапорт конфликти поради петролни или гуманитарни интереси. Заключението на изследователите е, че вестниците с общо разпространение трябва да отчитат убелчаването на неялската аудитория, която се интересува от Африка, и да дават път и на добритите новини оттам за икономическите и политическите промени и процеси.

На фона на тази тенденция интерес представлява сравняването ѝ с начина, по който американските и японските медии взаимно се отразяват, т.е. представят образа на другата стръжава. Друго изследване⁶ показва, че всяка от страните (САЩ и Япония) признава международната важност на другата. Японските мрежи отдават една трета от международните си новини за САЩ, подчертавайки значението на американската икономика за Япония, докато САЩ отдават само 8 % от световните новини за японската проблематика. Едно проучване на материалите на „Асахи Шимбун“ показва, че вестникът съконцентрира повече върху същите елитни страни, за които най-често предават и западните медии - САЩ, Западна Европа и бившия Съветски съюз. Това означава същото преобрезване на работите на разбиваща се свет. Специфичността се проявява в по-големия интерес към азиатския регион - особено КНР, Северна Корея, Южна Корея, Тайланд и др. Конструирането на гъве съответствиа семици от периода ноември 1991 г. - март 1992 г. показва, че 58 на сто от международните новини в американските телевизионни мрежи

и 53 на сто от тях в японската телевизия са отделени за конфликтни новини. Тези цифри са скромно доказателство, че конфликтното насилие е предпочитано и от гъве страни с малки разлики. Тенденцията е по-силно изразена в американските медии. В тях 57 на сто от информацията за разбиваща се свет е посвещена на конфликтни събития - особено във вечерищните телевизионни новини, докато в японските този процент е 33. Японските медии отдават по-голямо внимание на конфликтите и насилието в развитите индустриални страни, защото процента им за тях е 38 на сто. Изследователите доказват до извода, че международните новини в японските медии имат прозападна характеристика. Въпреки спецификите на японския характер и там възприемащата аудитория получава сходна „западна картина“ за света. Може да се направи прогнозата, че нарастващата важност на глобалната икономика и бързият напретък в телекомуникационните технологии е твърде вероятно да доведат до по-нататъшно разширяване на количеството и обхватта на международните новини. Но едва ли ще се промени съотношението между интереса към конфликтите и насилието и т.нр. добри новини.

Изложеното допълва убедителна илюстрация, че след завършването на триумфалския гонг за победата на САЩ и възобновява на западния либерален пазарен рег „студената война“ американските медийни експерти активно се занимават с диагностициране на промените в международните информационно-коммуникационен дискурс все с оглед да поддържат своя „почерк“ в звучашите още силови инсталации.

Използвана литература

1. Christopher Hill. *World opinion and the empire of circumstances*. „International Affairs“, 71/1/1996, pp. 109-131.
2. Joseph S. Nye, Jr. and William A. Owens. *America's Information Edge*. „Foreign Affairs“ March/April, 1996, vol. 75, N 2, pp. 20-36.
3. The New York Times' construction of the post-cold war Russia. More „false ending“. „Gazette“, vol. 54, N 3, 1995, pp. 227-248.
4. Robert Irvil, Martin Medburst. *Cold War motives: strategy, metaphor and ideology*. NY: Greenwood Press, 1990.
5. Keith R., Kenney. *Images of Africa in news magazines. Is there a black perspective?* „Gazette“, vol. 54, N 1, 1994, pp. 61-85.
6. International news in Japanese and American network television: Regionalism and conflict. „Gazette“, vol. 54, N 1, 1994.

Глас. СВЕТЛАНА БОЖИЛОВА,

ВЕНЕТА ГЕРАСИМОВА / Телевизионното насилие и децата

В последните двадесет години изследователите на телевизионната комуникация и нейната изразна система полагат усилия за изучаване и осмисляне на визуалното взаимействие върху детската психика. Психологите изследват взаимоотношенията телевизия - деца и влиянието на цивилизацията на образите върху детската чувствителност, светоглед и комуникативност. Четири от изразните пластове на телевизионния език са свързани със семийното познание (визуален език, език на действието и поведението, музикален език и звукова картина) и често безсъзнателно възействат върху човешкото поведение и форми на общуване. И ако при възрастните натрупаният опит и познание, иерархията от социални и индивидуални ценности са естествен коректив на видяното и преживявято от екрана, то при децата видимост и реалност са едно цяло. Още повече, съвременните деца гратят своя семийен опит основно чрез общуване с телевизията и продукцията на видеондустрията, тъй като основна част от свободното си време от отделят за тях. Телевизията е електронната бабашка в нашия дом. Според американски изследвания (брошура на Департамента по здравеопазване и психология на САЩ - 1982) децата от 3 до 5 години гледат телевизия по 54 часа на седмица. Изследователите са изчислили, че когато тези деца завършат гимназия, те са прекарали 12 000 часа при учителите си и 22 000 часа пред малкия екран, а на 17 години са видели над 350 000 реклами по телевизията. Според същия източник на информация 20 % от децата на възраст от 4 до 6 години предпочитат телевизията пред майките си, а по отношение на бащите този процент е далеч по-висок - 44 %. Електронните медии са неделима част от живота, а насилието в детските анимационни филми, екшъни, филмите на ужасите, в детските телевизионни състезания се превръща в елемент от всекидневието на децата. То е съществуване от показаното реално насилие в информационни емисии и документални филми.

Проблемът за детското психично здраве тръси своето разрешение в създаването на ясни принципи за аудиовизуална политика и регулация в Европа. Според Европейската конвенция за

трансгранична телевизия (1989), страните, членки на Съвета на Европа, се задължават в телевизионните програми, разпространявани на тяхна територия, в часовете между 6.00 и 23.00 да не излъзват предавания, величащи насилието и жестокостта и опасни за психичното здраве на подрастващите. Насилието от екрана изглежда най-успешната формула за формирането на един герой. А децата са най-вече тези, които искат да станат герои. И нямат изградени критерии за пътищата, по които могат да станат такива. Любимата детска писателка Астрид Линдгрен многократно публично на международни форуми е изразявала позиция, че насилието, представено като забава, като атракция, е най-ужасното нещо за децата. През ноември на Осмия европейски форум по телевизия и кино в Амстердам (1996) бяха показвани телевизионни детски игри, в които децата са облечени в екипи с черепи и кръстосани кости, а водещата игрите сферата на фантазията и ужасите беше преобразена като зла и грозна вещица. Дори и в най-развитите европейски страни много деца живеят в духовна бедност - с компютърни и видеогри и програми, с потиснато въображение в рамките на телевизионния екран.

Естественият интерес на децата към насилието не може да оправдае тезата, че те се интересуват единствено от него. Този интерес е част от интереса към всичко заобикалящо ги, а отговорността за съзрядането на телевизионния образ на действителността ляга върху онези, които ги програмират. Естествено, страшни приказки са разказвани във всички времена, но с една голяма разлика - те са разказвани от някого, който е близо до децата, може да ги прегърне, утеши и предпази от лошите герои. А телевизионният екран носи насилието в дома ни и не пита децата ни дали могат да понесат този товар, да го преосмислят и разберат. Американската асоциация на психолозите публикува през 1992 г. статистически данни, които показват, че американците деца гледат 8000 убийства и 100 000 акта на насилие, които са квалифицирани като ужасно престъпление към децата.

Ограничителната политика на обществото към показането насилие по телевизионните програми в часовете 6.00-23.00 ч. се посреща нееднозначно. Придържението на свободния избор на зрителя го окасчествяват като ЦЕНЗУРА.

Но нека не забравяме, че децата са най-беззащитната част, най-спонтанно вървяща на показваните модели и образци на по-

Ведение. Подобно ограничително действие не означава непременно да изхвърлим телевизора от къщи или да лишим децата си от телевизия. В нашите възможности като зрители, като родители, като граждани е да действаме за ограничаване на влиянието на насилието върху децата. Американските изследователи Лайл и Хофман (1970) са анкетирали пръвокласници или ще се случва да копират това, което са гледали по телевизията. Повече от 60 % от децата са отговорили утвърдително, като най-често цитираната екранна творба е „Батман“. Най-често децата прилагат агресивни модели за победение спрямо своите приятели. По-малките пък възприемат екранните действия като реално съществуващи, а не като плод на фантазия. В Америка са регистрирани нещастни случаи с деца, които са правили опити да полетят като Батман.

За децата, лишиени от собствен семивно-преживян опит, насилието често е игра без последствия. Така например на конференция (1996) на комисията по аудиовизуална политика и регуляция в Париж френският изследовател Жан Тисие изнесе данни, свързани с детските възприятия на кървавите събития в Сараево. Деца, които не познават смъртта и загубата на близки хора, оприличават разкъсаните трупове на пазара в Сараево с извадените ръце и крака на същите кукли и части от играчки и споделят искрената си вяра, че те могат да бъдат „съживени“ и „подредени“. Убийствата като игра без последствия за победителя, така често тиражирани в екшъните, се превръщат в мисловен и победенчески стереотип за малките деца. С това отговорността на обществото и телевизионните институции за съхранение на детската психика става все по-съществена.

В обществените телевизии все по-голямо значение се дава на стратегията в производство на детски и младежки програми, на техния облик, тематика, послания. В Швеция е създаден даже Национален съвет по насилието от екрана. Съветът изгражда мрежа от деца и юноши - те се пребръщат в експерти, които общуват с върстниците си и предават техните послания на възрастните. Някои от темите са повече от любопитни, като например „Има ли разлика между Макбет и Джеймс Бонд или между героите на Шекспир и някои от героите на Стивън Кинг?“.

Телевизионните организации могат да подпомогнат родители, като не програмират насилие в пиковите за детската аудитория часове, като увеличат образователните програми, научнопопулярните пътешествия, детските състезания. За съ-

жаление най-популярните анимационни филми са пълни с насилие, с герои, които магически оживяват след насилиствено съмрт. Пълни са с актове на агресия и насилие, но винаги имат щастлив край. Така те убеждават малките зрители, че насилието е начин да се решат проблемите. Типичен представител на този тип фильми е „Костенурките Нинфка“. Визуалната индустрия не харесва никакъв обществен коректен и естествено го обявява за цензура. Но съвременното общество създава, макар и бавно, регулаторни механизми, които не ограничават производството, а слагат единствено рамки върху формите на разпространение на визионоподобни.

В Германия през 1992 г. е съществен мащабен проект за изследване на насилието, показвано по телевизионните канали. В резултат на това изследване в обществото започва сериозен бетап с участие на политики, родители и граждани. Решиено е на всеки пет години правителството да разработва доклад на тема „Медии и насилие“. През 1994 г. федералното правителство изиска от всички по канали (публични и частни) да променят същите програмни схеми, като излъчват програми с по-малко насилие в пиковите часове на гледане. Програмите с насилие се програмират задължително след 23 часа. Комерсиалните мрежи дори създават вътрешни регулаторни органи. От 1996 г. в Германия във фирмите по въпросите на образоването чрез медиите и създаването на компетентни неправителствени органи.

Съветът за стандартите в електронните медии във Великобритания разработва специален проект, който изучава механизите на идентификация на децата с това, което видят на екрана. Значимостта на този проект се определя от наблизането на мултимедията в домовете и ролята на електронните игри, в които децата не са само зрители, но и участници, т.е. актьори убийци в процеса на играта. Психологите отбележват, че момчетата се идентифицират най-често с агресорите, а момичетата - с жертвите.

Френското мединийско законодателство е най-строго по отношение на контрола над показаното насилие в медиите. Във Висшия аудиовизуален съвет има специален експерт, който наблюдава младежките и детските програми както по обществени, така и по частните канали. Прилага се специална аудиовизуална стратегия за стимулиране на детското мислене и фантазия, за изграждане на система от гражданска ценности спрещу

насилието, финансово се подпомагат филмови сериали и детски предавания, които хуманизират познанието за света.

Дори в САЩ, страна с най-пазарни механизми в областта на видеопродукцията, правителството периодично е подлагано на написки за приемане на ограничителни мерки срещу насилието по телевизията. През 1990 г. Конгресът приема закон, в който се разрешава да се отложи действието на антитръстовите правила за периода от три години и така да се позволява на прите големи мрежи Ей Би Си, Ей Би Си и Си Би Ес да изготвят съвместно правилащи за ограничаване на насилието по американските канали. През 1993 г. се установява, че не е пробедена нито една среща и няма никакъв резултат от това намерение. През 1993 г. се провеждат две слушания в Конгреса, при които представители на индустрията заявяват, че насилието в живота е породено от много фактори и те не могат да бъдат отговорни за него, а също - че по конституция те могат да правят каквото намерят за добро. През 1994 г. се взема решение за непрекъснато експертно наблюдение на най-големите тв канали с надеждата, че техните изследвания ще предизвикат съответната реакция в американското общество. През 1995 г. са внесени няколко проекта в Конгреса, които имат за цел да ограничат разпространението на насилието и превръщането му в ценностен еталон за поведение. В един от проектите се предвижда създаването на специален чип - блокиращо устройство, което може да бъде вградено във всеки телевизионен апарат, произведен след 1999 г. Той ще бъде своеобразно помощно устройство за родителите и ще блокира апарат, когато има сцени на насилие в програмите.

В Европа пък се обмисля поставянето на специални надписи върху видеотворбите, пълни с насилие. Така малите хора, пък и бъзрастните, ще могат да избират какво да гледат.

Насилието е част от човешката природа, то е толкова старо, колкото е стар човешкият род. Според Библията насилието започва като семеен проблем - Каин убива своя брат Абел. От тогава и до сега насилието съществува човешкият род. Гражданското демократично общество в основните си закони се обявява срещу насилието като форма на решаване на проблеми и на социален просперитет. Затова е естествено борбата срещу насилието в живота и медиите да не става с насилиствени методи, а с формиране на обществени корективи и регулатори.

Сигурно още много пъти ще

Вместо

се връщаме към темата за

заключение

насилието в медиите. Без

иллюзията за намиране на об-

щовалидни еталони, но с на-

деждата, че всяка подобна

дискусия стимулира професи-

оналната саморефлексия.